



CONDOR
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

Demer door Diest, Fase 3
(gem. Diest)

Archeologisch bureauonderzoek



G. De Nutte en S. Houbrechts

Condor Rapporten 164

1. Inhoudsopgave

1. Inhoudsopgave	3
2. Colofon	4
3. Administratieve fiche	5
3.1. Administratieve gegevens	5
3.2. Omschrijving onderzoeksopdracht	7
3.3. Specialisten	8
4. Inleiding	9
4.1. Onderzoekskader	9
4.2. Onderzoeksteam	13
4.3. Dankwoord	13
5. Landschappelijke ontwikkeling	14
5.1. Algemeen	14
5.2. Geomorfologie en bodem	14
5.3. Historische ligging	22
5.4. Archeologische waarden	55
5.5. Geïnteriseerd landschappelijk erfgoed	55
5.6. Geïnteriseerd bouwkundig erfgoed	55
5.7. Wereldoorlog relictten	55
5.8. Beschermd onroerend erfgoed	55
6. Gespecificeerde archeologische verwachting	66
7. Conclusie	88
8. Bibliografie	96
9. Lijst met gebruikte dateringen	100

2. Colofon

Condor Rapporten 164
ISSN-nummer: 2034-6387

Demer door Diest fase 3 Demerstraat, Refugiestraat en Brouwerijstraat, Gemeente Diest
Archeologisch bureauonderzoek

Auteurs: G. De Nutte en S. Houbrechts
In opdracht van: De Vlaamse Milieumaatschappij (VMM)
Foto's en tekeningen: Condor Archaeological Research bvba, tenzij anders vermeld

Condor Archaeological Research bvba, Bilzen, April 2014.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder vooraf schriftelijke toestemming van de uitgevers.



Condor Archaeological Research BVBA
Martenslindestraat 29a,
3742 MARTENSLINDE (BILZEN)
Tel 0032 (0)498 59 38 89
E-mail: info@condorarch.be
www.condorarch.be

3. Administratieve fiche

3.1. Administratieve gegevens

Opdrachtgever	De Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) Operationeel Waterbeheer De Schiervellaan 7 3500 Hasselt	
Uitvoerder	Condor Archaeological Research bvba	
Condor Rapporten	164	
Vergunninghouder	De Nutte Glenn	
Beheer opgravingsarchief	Condor Archaeological Research bvba	
Beheer roerende archeologische monumenten	Niet van toepassing	
Projectcode/vergunningnummer	2013/550	
Vindplaatsnaam	Niet van toepassing	
Provincie	Vlaams-Brabant	
Gemeente	Diest	
Deelgemeente	Diest	
Plaats	Openbaar domein: -Demerstraat -Refugiestraat -Brouwerijstraat	
Toponiem	Niet van toepassing	
Coördinaten	X: 197744,96	Y: 186512,24
	X: 197728,76	Y: 186510,33
	X: 197762,79	Y: 186462,13
	X: 197749,86	Y: 186449,46
	X: 197808,92	Y: 186428,19
	X: 197803,63	Y: 186421,17
	X: 197833,58	Y: 186387,29
	X: 197824,88	Y: 186382,99
Kadastrale gegevens	Afdeling: 1 Sectie: A Nrs.: Openbaar domein	

3.2. Omschrijving onderzoeksopdracht

Bevoegd gezag	Agentschap Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant (contactpersonen: Mevr. E. Patrouille; els.patrouille@rvo.vlaanderen.be en Dhr. M. Brion; marc.brion@rvo.vlaanderen.be)
Bijzondere voorwaarden	Zie “Vergunning voor een archeologische opgraving: Diest, Kaai, Zoutstraat, Brouwerijstraat, Oude Demer, Demerstraat, Refugiestraat” 2013/550
Archeologische verwachting	<p>Een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen (nederzettingen en begravingen) van jager-verzamelaars en/of (pre-)historische landbouwers. In dit laatste geval geldt dit echter voor de periode neolithicum tot en met de 13^e eeuw. Indien historische gebouwrestanten toch zullen worden aangetroffen dan zullen deze niet ouder zijn dan de 13^e of zelfs eerder de 16^e eeuw.</p> <p>Een hoge archeologische verwachting voor natte contexten zijnde voedselvoorziening, afvaldumps, bruggen/overgangen, verdedigingswerken, scheepvaart, kaaimuren, aanlegsteigers, overbeschoeiingen, sluizen, rioleeringen, militaria, toegangstrappen,...</p> <p>Een brug, namelijk de Sint-Catherinabrug/KathelijnebrugKaaibrug/Schipbrug die cartografisch tot 1669 teruggaat. De recente brugfase dateert wellicht uit de 19^e eeuw?</p>
Wetenschappelijke vraagstelling	De aanwezigheid en bewaringstoestand van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, om de historische bebouwing te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit

	concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie
Onderzoeksvorm	Bureauonderzoek
Plannen opdrachtgever	<p>De heraanleg van de historische Demerloop in Diest. Het openleggen van de Demer en omgevingswerken gebeurt in verschillende fasen. Onderhavige fase 3 omvat het traject Demerstraat tot en met Het Spijker. Dit met een totale geschatte oppervlakte van 2 100 m².</p> <p>Het archeologisch onderzoek vanaf Het Spijker tot de Kaai is onderwerp van dezelfde bijzonder voorwaarden (vergunning 2013/550). Het bureauonderzoek hiervan is echter in een deel-rapport verschenen, Demer door Diest, Fase 4-1 (gem. Diest). Archeologisch bureauonderzoek. Condor Rapport 146.</p>

3.3. Specialisten

Specialisatie	Condor Archaeological Research bvba heeft voldoende specialisatie in huis om het onderzoek tot een goed eind te brengen.
---------------	--

4. Inleiding

4.1. Onderzoekskader

Condor Archaeological Research bvba heeft in opdracht van De Vlaamse Milieumaatschappij (VMM), die verscheidene taken heeft binnen het Vlaamse beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie, een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Dit ten behoeve van de heraanleg van de historische Demerloop door het stadscentrum van Diest. Deze oude waterloop is in de jaren '60 van de 20^e eeuw gedempt en zal in vier opeenvolgende fases opengelegd worden.

Dit onderzoek behandelt fase 3. Specifiek te beginnen vanaf de kruising “achterkant Statiestraat” met de Demerstraat. Vervolgens loopt het traject tussen de huizen -te beginnen bij huisnummer 31- van de Demerstraat en het Spijker en dit richting de Brouwerijstraat. Het “nieuwe” tracé volgt zo nauwkeurig mogelijk de historische loop, maar wijkt plaatselijk af voor en doorlokale noden.

Onderhavige bureaustudie was gekoppeld aan opgravingsvergunning 2013/550.

Dit archeologisch vooronderzoek diende te worden uitgevoerd, omdat de realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijke aanwezige archeologische resten. Dit voortraject omvatte het afbakenen en beschrijven van het onderzoeksgebied, het verwerven van informatie over de landschappelijke opbouw en de reeds bekende archeologische en/of historische waarden. Het had tot doel een gespecificeerde archeologische verwachting op te stellen voor deze locatie. Alsook, indien mogelijk, eveneens een eerste indruk geven van de kwaliteit (gaafheid en conservering), aard, datering, omvang en diepteligging van de eventuele aanwezige archeologische vindplaatsen. Hierbij diende men eveneens rekening te houden met de geplande civiele werken en de uitvoeringswijze hiervan. Onder andere moet dit leiden tot concrete aanbevelingen voor de verder verloop van het archeologisch onderzoek met in het achterhoofd de potentiële impact van de werkzaamheden op het eventuele aanwezige bodemarchief.

Hiervoor diende men volgens de gekoppelde vergunning volgende bronnen minstens te raadplegen:

-
- Erfgoedinventarissen:
 - Centrale Archeologische Inventaris en de hierin vermelde bronnen
 - Inventaris bouwkundig erfgoed
 - Landschapsatlas
 - Inventaris van het Wereldoorlogerfgoed
 - Historische kaarten en iconografie:
 - Ferraris kaart
 - Primitief kadaster
 - Popp kaart
 - Kadasterplannen vanaf de 19^e eeuw
 - Atlas van de buurtwegen
 - Lokaal beschikbare historische kaarten
 - Historische luchtfoto's
 - Historische grondplannen
 - Historische foto's
 - Iconografische bronnen
 - Gekende archeologische en historische waarden:
 - (Amateur)archeologen en heemkundige kringen
 - (Inter)gemeentelijke, regionale en provinciale archeologische diensten
 - Universiteiten
 - Regio-experts
 - Literaire bronnen
 - Toponymie
 - Bodemgebruik en topografie:
 - Topografische kaarten
 - Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen
 - Orthofoto's
 - Lucht- en satellietfoto's
 - Huidige gebruikers
 - Erfdienstbaarheden en historische ingrepen:
 - Gemeente
 - Nutsmaatschappijen
 - KLIP/KLIM

Om de impact van de toekomstige werkzaamheden op het archeologisch erfgoed vast te stellen dient men gebruik te maken van de meest recente gegevens die de opdrachtgever of ontwerper kan aanleveren, namelijk:

- Plannen van de huidige bebouwing
- Ontwerpplan en inrichtingsplan
- Aard en omvang van de toekomstige verstoring
- Diepte grondwatertafel
- Gepland grondverzet: verwijdering (waar, hoe en hoe diep), verplaatsing (waar, hoeveel, tijdelijke opslag) of bewerking van de bodem in functie van de werken
- Technieken, zones en dieptes waar grondverbetering wordt voorzien
- Technieken, zones en dieptes waar grondbemaling wordt voorzien

De historische kaarten en de resultaten van de analyses dienden hierbij gegeorefereerd en geprojecteerd te worden op de actuele kadasterkaarten.

Op basis van de gespecificeerde archeologische verwachting alsmede de aard en omvang van de voorgenomen bodemingrepen is vervolgens in hoofdstuk 7 een advies met betrekking tot de archeologische waarden geformuleerd. De resultaten van bovenstaande studies moeten toelaten een gemotiveerd advies te formuleren over onder meer de methodiek en de inplanting van de dwarsprofielen betreffende het archeologisch veldonderzoek.

Het onderzoeksgebied is heden ten dage openbaar domein. De voormalige gedempte Demerloop uit de jaren '60 is vooral in gebruik als zijnde wegverharding, wat groen en als "steeg" (*afbeelding 1*).

4.2. Onderzoeksteam

Het onderzoeksteam van Condor Archaeological Research bvba bestond uit:

- G. De Nutte rapportage
- S. Houbrechts digitalisatie
- R. Roggen archiefonderzoek

4.3. Dankwoord

Dankzij de medewerking en het vertrouwen van verschillende partijen kon er tijdens dit project voortvarend worden gewerkt. In het bijzonder danken we de opdrachtgever de VMM, Afdeling Operationeel Waterbeheer (contactpersonen: Dhr. M. Peeters; ing. m.peeters@vmm.be, Dhr. ir. S. Stoffel Moeskops; s.moeskops@vmm.be en Dhr. ir. I. Terrens; i.terrens@vmm.be); de gemeente Diest in de hoedanigheid van Mevr. P. Vanhoutte als zijnde archivaris en de heren J. Smets en D. Geyskens van de technische dienst. Evenals de uitvoerder VBG met als aanspreekpunt senior projectmanager Dhr. ing. S. Buelens.

Tevens was er contact met de Dhr. L. Mees, bevelhebber brandweer Diest en voorzitter *Limes Tamera Heemkunde van de Demerstreek in en om Diest*. Alsook met Dhr. G. Hommelen, voorzitter van de *Geschied- en Heemkundige Kring Arnoldus IV*. Tevens bedankt men Dhr. D. Jannes, *milieucoördinator Defensie*.

5. Landschappelijke ontwikkeling

5.1. Algemeen

De ligging van archeologische vindplaatsen relateert in hoge mate aan het natuurlijk landschap waarin deze zich bevinden. Het huidige landschap is hierbij intussen het resultaat van een lange en complexe ontwikkeling.

Belangrijke fysische variabelen zijn: de geologie, de geomorfologie, de bodemgesteldheid en de hydrologie. Op basis hiervan kunnen uitspraken worden gedaan over de landschapsgenese, de bodemopbouw, de ligging en stratigrafische positie van sedimenten waarin archeologische vindplaatsen kunnen zijn ingebed. Tevens is van belang het grondgebruik in het heden en verleden te inventariseren.

Bovenstaande elementen zijn gewichtige uitgangspunten om gefundeerde uitspraken te kunnen doen over de gespecificeerde archeologische verwachting (zie *infra*).

5.2. Geomorfologie en bodem

Geo(morfo)logisch gezien ligt het plangebied in het Scheldebekken, specifiek in de Demervallei (*afbeelding 2*). Diest is hierbij gelegen op de uiterste zuidgrens van de Kempen, grenzend aan de noordelijke uitlopers van de Zandleemstreek. Onderscheidenlijk tussen het Heuvelland van Lummen, dat ten oosten hiervan voorkomt, en het Hageland, dat ten zuidwesten ervan gelegen is.²

Het onderzoeksgebied maakt deel uit van het stroomgebied van de huidige Demer en in het verleden van verschillende paleo-Demerfases. Ter hoogte van Diest vormt de kronkelende riviervallei zelfs een vernauwing.

De basis voor het huidige landschap ligt in het Laat-Pleistoceen edoch vooral in het Holoceen, respectievelijk 128 000 - 11 800 jaar geleden en 11 800 jaar geleden tot nu. In deze lange periode wisselden koude en warmere perioden (glacialen/ijstijden en interglacialen/tussenijstijden) elkaar af. Gedurende de guurste fasen heersten periglaciale omstandigheden, vergelijkbaar met die van de huidige Siberische toendra's.

² Beiden zijn heuvellandschappen, grotendeels gemodelleerd door de Tertiaire ondergrond en het rivierstelsel.

Het Pleistoceen (2,3 miljoen jaar - 11 800 jaar geleden)

Gedurende deze periode ontstond als gevolg van de interne klimaatfluctuaties (stadialen en interstadialen) een sterk dynamisch rivierensysteem. Gedurende koude periodes vond voornamelijk sedimentatie plaats en in warmere perioden geschiedde hierin insnijding.

Omdat het klimaat overwegend koud en droog was en de bodem daardoor schaars begroeid, had de rivier een sterk vlechtend (of verwilderd) karakter. Kenmerkend voor een vlechtende rivier is de brede dalbodem waarbinnen vele gelijktijdige stroomgeulen voorkomen, die zich rond zandbanken splitsen en weer samenkomen, al slingerend doorheen het rivierlandschap.

Volgens de kwartaargeologische kaart³ (*afbeelding 2*) ligt het plangebied volledig in het Demeralluvium (*kleurcode: geel*).

Het betreffen dus rivierafzettingen. Typerend onderaan grofzandig en naar de oppervlakte toe lemiger en kleiiger. Ze dateren vooral uit het Holoceen (zie *infra*) maar kunnen op ietwat geringe diepte ook nog van laat-pleistocene ouderdom zijn.

Het heterogene karakter is het gevolg van de afzettingen waarin de Demer en al haar stroomopwaartse zijrivieren zich insnijden. Simplistisch gezegd, kunnen er zo lemige afzettingen voorkomen afkomstig uit het Haspengouwse brongebied.

Daarnaast zijn er zandigere (verspoeld dekzand), zelfs grindige afzettingen afkomstig van beken en rivieren die hun brongebied hebben op het Kempisch plateau alsook zelfs grof zand van de Formatie van Diest (Heuvellandschap van Lummen en het Hageland).

Ietwat ten noorden van Diest zijn er geomorfe boringen, uitgevoerd in het alluvium. Deze vertonen volgende natuurlijke stratigrafie:

- Tot circa 1 m onder maaiveldniveau: vaste bruine leem;
- Tussen 1 en 2 m onder maaiveld: grijsgele vaste leem met zoetwaterschelpen;
- Tussen 2 en 2,5 m onder maaiveld: leemachtig geel zand;
- Tussen 2,5 en 3 m onder maaiveld: grijsbruine leem met plantaardige stoffen;

³ Frederickx & Gouwy, 1996.

-Tussen 3 en 3,5 m onder maaiveld: zeer fijn geel zand

-...

Het onderzoeksgebied grenst ten zuiden aan de eolische Formatie van Wildert (*afbeelding 2; kleurcode: groen en blauw*). Deze afzettingen dateren uit het Weichselien (circa 116 000 - 11 800 jaar geleden). Een periode van grote landschapsvormende activiteit voor onderhavige wijdere regio.

Tijdens de koudste fase hiervan, het Pleniglaciaal (73 000 - 14 650 jaar geleden) teisterden hevige stormen het landschap. Hierbij zette de wind uitgestrekte glooiende pakketten sterk gelaagd en lemig dekzand af. Dit proces is te vergelijken met de huidige (stuif)duinen. Men spreekt van “Oud Dekzand” of de zogenaamde “Formatie van Wildert”.

Onderhavige windafzettingen zijn in de regio gemiddeld tussen de 1 en 4 m dik en zijn ofwel rechtstreeks afgezet op het Tertiair ofwel op nog oudere alluviale afzettingen.

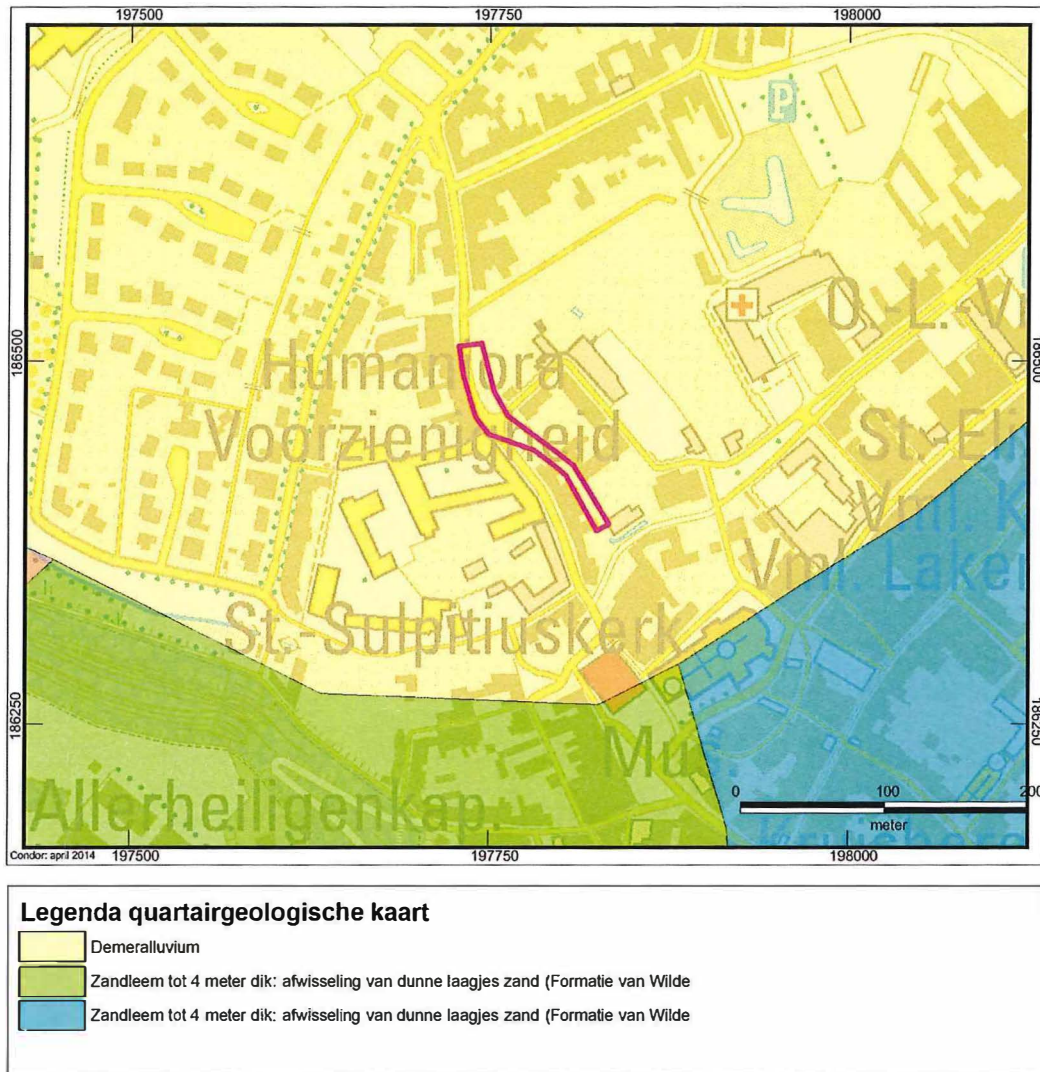
Het Oud Dekzand bestaat dus uit een afwisseling van laagjes leemarm en leemrijk zand. In profielen onderscheiden de leemrijke bandjes zich, door hun vochtgehalte, duidelijk donkerder af dan de leemarme zandlaagjes daartussenin. Het gelaagde karakter is vooral ontstaan door sneeuwinvloed. De leemrijke laagjes bezitten een samenstelling en korrelgrootteverdeling dat overeenstemt met dat van löss. De fijne, in suspensie verplaatste bestanddeeltjes zullen destijds makkelijk aan vochtige oppervlakken zijn vastgeplakt. Daarnaast zal een flink deel van het opgewaaide stof en zand zich tijdens sneeuwstormen aan sneeuwvlokken hebben vastgehecht, waardoor het bleef liggen. Hierdoor was het fijne materiaal ook tegen verdere uitwaaiing beschermd. Bij het smelten van de sneeuw in de zomermaanden zette het dooiwater de stofpartikels samen met het fijne zand als dunne lemige laagjes op het dekzandoppervlak af.

Binnen dit dekzandpakket onderscheidt men Oud Dekzand I en Oud Dekzand II. Beide afzettingen zijn van elkaar gescheiden door een niveau met grof zand en grindsteentjes. Het is een deflatielaag, gevormd in het koudste en droogste deel van het Pleniglaciaal, waaruit door aanhoudende sterke wind al het fijnere materiaal is verdwenen. Vaak is de rijkdom aan steentjes zo groot dat men kan spreken van een *desert pavement*. Het uitblazingsniveau met de grindsteentjes wordt de Laag van

Beuningen genoemd, gevormd in het Laat-Pleniglaciaal (circa 28 000 - 14 650 jaar geleden).

Op het Beuningenlaagje ligt Oud Dekzand II uit de Oudste Dryas (circa 15 000 - 14 650 jaar geleden). Dit Oud Dekzand II is moeilijk te onderscheiden van het eveneens gelaagde en ook lemige zand van het Jonge Dekzand I dat in het Oude Dryas stadiaal (circa 14 000 - 13 900 jaar geleden) in het Laat-Glaciaal gevormd is. Het Jonge Dekzand I is evenwel gemiddeld iets grover van korrel.

Nà afzetting was vooral het Oud Dekzand maar ook het Jonge Dekzand onderhevig aan verspoeling op hellingen. Doordat de bodem tot diep bevroren was (permafrost), was het smeltwater onontbeerlijk gedwongen oppervlakkig af te stromen. Dit krachtig afvloeiende smeltwater sleet hierbij brede en ondiepe dalen uit. Hierbij werden de huidige beekvalleien in hun definitieve vorm uitgeschuurd. Of sommige beken reeds (pre-)gevormd waren in het Vroeg- en/of Midden-Pleistoceen is vaak moeilijk te zeggen. Meestal betreft het dan de voorlopers van het in latere tijden gevormde laat-pleistocene hydrologisch net.



Afbeelding 2: Kwartairgeologische kaart met aanduiding van het plangebied (roze kader).⁴

Het Holoceen (11 800 jaar geleden tot nu)

Met de komst van de huidige tussen-ijstijd, het Holoceen trad een belangrijke klimaatsverbetering op. Het werd warmer en vochtiger en de open koudeminnende vegetatie van het Weichselien maakte plaats voor een meer gesloten en warmteminnende vegetatiestructuur.

Buiten de dalen vond als gevolg van het steeds verder uitbreidende vegetatiedek niet of nauwelijks nog bodemerosie plaats. Echter door de natuur gedreven erosie- en sedimentatieprocessen presenteerden zich nog steeds in de actieve rivier- en beekdalen, zoals in onderhavig plangebied.

⁴ Frederickx & Gouwy, 1996.

De permanent bevroren ondergrond was verdwenen, waardoor een deel van de neerslag in de grond kon insijpelen en bronnen vormden langs de valleiwanden. Het vochtiger klimaat zorgde ook voor een grondwaterspiegelstijging.

Het verbeterde klimaat resulteerde in een meer constante wateraanvoer en verminderde sedimentlast, waardoor de beken en rivieren veranderden van laat-pleistocene - vroeg-holocene vlechtende stroomgeulen in een meanderend systeem met slechts één hoofdgeul. De belangrijkste beken volgden hierbij de uitgeschuurde/smeltwater dalen die tijdens het Weichselien gevormd waren.

In deze valleien zette zich nog altijd fluviatiele sedimenten (alluvium) af. De alluviale afzettingen zijn relatief beperkt qua omvang en vooral te vinden in de directe omgeving van de stroomgeul.

Ook de mens verschijnt meer en meer als de vormende factor van het landschap. Dit met name sinds de introductie van de landbouw, tussen 5 500 en 2 000 v. Chr, wat vanaf dan leidde tot ontbossingen

Vooraf in de Zandleemstreek raakten de valleien en hellingen door erosie en afspoeling gedeeltelijk opgevuld met verspoelde leem (colluvium). Bomen houden immers water voor langere tijd vast, waardoor hevige en langdurige regenval niet direct leidt tot overstromingen. Door het ontboste landschap stroomde het water (met veel vruchtbaar slib) veel sneller van de hellingen richting de dalen. Zo zijn er grote hoeveelheden löss van de plateaus en de hellingen weggespoeld. Colluviumvorming is daarbij zeer sterk gerelateerd aan de ontginning van een gebied. Er zijn in ieder geval twee grote fasen van colluviumvorming bekend. De eerste grote fase hangt samen met de ontginning van het gebied tijdens de Romeinse tijd en de tweede grotere fase hangt samen met de grootschalige ontbossingen tijdens de volle middeleeuwen. Naar alle waarschijnlijkheid heeft er ook in vroegere perioden (pre-Romeins) colluviumvorming plaatsgevonden, maar dan op veel kleinere schaal, omdat de ontginningen ook veel kleinschaliger waren.

In beek- en droogdalen kunnen de meters dikke pakketten colluvium archeologische vindplaatsen afdekken die daardoor goed geconserveerd, maar moeilijk of in het geheel niet aan het oppervlak traceerbaar, zijn.

Door deze klimaatsverbetering kon bodemvorming optreden. De ruimtelijke verspreiding van de verschillende bodemeenheden relateert in hoge mate aan de

geologische en geomorfologische opbouw van het landschap. Daarnaast hangt de ontwikkeling van de bodemtypen samen met de aard van het moedermateriaal, het klimaat en de hydrologische omstandigheden.

De bodems in het onderzoeksgebied zijn van nature ontwikkeld in de holocene alluviale rivierafzettingen.

Aangezien het plangebied bebouwd is, is het niet bodemkundig gekarteerd volgens de bodemkaart van Vlaanderen (*afbeelding 3*). Uit extrapolatie van de bodemgegevens uit de wijdere omgeving gecombineerd met gelijkaardige geomorfologische situaties kan (bijna) met zekerheid toch wat afgeleid worden voor het desbetreffende plangebied.

Hoogstwaarschijnlijk situeren/situeerden er zich matige droge tot matig natte leembodems zonder profiel (code: complex ADp, drainageklasse c-d) en/of zeer sterk gleyige kleibodems met reductiehorizont zonder profielontwikkeling (code: Efp).

Gronden zonder een duidelijke profielopbouw rekent men tot de “vaaggronden”. Typerend is hun niet of slecht (vaag) ontwikkelde A-horizont: immers een relatief weinig donker gekleurde bovengrond met een laag humusgehalte.

De afwezigheid van een bodemprofiel kan hier het gevolg zijn van drie verschillende oorzaken:

Eenzijds een nasleep van een te natte ondergrond, bijvoorbeeld in beek- en rivierdalen waar de hoge grondwatertafel het niet toelaat dat bodemdeeltjes migreren (beekeerdgronden, gooreerdgronden, ooivaaggronden). Deze vertonen algemeen een 20-35 cm dikke donkergrijsbruine humushoudende bovengrond. Daaronder ligt meteen de/een C-horizont (moederbodem). De licht grijsbruine tot grijze, humusarme C-laag bestaat uit sterk lemig, zeer fijn tot matig fijn zand en is meestal gelaagd met lemige bandjes. Nog dieper situeert zich voornamelijk zwartblauwige klei vaak met half verteerde plantenresten.

Karakteristiek aan dergelijk bodemprofiel is het voorkomen van (intense) gleyverschijnselen, soms al bovenaan in het profiel. Roest ontstaat door een aanvoer van ijzer met het grondwater vanuit de hoger gelegen (dekzand)gebieden. Een grote

ijzeraanvoer met het grondwater kan leiden tot een verkitting van de zandkorrels en dan spreekt men van ijzeroer.

Anderzijds kan het het gevolg zijn van het jonge karakter van de bovengrond, waardoor er nog geen profielontwikkeling heeft kunnen plaatsgrijpen. Hiertoe worden naast colluviale afzettingen op hellingen ook de alluviale afzettingen in dalen toegerekend.

Het alluviaal/colluviaal dek kan hierbij rusten op een afgeërodeerde of deels geërodeerd ander bodemprofiel dat op zeer wisselende diepte kan voorkomen. Bij een ADp-bodem kunnen de sedimenten hierbij veelal rusten op een afgeknotte textuur B of op een Tertiair substraat.

Een derde oorzaak is dat het oorspronkelijk bodemprofiel geheel of grotendeels door ontginning, afgraving en/egalisatie in het (sub)recente verleden is verdwenen. Dit is bijvoorbeeld het geval ten oosten nabij het onderzoeksgebied, waar zich sterk vergraven gronden (*code: OT*) situeren.



Afbeelding 3: Bodemkaart met aanduiding van het plangebied (roze kader)⁵.

Archeologische resten kunnen onder ongekarteerde bebouwde zones zeker niet worden uitgesloten. Deze kunnen lokaal ofwel bewaard zijn gebleven ofwel (deels) verdwenen.

Ter hoogte van opgehoogde gronden kunnen archeologische resten nog bewaard zijn gebleven en worden deze op grotere diepte verwacht.

Terwijl men bij sterk vergraven gronden en groeves er meteen mag van uitgaan dat alle ooit aanwezige archeologische waarden binnen deze bodemeenheden volledig letterlijk van de kaart zijn verdwenen.

5.3. Historische ligging

De historische situatie

Volgens de overlevering zou de H. Remigius in de 6^e eeuw een kerkje hebben opgericht ter ere van zijn leermeester, de H. Sulpitius (570 - 644/647) te Diest.

De oudste historische vermelding dateert pas uit 837(?) / 877. “*Dioste*” beschrijft men als hoofdplaats van de “*pagus Diestensis*”, namelijk een graafschap binnen het Karolingische rijk.⁶ Diest zou afkomstig zijn van de Indogermaanse stam “*dbeus*”, hetgeen goddelijk en/of heilig betekent. Het achtervoegsel “-t” betekent nederzetting. De betekenis zou dan zijn “nederzetting bij heilig water”.⁷

Wat later, in 908-915 geniet de Demer haar eerste vermelding als *Tamera/Temera*. Het is een samenstelling van *tam* en *ara*, namelijk zwart of donkerkleurig en water. Demer zou dan willen zeggen donkerkleurige rivier. Opmerkelijk is dat een bijrivier te Molenstede “Zwartwater” heet en een andere de “Zwartebeek”. Voor de zwarte kleur zou mogelijk een verklaring kunnen gezocht worden in de bodemafzettingen. Specifiek dat van turf, dat nog tot in de 17^e en 18^e in de omgeving van stad gestoken werd.⁸

⁵ AGIV, 2010.

⁶ Lagrou, Van De Broek, Devos & Vries, 1978: 80.

⁷ Van der Eycken, 1980: 12.

⁸ Claes, 1979: 27-28.

De oudst gekende nederzetting (10^e eeuw) ontstond op de noordwestelijke helling van de Warande, een door de Begijnenbeek en Demer omsloten heuvel. Aldus een ideale verdedigingspositie voor de burcht van de Heren van Diest. De eerste toren was niets meer dan een toren op een kunstmatige heuvel, de zogenaamde Tafelrond. Nadien werd er een grotere burcht gebouwd op het vlakke deel van de Warande dat uitkijkt op het huidige Verstappenplein.⁹

In de loop van de 12^e eeuw groeide Diest reeds verder uit tot een relatief belangrijk centrum. De oudste nederzettingkern strekte zich uit vanaf de linker Demeroever via de flank van de Allerheiligenberg tot op de Markt, vandaar via de Cabaretstraat naar de huidige lakenhalle en zo opnieuw tot op de Demer.

Maar al snel was het klein geworden en nieuwe wijken werden bijgebouwd. Zo ontstond een ganse nieuwe wijk met als centrale as de Lange Steenweg of huidige Koning Albertstraat. Deze wijk werd begrensd langs de ene zijde door de Verversgracht¹⁰, een kunstmatige Demerarm, en langs de andere zijde door de Overstraat. Op het uiteinde van deze nieuwe wijk verzorgde de Bruidstraat de verbinding met de burcht. Deze oude stadskern moet aanvankelijk voorzien geweest zijn van primitieve wallen, palissades en poorten.¹¹

Aanvankelijk concentreerde de bevolking zich dus uitsluitend op de linkeroever, min of meer halve maan-vormig begrensd door water. Geleidelijk kwam er ook bewoning tot stand op de rechteroever. Aanvankelijk waren het de Minderbroeders, tussen 1228-1230¹² die zich hier in de Refugiestraat vestigden. Voor die nieuwe wijk(en) spreekt men zelfs in de bronnen van “Nuland” of “Nieuwland”. De late ingebruikname van dit deel wijst op het natte karakter van de gronden die nog (te) vaak overstroomden, omwille van hun lage ligging. Op basis van onder andere de gekarteerde bodemeenheid Efp (zeer sterk gleyige kleibodems zonder profiel), mag men zelfs spreken van een waterziek gebied. In de winter overstroomden dergelijke eenheden en in de zomer daalt het grondwater slechts tot op 40-80 cm diepte ten opzichte van het maaiveld. Typisch voor dit stadsgedeelte was wel dat de straten en huizen gelegen waren op dijken, hetgeen wegens de jaarlijkse overstromingen van de Demer zeker geen ovebodige luxe was. Naast landbouwexploitaties vestigden zich hier vooral

⁹ Van der Eycken, 1980: 16.

¹⁰ Wellicht in de eerste helft van de 12^e eeuw al gegraven of ouder zelfs.

¹¹ Van der Eycken, 1980: 16-18.

¹² Van der Eycken, 1980: 101.

personen die door hun stiel aan het water gebonden waren, zoals bijvoorbeeld huidevetters.¹³

Onderhavig onderzoeksgebied situeert zich ten opzichte van de “gegraven” Verversgracht op de rechteroever en behoort dus tot het “Nuland”.

In 1299 verleent de Hertog van Brabant Hendrik I (1160 - 1235) stadsrechten. Samen met Leuven en Zoutleeuw behoorde Diest tot de drie belangrijkste steden binnen het hertogdom Brabant. De stad dankte haar expansie aan haar gunstige ligging: langs de handelsweg Brugge-Keulen en aan de Demer.

Aanvankelijk bezaten de diverse wijken, die organisch bij de oude stadskern toegevoegd werden, allemaal een soort verdedigingssysteem.¹⁴ Onderhavig plangebied viel oorspronkelijk buiten deze eerste beschermingsgordel. Een eerste uniforme omwalling werd opgetrokken in 1365 -waarbinnen het onderzoeksgebied nu wel viel- en bleef in gebruik tot het begin van de 16^e eeuw. Het was een ruim bemeten verdedigingssysteem met overwegend aarden wallen met daarvoor droge en natte grachten. Alsook voorzien van acht¹⁵ stadspoorten en een 30-tal verdedigingstorens opgetrokken in ijzerzandsteen. Twee monumentale versterkte poorten, de Schaffense- en de Antwerpsepoort en drie kleinere poorten, de Hasseltse-, de Leuvense- en de Zichemsepoort verleenden toegang tot de binnenstad.¹⁶ De aanleg van de vestingen kostte veel geld en sleepte met onderbrekingen twee eeuwen aan.¹⁷

In de 14^e en 15^e eeuw leefden de inwoners in grote welstand door een druk bezochte landbouw-, graan- en veemarkt, maar vooral door de lakennijverheid en -handel. Het Diestse laken was op bijna alle grote West-Europese markten te koop.

In 1499 kwam de stad door ruil in het bezit van het Nederlandse huis Nassau en bleef in het bezit van de Oranje's tot 1795.

¹³ Van der Eycken, 1980: 35.

¹⁴ Van der Eycken, 1980: 44.

¹⁵ Of tien indien met rekening houdt met de drie-dubbelse Schaffensepoort. Bron Van der Eycken, 1980: 45.

¹⁶ Paesmans, 1995: 3

¹⁷ Van der Eycken, 1980: 45.

Door haar ligging bij de Demer, op de grens van het hertogdom Brabant en het prinsbisdom Luik en de connecties met Oranje-Nassau werd de stad vaak belegerd, verdedigd, geplunderd en verwoest. Overheen de 15^e tot de 18^e eeuw kregen ze diverse bezoeken van de Hollanders, de Spanjaarden, de Fransen, de Oostenrijkers en de brigands.

Historische militaire conflicten en bezettingen zijn onder meer gekend op:

- 1 tot 4 oktober 1496: hertog Willem van Gulik-Berg (1455-1511), aan het hoofd van 250 ruiters en een bende voetvolk bezette de stad op een zaterdagmorgen.¹⁸
- september 1567 - oktober 1568 (?): Spaanse ruitery en garnizoen soldaten onder het bevel van de hertog van Alva (1507-1582) kwartierden in Diest.¹⁹
- 7 januari tot 23 augustus 1569: Een deel van het koninklijke-Spaanse “Leger van Vlaanderen” stationeerde hier, circa 1400 manschappen.²⁰
- 1570: Kleinere Spaanse garnizoenen volgende elkaar op.²¹
- 1 september tot 2 oktober 1572: 400 ruiters en 400 voetknechten onder de geuzenkapitein Carlo behorende tot het Oranje-leger nam Diest in en plunderde ze.²²
- 2 oktober 1572 - 8 november 1576: Spaanse troepen (her)veroveren de stad op de geuzen.²³
- 19 tot 21 februari 1578: Het resterende leger van Oranje, op de vlucht voor de troepen van Alexander Farnese (1545-1592), plunderen het historische hart en steken zelfs de Allerheiligenkapel in brand.²⁴
- 25/26 februari 1578: De Spaanse landvoogd van de Nederlanden, Farnese proclameert de overgave van de stad opnieuw aan de Spanjaarden.²⁵ Ruitery en voetsoldaten legeren opnieuw in.²⁶
- 8 juni 1580: De stad wordt bij verassing bestormd tussen de Zichemse- en Leuvensepoort door Franse troepen, die bondgenoot waren van de Hollanders. Dit onder het bevel van kolonel de la Garde. Het gelegeerde “Spaanse” garnizoen bestond

¹⁸ Van der Eycken, 1980: 126.

¹⁹ Van der Eycken, 1980: 131-132.

²⁰ Van der Eycken, 1980: 132-133.

²¹ Van der Eycken, 1980: 132-133.

²² Van der Eycken, 1980: 135.

²³ Van der Eycken, 1980: 135.

²⁴ Van der Eycken, 1980: 136.

²⁵ Van der Eycken, 1980: 136.

²⁶ Van der Eycken, 1980: 136-137.

uit Duitsers en Walen. De Fransen verwoestten en vernielden deels de stad. De stad bleef in handen van het huis Oranje tot 24 mei 1583.²⁷

-24 mei 1583: De Nederlandse landvoogd Alexander Farnese keerde terug. Deze nieuwe stevige Spaanse bezetting bleef duren tot 1595(?). Op het einde van het jaar 1591 brak er zelfs muiterij op.²⁸

-19 maart 1600 tot 25 februari 1601: Onder aartshertog Albrecht VII van Oostenrijk (1559-1612) en diens vrouw Isabella van Spanje (1566-1633) was muiterij van hun Spaanse troepen schering en inslag. Ze werden verschillende malen “gedwongen” bepaalde steden als betaling aan hun soldaten te geven. Deze stelden zich dan tevreden met de stad zelf en de omgeving ervan te beroven. In 1600 werd Diest als soldij uitbetaald. 2000 voetknechten en 1000 ruiters, vergezeld van hun vrouwen en kinderen leefden op de kap van de plaatselijke bevolking.²⁹

-9 december 1606 tot 27 november 1607: Een tweede maal werd de stad gebruikt als uitbetaling aan de Spaanse legereenheden die anders gingen muiten. Ditmaal waren het er “slechts” 2000 manschappen.³⁰

-Tussen 1621-1635: Er kazerneerde weer militairen *intra muros*.³¹

-10 juni 1635: Prins Frederik-Hendrik van Oranje-Nassau (1584-1647) aan het hoofd van een Hollandse-Franse troepenmacht claimde Diest. Een garnizoen van vendels voetvolk bleef achter onder het bevel van kolonel Wijnbergen.³²

-juli 1635: Een troepenmacht van circa 2000 man sterk, onder het bewind van kardinaal-Infant Don Ferdinand van Oostenrijk (1584-1647) belegerden de stad. Na twee dagen deden ze hun intrede in de stad. Opnieuw hernam het traditionele leventje van inkwartieringen en allerhande opeisingen.³³

- eind 1646: De militaire activiteit bereikte een hoogtepunt in Diest. Naast het normale garnizoen verbleef hier de volledige ruitery van de prins Henri Louis Ernest de Ligne (1609-1641). Alsook een 2000 sterke troepenmacht onder bevel van Leopold Willem van Oostenrijk (1614-1662). Daarboven kwamen nog 1800 binnenlandse troepen

²⁷ Van der Eycken, 1980: 138-139.

²⁸ Van der Eycken, 1980: 139-140.

²⁹ Van der Eycken, 1980: 140.

³⁰ Van der Eycken, 1980: 140.

³¹ Van der Eycken, 1980: 187-188.

³² Van der Eycken, 1980: 189.

³³ Van der Eycken, 1980: 189.

alsook 300 Italianen bovenstaande eenheden vervoegen. De vreugd was dan ook groot onder de bevolking wanneer dit leger vertrok op 16 oktober.³⁴

-1648-1653: De troepenmacht van de prins van Darmstadt, van kolonel Garnier en van maarschalk de Bentivoglio maakten kwartier.³⁵

-1661: Manschappen van kolonel Diego d'Ascona hielden alle schepen op de Demer in het oog. Als ze naderden stormden men er op af en plunderden ze. Dergelijke praktijken duurden tot september. Iedereen hield zich dan koest tot het vertrek in januari het jaar daarop.³⁶

-1667 tot het begin van de 18^e eeuw: Constante inkwartiering van legereenheden. In 1692 logeerden niet minder dan 21 compagnies binnen de wallen. Eind oktober tot begin november van dat jaar kwamen 600 ruiters en vier reguliere soldaten van de Hannoveraanse legereenheden te Diest in garnizoen. Deze bleven in de stad tot de lente van 1693. Zij werden in de zomermaanden daarop opgevolgd door twee regimenten dragonders met hun paarden.³⁷

-1702: De Fransen plaatsten een sterk garnizoen binnen de stad. Terwijl waren ook verbeteringswerken van de wallen en vestigingen aan de gang.³⁸

-24 juli 1705: Op bevel van hertog John Churchill Marlborough (1650-1722) -de bekwaamste veldheer van zijn tijd want hij verloor geen enkele veldslag- het hoofd van een combineerde Engels-Hollandse-Oostenrijkse troepenmacht werd de stad bezet door een regiment Munsters voetvolk, een regiment Denen, een Engels ruitery en twee regimenten Fries voetvolk.³⁹

-25 oktober 1705: Een *raid* van de Frans-Spaanse troepen deed zich voor op de stadspoorten. Onder andere buiten de Allerheiligenpoort werd artillerie opgesteld. Vanaf elf uur deden Franse grenadiers de ene stormaanval na de andere maar werden door de Munsterse soldaten en twee compagnies Walen tegengehouden. Na een derde bloedige aanval slaagden de Fransen erin de fortificaties aan de Allerheiligenberg in te nemen. De verdedigers bouwden daarop een noodwal met behulp van de banken en meubelen uit de Allerheiligenkapel. Ondertussen beschoten de Fransen ongestoord de wallen en weldra volgde de overgave.⁴⁰

³⁴ Van der Eycken, 1980: 190.

³⁵ Van der Eycken, 1980: 191.

³⁶ Van der Eycken, 1980: 191.

³⁷ Van der Eycken, 1980: 193.

³⁸ Van der Eycken, 1980: 193.

³⁹ Van der Eycken, 1980: 194.

⁴⁰ Van der Eycken, 1980: 194.

-4 november 1705: De Franse bevelhebber vaardigde in naam van de koning het bevel uit om de stadswallen te slopen en de poorten af te breken. Alle inwoners werden terstond opgeëist. Na één week was reeds een belangrijk deel van de wallen ontmanteld. Op 11 november werden de werken sūlgelegd. Men was van oordeel dat de ontmanteling voldoende gevorderd was. Tijdens de volgende maanden en jaren beleefde Diest opnieuw de ongemakken van talrijke en ongedisciplineerde inkwartieringen van soldaten.⁴¹

-1707: De krijgskansen keerden en Diest kwam zonder slag of stoot in handen van het Engels-Hollands-Oostenrijkse leger. Opnieuw had de stad af te rekenen met inkwartieringen.⁴²

-11 april 1713: De Vrede van Utrecht werd getekend. Het gevolg was dat de Spaanse Nederlanden overgedragen werden aan de Oostenrijkers. Het aantal Oostenrijkse kwartieringen de jaren daarop was zeer gering.⁴³

-1740-1748: De Oostenrijkse Successieoorlog zorgde voor een onderbreking in de rust, die de stad gekend had. Opnieuw deden diverse legereenheden Diest min of meer lange tijd aan. Het duurde echter tot februari eer de stedelingen rechtstreeks belaagd werd door de oorlogvoerende partijen. De zesde verscheen een Franse eenheid voor de stad en alhoewel er nog een Oostenrijkse garnizoen aanwezig was, werd de regering overgedragen voor dertien dagen en vervolgens opnieuw voor drie dagen aan de Fransen. Diest zat als het ware geklemd tussen beide legers en kon niets anders doen dan financieel afdokken.

In maart 1746 namen de Fransen zonder slag of stoot de stad in en gedurende meer dan twee jaar zouden zij te Diest de plak zwaaien. Ook werden regelmatig soldaten opgeëist voor Frankrijk. Op 13 oktober 1748 werd de Vrede van Aken getekend. Het duurde echter nog tot de lente van 1749 eer de laatste Franse soldaat Diest verlaten had. De komende veertig jaar verliep rustig⁴⁴

-12 oktober 1781: Luitenant-kolonel Jamez startte een studie ter ontmanteling der wallen. Het jaar daarop begon de sloop. Een volledige ontmanteling zou teveel kosten daarom werd toegestaan dat slechts de muren en buitenwerken zouden worden

⁴¹ Van der Eycken, 1980: 194-195.

⁴² Van der Eycken, 1980: 195.

⁴³ Van der Eycken, 1980: 195.

⁴⁴ Van der Eycken, 1980: 195-196.

afgebroken. De aarden wallen en grachten werden behouden en indien het niet teveel moeite kostte deels weggegraven.⁴⁵

-15 mei 1789: Een Oostenrijks regiment kwam aan om de brigands een halt toe te roepen.⁴⁶

-29 juli 1789: Twee Habsburgse compagnies kregen opnieuw de opdracht de rust te doen weerkeren.⁴⁷

-Eind september 1789: Talrijke keizerlijke regimenten verzamelden te Diest om een expeditie te plannen op het Luikse grondgebied.⁴⁸

-24 november 1789: Generaal Jan André Van der Meersch (1734-1792) der patriotten staat voor de poorten. De stadspoorten werden kapot geschoten en men viel de stad binnen.⁴⁹

-Eind november 1790: Oostenrijkers bezetten opnieuw de stad. Tijdens de wintermaanden van het daaropvolgende jaar verbleef een garnizoen over hier.⁵⁰

Op het eind van de 18^e eeuw werden de Zuidelijke-Nederlanden bij Frankrijk aangehecht. Onze streken werden namelijk bevrijdt in 1792 door de *sanculotten*. Tijdens de wintermaanden van 1792-1793 was het dertiende regiment ruitery onder het bevel van kolonel Baillot hier gelegerd. Opluchting was er onder de bevolking wanneer ze op 22 februari met de noorderzon vertrokken met de. Echter de eerste dagen van maart was Diest herhaaldelijk het schouwtoneel van doortrekkende Franse legereenheden. Op 12 maart logeerden er liefst 4000 manschappen gedurende vier dagen. Acht dagen later verbleven er 1000 Fransen. Maar ook de Oostenrijkse voorhoede naderde. Na een 24u durende beleg trok het keizerlijke leger Diest binnen, hetgeen gepaard ging met bijzonder veel wreedheden tegenover de burgerbevolking. Wanorde, troepenbewegingen en onveiligheid kenmerken dit Oostenrijks bewind. Verschillende regimenten verbleven beurtelings voor min of meer lange tijd in garnizoen.

Op 26 juni 1794 werd het Oostenrijkse leger verslagen door de Fransen nabij Fleurus. Tijdens de volgende dagen trokken talrijke groepen Oostenrijkers langs Diest terug. Op 16 juli kampeerden 15000 in en rond de stad! Op 23 juli kwamen de eerste Franman Diest binnen. Op 12 augustus volgde de eigenlijke bezettingsmacht. Diest

⁴⁵ Van der Eycken, 1980: 196.

⁴⁶ Van der Eycken, 1980: 242.

⁴⁷ Van der Eycken, 1980: 242.

⁴⁸ Van der Eycken, 1980: 243.

⁴⁹ Van der Eycken, 1980: 243.

⁵⁰ Van der Eycken, 1980: 244.

werd één van de garnizoensteden net zoals Antwerpen, Brussel, Mechelen en Leuven.⁵¹

Pieter Corbeels (1755-1799), verzetsleider tijdens de Boerenkrijg trok op 25 oktober 1798 aan het hoofd van enkele compagnies boeren naar Diest en nam de stad in. Door een tactische vergissing verloor hij echter 's anderendaags opnieuw de stad. De Franse Generaal Durutte (1767-1827) heroverde Diest met een strijdmacht van 150 infanteristen, enige ruiters en twee stuks veldgeschut. Ondertussen was ook de strijdmacht van generaal Chabert (1770-1839), bestaande uit een 600-tal manschappen, op weg naar Diest en verbleven er deels. In de nacht van 11 op 12 november bereikte de Boerentroepen onder leiding van Jan Cornelis Elen (1747-?) Diest dat slechts beschermd werd door een 90-tal Franse soldaten. In reactie hierop besloten de Generaals Chabert, Jardon (1768-1809), Lacroix en Collaud hen te belegeren. De 15^e rukten ze de stad binnen op wraaklust.⁵²

Op 20 januari 1814 verlieten de Fransen, onder het bewind van keizer Napoleon (1769-1821), want de Huzaren van Hellweg vielen de stad binnen. Dit Pruisisch Vrijkorps zette de deuren open voor eenheden Saksen, Zweden, Pruisen en Russen die hier tot 1815 hier vertoefden.⁵³

Tussen 1815 en 1830 volgde opnieuw een Nederlandse periode, namelijk onder het zogenaamde Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

De Tiendaagse Veldtocht van 2 tot 12 augustus 1831 was een veldtocht van koning Willem I der Nederlanden (1772-1843) om de Belgische Opstand met wapengeweld te onderdrukken. Het stadsbestuur voelde echter weinig voor een heldhaftige verdediging van de stad. Wanneer een Hollandse patrouille de stad naderde, vonden ze deze op enkel soldaten na, gans verlaten. Vanaf 's middags begon de tweede Nederlandse Divisie, zowat 11000 man sterk, de stad binnen te trekken. Dit leger verbleef er tot 7 augustus en werd opgevolgd door de eerste divisie met 7000 manschappen en 500 paarden. Drie dagen later marcheerden ze richting Leuven. Frankrijk dreigde met militaire steun aan België waardoor de Hollandse troepen zich terugtrokken. Ze trokken opnieuw door Diest met alle gevolgen van dien. Enkele manschappen sloegen aan het plunderen. Opnieuw werden 6000 manschappen en 500

⁵¹ Van der Eycken, 1980: 245-248 en 254.

⁵² Van der Eycken, 1980: 254-256.

⁵³ Van der Eycken, 1980: 261.

paarden tussen 14 en 17 te Diest gelogeed. Zodra de Nederlanders weg waren, trokken Franse troepen door de stad, op hun beurt gevolgd door het Belgische leger.⁵⁴

Tussen 1837 en 1853, na de Belgische onafhankelijkheid, werd de toenmalige Oranjestad voorzien van nieuwe wallen en versterkingen, gericht tegen een mogelijke Hollandse inval.

Opmerkelijk is dat beide Wereldoorlogen geen grote schade veroorzaakt hebben.

Het historisch landschap

Oude kaarten kunnen inzicht verschaffen over landschappelijke veranderingen. Ze kunnen ons duidelijk maken waarom bepaalde wegen lopen zoals ze lopen, wat restanten van oude verkavelingspatronen zijn en wanneer bepaalde gebieden (al) ontgonnen zijn (waren), ...

Het historisch gebruik van een landschap is geënt op de natuurlijke omstandigheden ter plaatse. Tot de 20^e eeuw waren namelijk de mogelijkheden beperkt om een landschap aan te passen aan het gewenste gebruik. Globaal kon het landschap ingedeeld worden in 3 landschapstypen:

1. de akkerarealen met bijbehorende bewoning;
2. de wei- en/of hooilanden;
3. de woeste gronden.

De akkerlanden en nederzettingen bevonden zich grotendeels op de goed ontwaterde en mineralogisch rijkere delen van het landschap. De slecht ontwaterde en mineralogisch armere delen werden ingericht als wei- en/of hooilanden. De onontgonnen moerassen en heidevelden werden benut, indien mogelijk, onder andere als houtleverancier, voor het steken van plaggen, als weideplaats voor koeien en schapen geleid door de buurtschap aangestelde herder of scheper. De ingezetenen mochten op de heide verder turf steken en leem uitgraven voor de huizenbouw. De talrijke vennen aldaar deden dienst als rootputten of als visvijver. Er werd eveneens honing gewonnen door het plaatsen van bijenkorven.

⁵⁴ Van der Eycken, 1980: 278-281.

Hoewel de term “woeste” grond het tegendeel doet vermoeden, leenden de gronden zich dus voor diverse activiteiten, die van zeer groot belang waren voor het goed functioneren van het lokale gemengde landbouwbedrijf.⁵⁵

Eén van de oudste beschikbare afbeeldingen met wat detail betreft een gravure, mogelijk van de hand van Jan de Haen, uit 1606 (*afbeelding 4*). Het geeft een totaalzicht op de stad weer in vogelvlucht vanaf de zuidzijde, hoogstwaarschijnlijk vanuit de Allerheiligenberg. Een aantal markante gebouwen zijn duidelijk zichtbaar. Merkwaardig zijn een aantal gebouwen die toen niet meer bestonden. Mogelijk houdt dit in dat de kaart ouder is dan begin 17^e eeuw. De auteur denkt minstens 30 jaar tot maximaal 100 jaar ouder?

Centraal merkt men de gegraven Verversgracht en links hiervan een deel van de “natuurlijke” oude Demer al slingerend door de stad op.

Op de hoek met de Demerstraat en de Statiestraat situeerde zich de thans verdwenen Sint-Jacobskapel, gebouwd in 1419 (*afbeeldingen 4 en 6; blauwe pijl*).⁵⁶ Thans is dit ter hoogte van café Den Engel aan de Statiestraat 1. Deze zone situeert zich echter circa 50 m ten noorden der aanvang van het onderzoeksgebied.

De kapel dankt haar oorsprong aan de broederschap van de Sint-Jacobsmannen. Deze stelden zich tot doel behoeftige reizigers en vooral pelgrims naar Santiago de Compostella te herbergen. Wanneer dit broederschap is opgericht, is niet geweten. In 1411 kochten de leden een perceel grond in het toenmalige “Vetterbroek” om er een kapel te bouwen. Dit gebedsgebouwtje was in 1419 voltooid. In 1441 kochten de broeders er een huis in de buurt als vergaderlokaal. In 1491 liet een zekere Jan Clemetien zijn huis en hof in de nabijheid van de kapel bij testament over aan de Sint-Jacobsmannen. Deze woning moest vooral dienen om arme pelgrims te herbergen.

In de bewuste kapel werd 's zondags door een kanunnik van Sint-Sulpitius een mis opgedragen. Op de zondag na het feest van Sint-Jacobus de Meerdere (25 juli) trokken de broeders in processie met hun patroonbeeld door de stad. In de wijk rond de kapel werd dan de Sint-Jacobskermis gehouden. In 1580 werd de kapel door de Geuzen (?⁵⁷)

⁵⁵ Renes, 1999.

⁵⁶ Van der Eycken, 1980: 97.

⁵⁷ De auteur heeft het vermoeden dat dit foutief is. Men bedoelt wellicht de Fransen in plaats van de “Geuzen”. Op 8 juni 1580 is namelijk geweten dat “Franse troepen”, die bondgenoot waren van de Hollanders deels de stad verwoest en vernield hebben.

verwoest. Zij is alleszins opnieuw in gebruik in 1598 maar is op dat ogenblik nog niet (geheel?) hersteld. Uit de historische bronnen is gekend dat de Spaanse garnizoenen, gelegerd in de stad tussen 1599 en 1601, financieel hebben bijgedragen tot het herstel. In 1602 werd de kapel plechtig ingewijd door Mathias Hovius (1542-1620), de aartsbisschop van Mechelen. De broederschap hielden tijdens de 17^e en 18^e eeuw hun tradities hoog in het vaandel.

Tevens hadden de leden van de Lazaruskamer, een kleinere schuttersgilde uit de wijk eveneens hun intrek genomen in de kapel voor hun erediensten. Vroeger trokken de leden van de Lazaruskamer hiervoor naar de kapel van de Lazarij op de gelijknamige berg. Deze werd echter in 1578 verwoest en niet meer heropgebouwd.

Bij de komst van de Fransen in 1794 en de daaropvolgende aanhechting van onze gewesten bij Frankrijk in 1795, werden alle broederschappen afgeschaft. De kapel werd hierbij gesloten in 1797. Het gebouw en de andere bezittingen van de broederschap kwamen in handen van het Bureel van Weldadigheid, het toenmalige OCMW. Deze verhuurden de kapel door als opslagplaats. In 1870 was ze bijvoorbeeld in gebruik als schorsmagazijn voor de leerlooiers. Op 27 november 1899 brandde de kapel echter af. Het Bureel van Weldadigheid liet het puin ruimen en verkocht het terrein in 1900. Op de plaats kwam een woonhuis en de herberg “De kapel”, thans “Den Engel”.⁵⁸

De reeds vermelde “Lazaruskamer” stond ongeveer op het punt waar de oude Demer stroomopwaarts wegboog. Hoogstwaarschijnlijk betreft dit cartografisch het gebouw aangeduid met de paarse pijl op *afbeeldingen 4 en 6*?

Vanaf dit vergaderlokaal met schuttershof tot op de hoek met café Den Engel werd de huidige Demerstraat vroeger “Omtrent Sint-Jacobseinde” genoemd. Uiteraard verwijzend naar de thans verdwenen kapel. De huidige Statiestraat werd vroeger dan weer in de volksmond “Achter Sint-Jacob” genoemd.⁵⁹

De andere religieuze toren, aangeduid met een groene pijl evenzeer op *afbeeldingen 4 en 6*, betreft het Minderbroedersklooster. Het was een zeer belangrijk religieus bolwerk. In 1296 nam zelfs een algemene bijeenkomst plaats voor alle kloosters uit de Keulse “Fransiscanenprovincie”. In 1364 had deze manifestatie opnieuw te Diest plaats.⁶⁰

⁵⁸ Bonroy, Bruffaerts, De Block, Hoeybergs, Laruelle, Marsoul, Nijs, Vandewijngaerden & Van der Eycken. 2005.

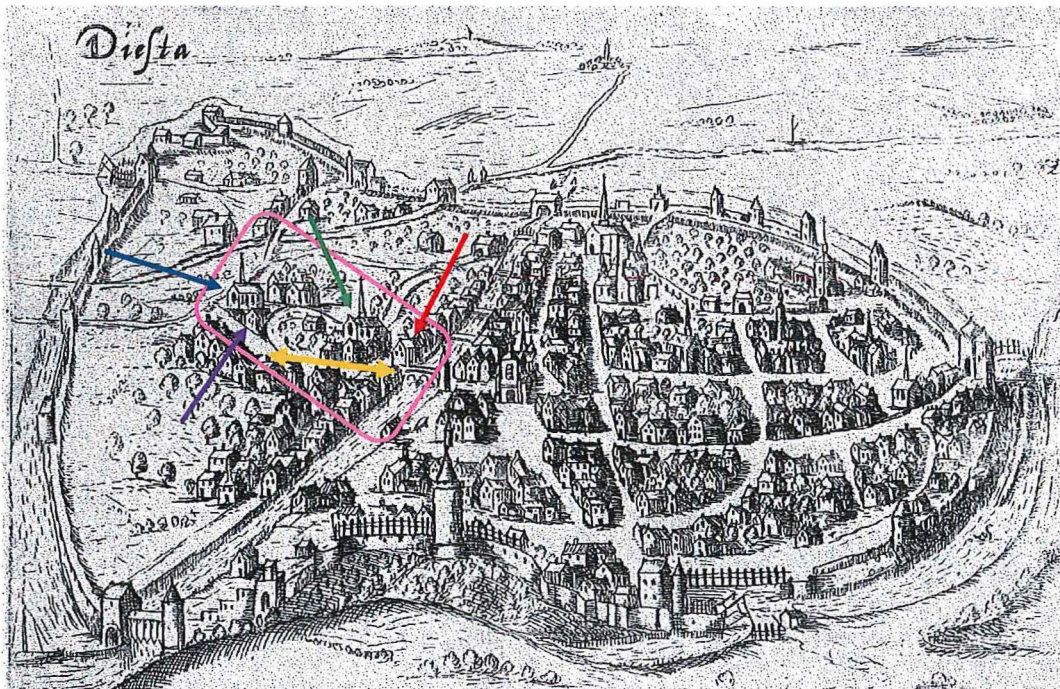
⁵⁹ Van der Eycken, 1980: 43.

⁶⁰ Van der Eycken, 1980: 102.

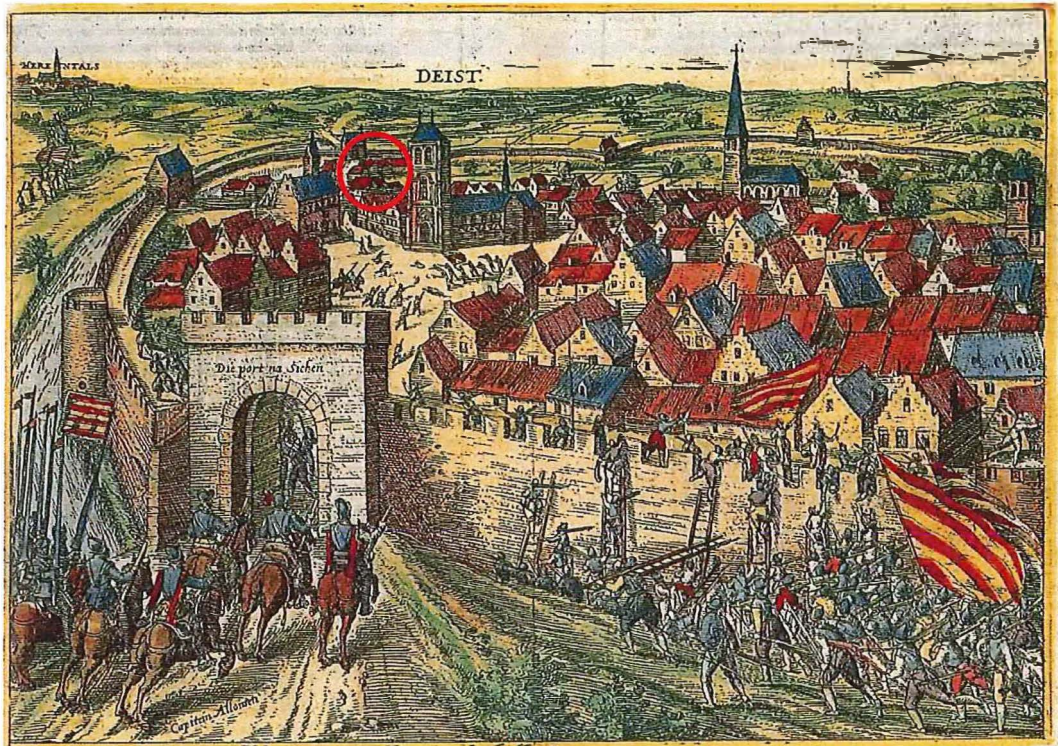
Niettemin situeert dit complex zich op enige afstand ten noorden van het onderzoeksgebied.

Het effectieve onderzoeksgebied wordt weergegeven tussen de oranje pijlen (afbeelding 4). Op de linkeroever van de Demer bemerkt men onbebouwd terrein met bomen. Verder stroomopwaarts situeren zich twee gebouwen. Vervolgens opnieuw een onbebouwde zone. Tenslotte valt een groot gebouw met drie vensters op. Hoogstwaarschijnlijk is dit Het Spijker (afbeeldingen 4 en 6; rode pijl; zie infra).

Onmiddellijk grenzend aan de rechteroever bevindt zich dé belangrijkste toegang vanuit het westen richting het historische hart.



Afbeelding 4: Gravure uit 1606 door Jan de Haan met aanduiding van het plangebied (tussen oranje pijlen).



Afbeelding 5: De inname van Diest in 1580; ets van Frans Hogenberg.

Bij nader studie van een ietwat oudere pentekening uit 1580 (*afbeelding 5; rode cirkel*) staan onder voorbehoud wellicht nabij/in het onderzoeksgebied enkele huizen afgebeeld op de linkeroever (?). Dit blijft echter zeer speculatief gezien het getekende perspectief, dat quasi niet bruikbaar is voor onderhavig onderzoeksgebied. Eveneens is de natuurlijke Demerloop er niet op te zien. Opvallend is eveneens dat het complex van de Franciscanenorde er niet op weergegeven is. Met andere woorden het blijft moeilijk om de correctheid van aangehaalde huizen cartografisch te beoordelen.

Deze kaart geeft een impressie weer van 8 juni 1580, de dag dat Diest bij verrassing door Franse troepen van Willem van Oranje (1533-1584) werd ingenomen. Ze bezit eveneens het perspectief vanaf de flank van de Allerheiligenberg.

Relatief recent, namelijk in 2008 dook een gekleurde kaart uit 1669 (*afbeelding 6; roze zone*) van de hand van architect en landmeter Cornelis Lewis in het Rijksarchief Brussel op.⁶¹

In dezelfde gekleurde pijlen als de kaart uit 1606 zijn de overeenkomstige gebouwen aangeduid. Deze kaart bevestigt dat het plangebied aanvangt nabij de “Lazaruskamer” (*afbeelding 6; paarse pijl*). Echter er zijn twee gebouwen waar te nemen. Het is dan de

⁶¹ Van der Eycken, 2010: 7.

vraag of beiden tot de schuttersgilde behoren. Of dat de constructie het dichtst nabij de Sint-Jacobskapel (afbeelding 6; blauwe pijl) gelegen, nog bij de Sint-Jacobsmannen toebehoort?

Op de rechteroever scheert eveneens de hoofdweg langs de oude Demer. Enkel stroomopwaarts situeren zich nu wel een drie-tal huizen ten opzichte van 1606. Niettemin zijn/waren deze mogelijk zichtbaar op de kaart uit 1580 (afbeelding 5)?

Opnieuw is op de linkeroever allereerst onbebouwd terrein zichtbaar. Wellicht is dit in gebruik als een soort tuin, behorende bij het Refugiehuis.

Voor het eerst is op de kruising met de huidige Demerstraat en Refugiestraat een brug zichtbaar. Plangrafisch is ze wellicht in steen afgebeeld en vertoont ze verder één brugboog. In de bronnen is op een gegeven moment sprake van de “Sint-Kathelijnebrug” of de “Catherinabrug”. Genoemd naar een huis Sint-Catherina nabij deze brug.⁶² Het is niet onwaarschijnlijk dat dit het gebouw betreft in rood omcirkeld (afbeelding 6)? Niettemin is enige voorzichtigheid op zijn plaats geboden.

De kaart bevestigt opnieuw dat stroomopwaarts van de brug zich aanvankelijk een onbebouwde zone bevindt. Wellicht de tuin met bomen behorende tot het “Sint-Catherina huis”.

Verderop maakt de Demer een lichte buitenwaartse knik, namelijk achter de reeds besproken “drie-tal huizen”. Het ziet er naar uit dat de linkeroever niet bebouwd is en dit tot en met Het Spijker (afbeelding 6; rode pijl).

De huidige Demerstraat kreeg zelfs vroeger eveneens de benaming “Vissersstraat”, namelijk het gedeelte tussen de Sint-Kathelijnebrug en de stroomafwaartse gelegen Kaaibrug.⁶³

Niettemin is ook de benaming “Vetterbroek” in gebruik. Dit verwijst naar de verschillende huidevetters die er hun bedrevenheid had.⁶⁴ Mogelijk betreffen dit de “drie-tal huizen” al op de rechteroever?

Tevens staat “broek” voor een moerassig en laaggelegen land. Door geschikte afwateringsmethoden zijn veel broeken vanaf de middeleeuwen tot hooilanden gevormd, vandaar de secundaire betekenis van laaggelegen hooilanden in dit geval een ontwaterd moeras. De vroegere natte veengronden waren geschikt voor de klot- of turfwinning. Onder “broek” verstaat men ook de moerassige oevers van een

⁶² Van der Eyden, 2010: 56

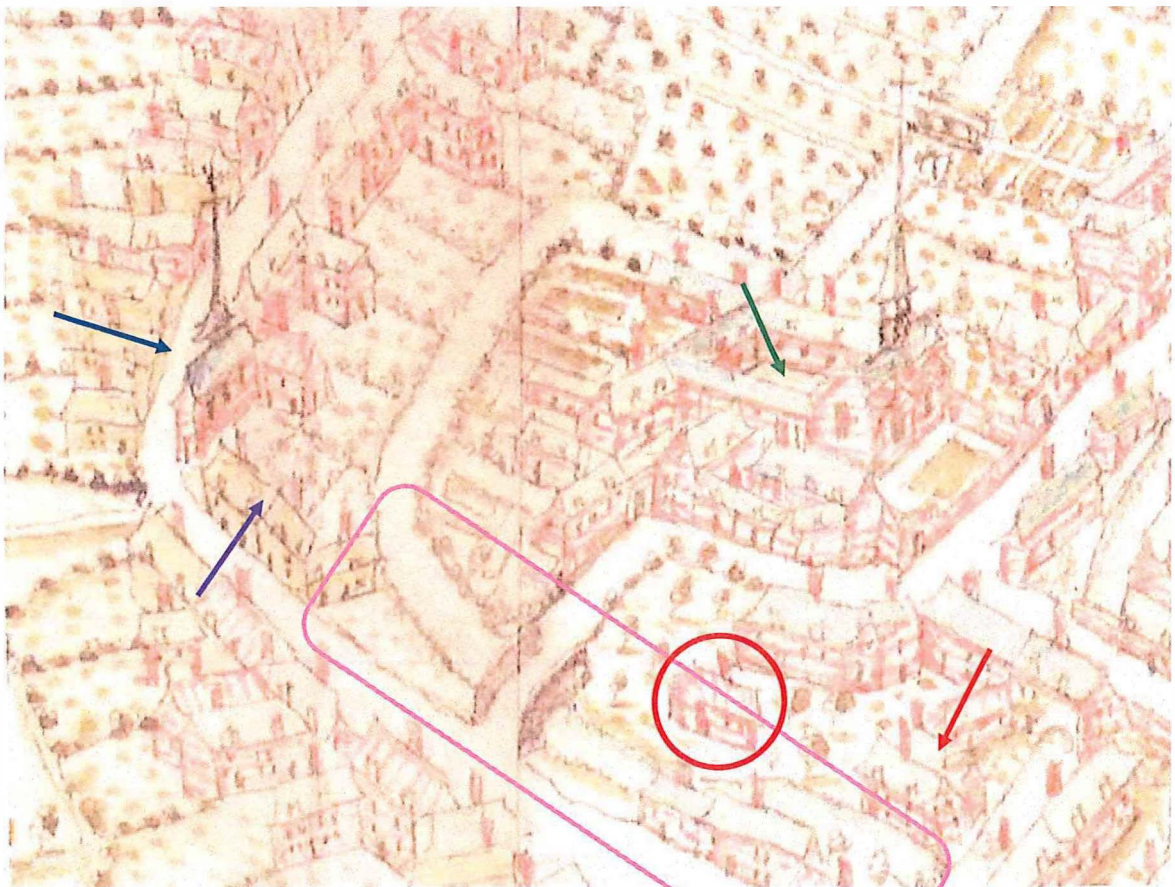
⁶³ Van der Eycken, 1980: 43.

⁶⁴ Van der Eycken, 1980: 43.

rievtje met rijke onkruidvegetatie, waarvan de oever gedurende de winter en het voorjaar deels onder water staat. Niet zelden groeiden er wilgen (*Salix*) waarvan de tenen voor het maken van allerlei vlechtwerk werden gebruikt. De broekgronden hadden dus een zekere economische waarde.⁶⁵

De naam “Refugiestraat” is evident als men bedenkt dat zowel de abdijen van Tongerlo als van Averbode in deze straat hun refugehuis hadden. Toch dateert deze straatnaam pas van later. In de middeleeuwse teksten was immers, zoals reeds hoger gezegd, bijna steeds sprake van het “Nuland”. Ook de benaming “Sculenbroek” werd voor dit stadsgedeelte wel eens gebruikt.

Volgens een staat van goed uit 1787 zou Averbode hun huis er in 1427 en in 1481 “de hof” verkregen hebben. Niettemin is in 1400 reeds sprake van een “huis van Everboden”.⁶⁶



Afbeelding 6: Kaart uit 1669 opgemaakt door Cornelis Lewis en bewaard in het Rijksarchief Brussel. Bovenaan een ietwat ietwat ruimere aanduiding van het plangebied (roze kader) met de Sint-Catherina/Katbelijnebrug.

⁶⁵ Beijers & van Bussel, 1996: 110.

⁶⁶ Van der Eycken, 1980: 105.

Echter de oudste gedetailleerde beschikbare kaart die men kon georefereren, is die van Ferraris uit de periode 1771-1778⁶⁷ (*afbeelding 7*). De noordelijke helft van de werkzone valt grotendeels op het droge (*afbeelding 7; links*). En vertoont zowel een weg als bebouwing. Hoogstwaarschijnlijk leent de kaart zich niet zo goed om te georefereren. Niettemin is/blijft ze enorm gedetailleerd, ondanks het pre-GPS tijdperk.⁶⁸ Daarom is geopteerd om de kaart “manueel te georefereren” (*afbeelding 7, rechts*).

Deze vertoont nu cartografisch quasi eenzelfde beeld wat reeds bekend is van de reeds voorgaande besproken kaarten. Het begin van het onderzoeksgebied op de linkeroever lijkt met een bomerij afgeboord te zijn. Bebouwing direct grenzen aan de Demer doet zich blijkbaar niet voor met uitzondering van Het Spijker op het einde. Wel grenzen er allerlei tuin- en boomgaardpercelen aan. In rode cirkel situeert zich mogelijk het Sint-Catherina huis” ofwel bestond het niet meer en moet het hier ten noordwesten zich hiervan bevonden hebben, namelijk ter hoogte van de tuinen daar? Op de rechteroever is de bebouwing min of meer ongewijzigd.

De Kathelijnebrug is prominent aanwezig maar lijkt volgens de legende (nu?) in hout te zijn.

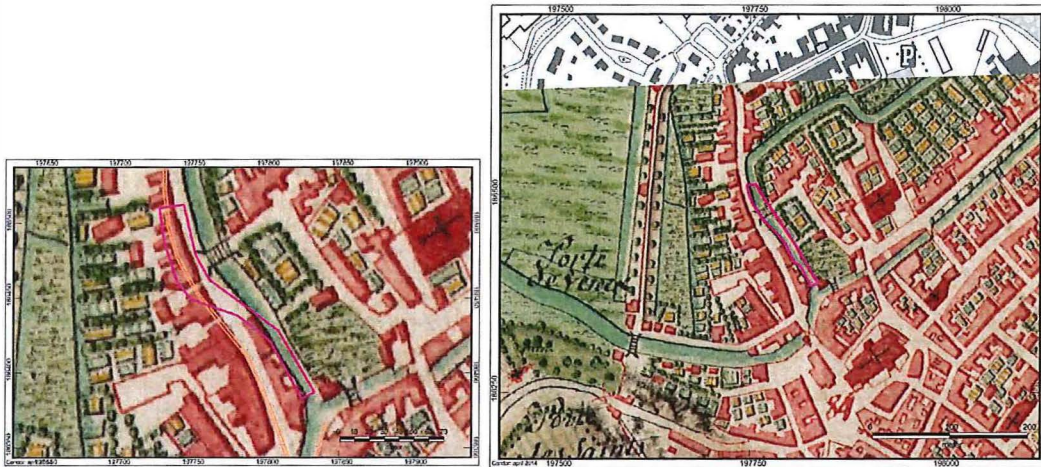
De huidige Brouwerijstraat bestond toen nog niet, gezien indertijd dit louter en alleen Verversgracht was.

Onderhavige werkzone valt praktisch uitsluitend binnen de 18^e eeuwse Demerloop. De breedte valt quasi 1 op 1 overeen met de huidige werkzone. Het ziet er naar uit dat het onderzoeksgebied Soms de droge oevers niet scheert. Opvallend is wel dat de aanvang van het onderzoeksgebied niet overeenstemt. Niettemin is ze enorm gedetailleerd, ondanks het pre-GPS tijdperk.⁶⁹

⁶⁷ Uitgeverij Lannoo n.v., 2009.

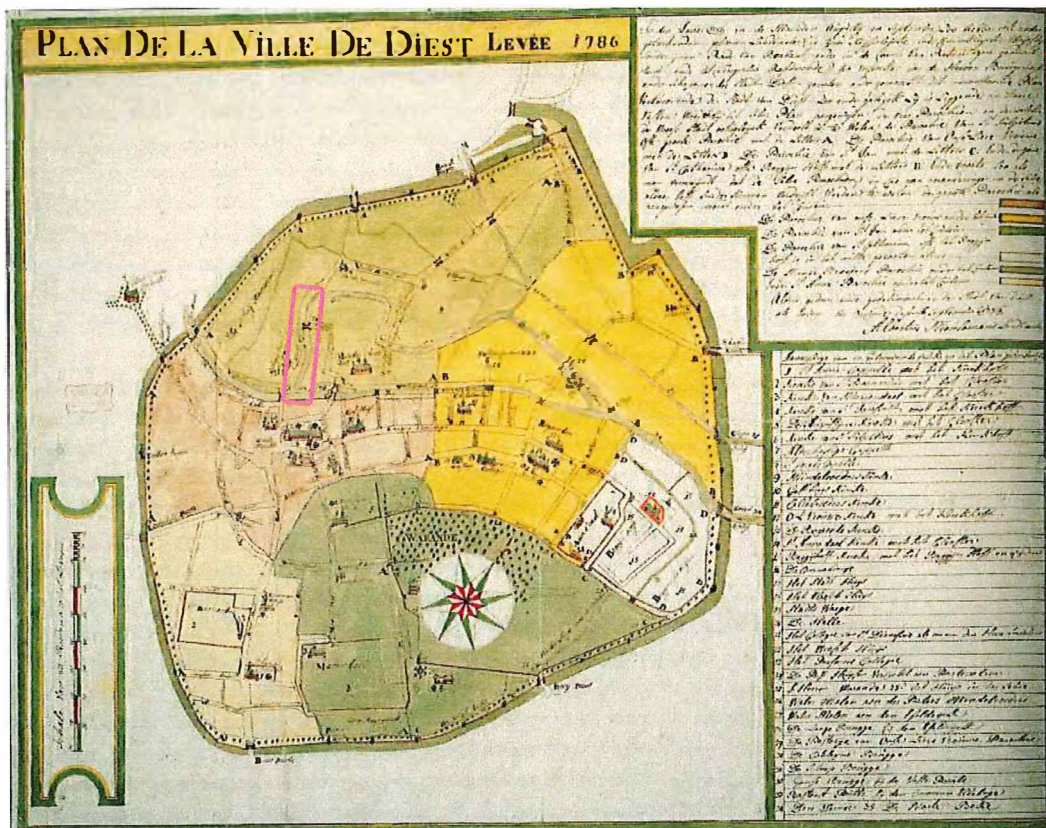
⁶⁸ Op kaarten, en dat zie je vandaag de dag nog steeds op topokaarten wordt er altijd een overdrijving gemaakt van de breedte van straten en waterlopen om deze duidelijker weer te geven op de kaart. Enkel bij brede dingen is dit niet het geval, daar wordt dan weer de daadwerkelijke breedte weergegeven. Is het dan een overdrijving of een correcte weergave?

⁶⁹ Op kaarten, en dat zie je vandaag de dag nog steeds op topografische kaarten, wordt er altijd een overdrijving gemaakt van de breedte van straten en waterlopen om deze duidelijker weer te geven op de kaart. Enkel bij brede dingen is dit niet het geval, daar wordt dan weer de daadwerkelijke breedte weergegeven. Is het dan een overdrijving of een correcte weergave?



Afbeelding 7: Ferrariskaart met aanduiding van het plangebied (roze kader).

Eveneens is er nog ander 18^e eeuws kaartmateriaal bekend, het zogenaamde “Plan De La Ville De Diest Levée 1786”. Deze stadsplattegrond (afbeelding 8) is toegeschreven aan landmeter Albertus Meulemans uit Tongerlo.



Afbeelding 8: Diests Stadsplattegrond op 29 december 1786 met ietwat ruimere weergave van het plangebied (rode kader).

De Atlas van de Buurtwegen uit 1840 (afbeelding 9; links), laat ietwat dezelfde situatie zien als de Oostenrijkse kaart. Alsook dezelfde foutenmarge bij een exacte georeferentie. Daarom is geopteerd om de kaart “manueel te georefereren” (afbeelding 9; rechts).



Afbeelding 9: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het plangebied (roze kader).



Afbeelding 10: Kadasterplan uit 1858 met ietwat ruimere aanduiding van het plangebied (roze kader).

De ietwat latere momentopname, het kadasterplan uit 1858 (*afbeelding 10*), maakt toponymisch melding van een brouwerij op de linkeroever nabij de Sint-Catherinabrug. Dit is wellicht de huisbrouwerij behorende tot het aanwezige refugehuis. De reeds besproken onbebouwde zone stroomafwaarts is nu in gebruik als een zone om de was te laten bleken (“bleekery”). Tevens is nog geen sprake van de Demerstraat maar van “St Jacobs Einde” waar reeds eerder naar verwezen is. Van de “Demerstraat” is trouwens pas sprake na de demp van de Demer in de jaren '60 van vorige eeuw.

In 1860 kwam een overzichtsplanning van de uitgevoerde fortificaties uit (*afbeelding 11*). Deze militaire tekening brengt geen nieuw nieuws naar voor.



Afbeelding 11: Uitsnede van algemene fortificatieplanningen uit 1860 met ietwat ruimere aanduiding plangebied (roze kader).

Archiefphoto's en postkaarten.

In het stadsarchief doken wat foto's en postkaarten uit de oude doos op. De eerste foto (*afbeelding 12*) is een luchtfoto uit 1926.

Vervolgens is getracht om de fotosessie (het merendeel zonder data) min of meer in een logische stroomafwaartse richting, qua volgorde af te beelden (*afbeeldingen 13-24*). De rode lijn op sommige fotografische impressies geven het eindpunt weer van onderhavige onderzoekstracé.



Afbeelding 12: Luchtfoto met ietwat ruimere aanduiding plangebied (roze kader).



Afbeelding 13: Postkaart zonder datum. Rechts is een zicht op “meubelmaker van Garis”.

Op bovenstaande impressie (*afbeelding 13*) kan men opmerken dat de rechteroever met muurwerk afgebakend is. Het is niet echt duidelijk waar te nemen maar vermoedelijk is

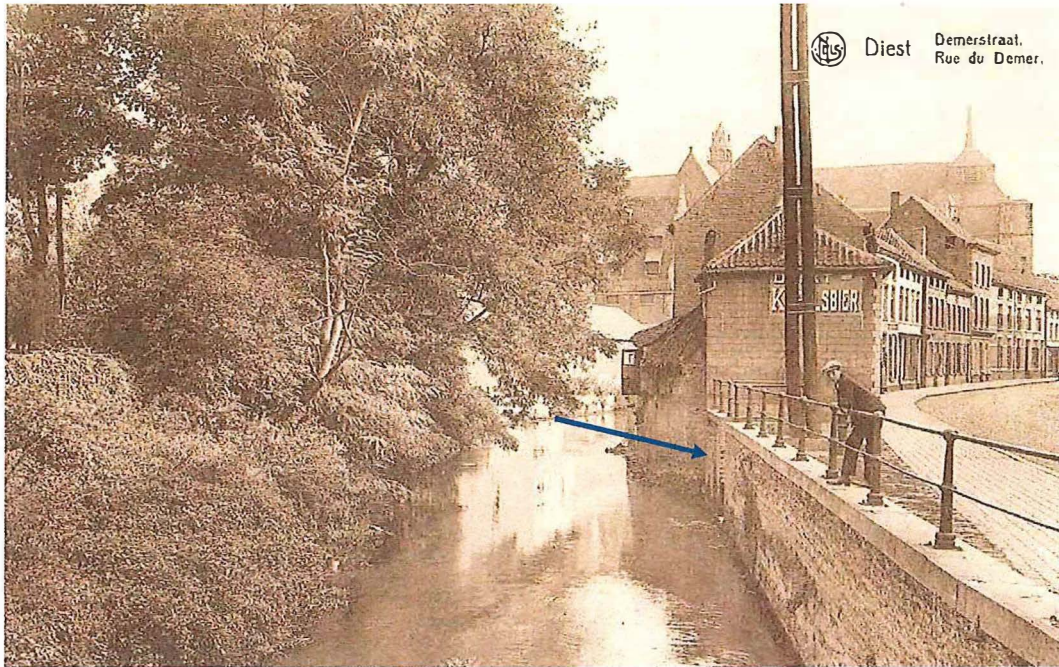
ze opgetrokken uit baksteen versterkt met muurijzers. Nabij de lantaarnpaal lijkt mogelijk een “versterking” (verdikking) naar binnen toe zich te situeren. Mogelijk doet/doen deze dienst om bij het aanleggen van boten de nodige afstand te verzorgen met de Demermuur. Dit met het oog op eventuele beschadiging?

Op de baksteenmuur situeert zich een deksteen -wellicht uit blauwe natuursteen- met ijzeren reling.



Afbeelding 14: Postkaart zonder datum. Zicht op de Kathelijnebrug.

Op de Sint-Catherinabrug staan mensen te poseren voor de te maken foto (*afbeelding 14*). Een gelijkaardige ijzeren reling is zichtbaar. Het betreft slechts één brugboog uit baksteen opgetrokken. Wellicht is eveneens een stalen ligger zichtbaar versierd met een soort “rozetten”.



Afbeelding 15: Postkaart verstuurd in 1907. Met zicht vanop de Kathelijnebrug.

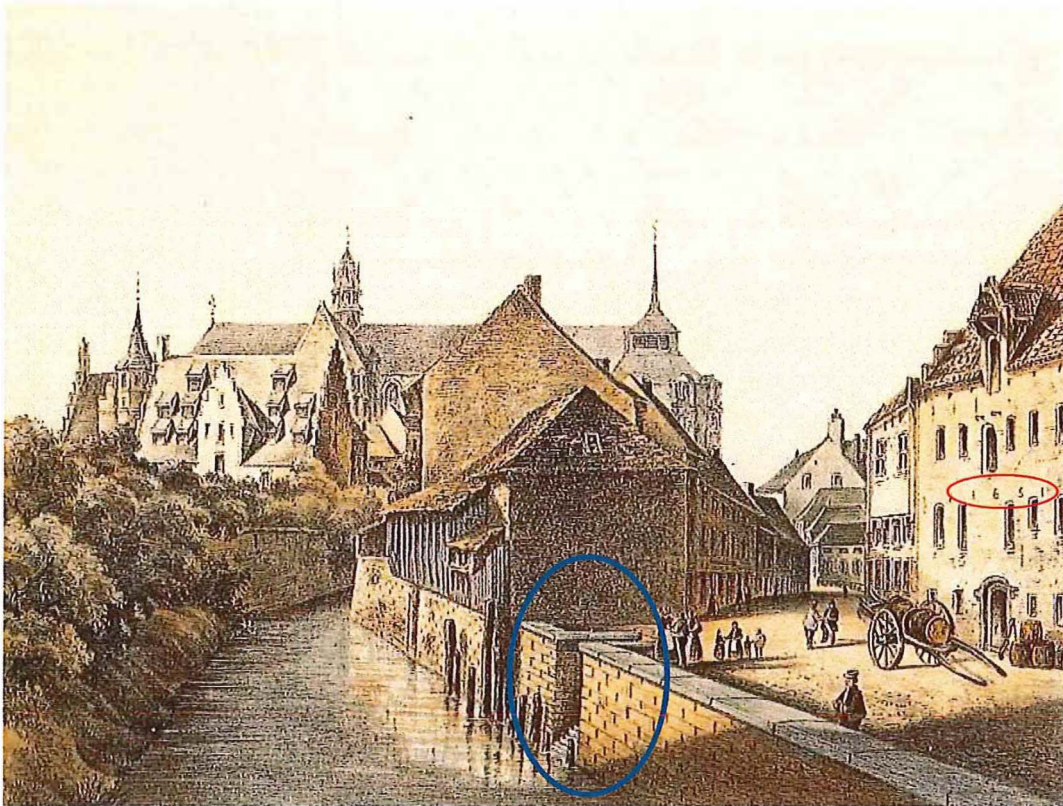
De bovenstaande (*afbeelding 15*) en onderstaande afbeeldingen (*afbeeldingen 16-19*) geven wellicht het perspectief weer vanaf de brug. Ongeveer net vóór de huidige Demerstraat 31 situeerde zich ooit een toegangstrap tot de Demer (*afbeelding 15*; blauwe pijl en blauwe ovaal).

Langs de muur zijn tevens uitstekende palen weergegeven (*afbeelding 16*). Dit is een locatie om aan te meren. Het houtwerk zorgt ervoor dat een boot niet stoot tegen de oevermuur. Op de gravure (*afbeelding 16*) ziet men ook grote (bier)tonnen op een kar en tegen de muur gestapeld. Er is weet van enkele gevestigde brouwerijen hier. Het gebouw met de tonnen is hoogstwaarschijnlijk brouwerij “De Anker”. Een andere brouwerij over hier gekend was het “Huis van Galiciën”.⁷⁰ De houten aanmeerinfrastructuur zal wellicht nodig geweest zijn in functie van de brouwerijen?

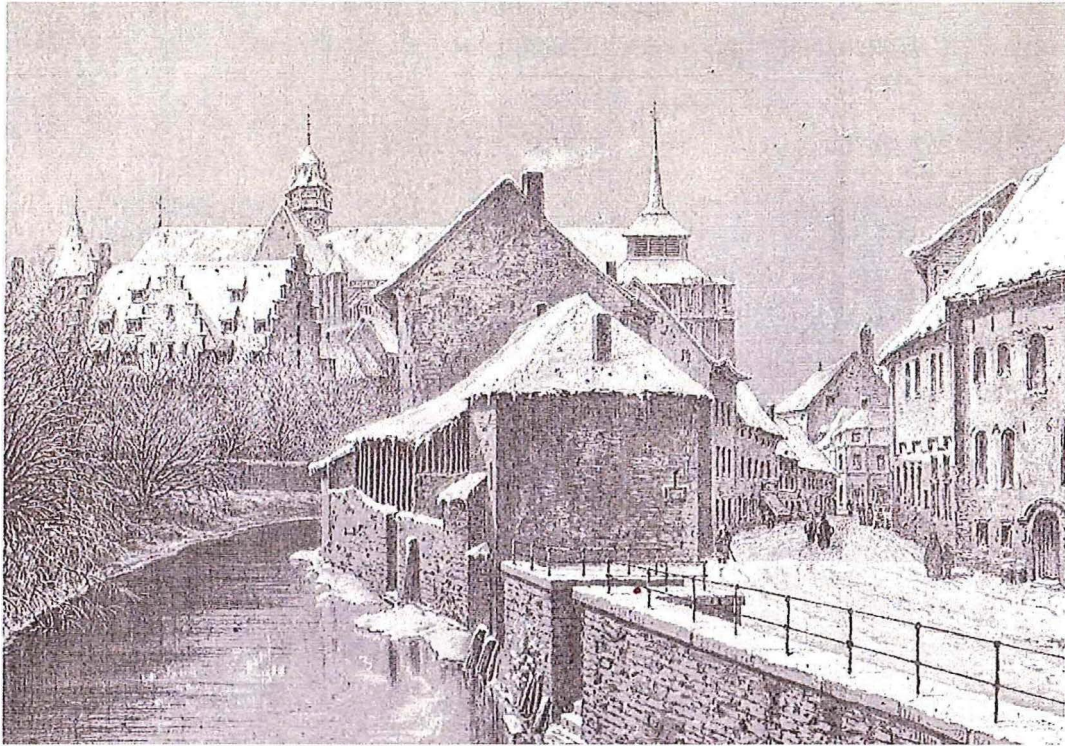
Vermoedelijk is onderstaande gravure het oudst, gezien hier nog geen ijzeren reling aanwezig is. Tevens wordt de oevermuur mogelijk grafisch weergegeven uit grotere (natuurstenen) blokken in plaats van bakstenen. De vraag is of dit historische realiteit reflecteert waarbij een oudere fase uit natuurstenen blokken opgetrokken is en waarbij in latere periodes mogelijk een baksteen is tegen gezet of opnieuw opgetrokken na sloop van natuursteen?

⁷⁰ Van der Eyden, 2010: 56

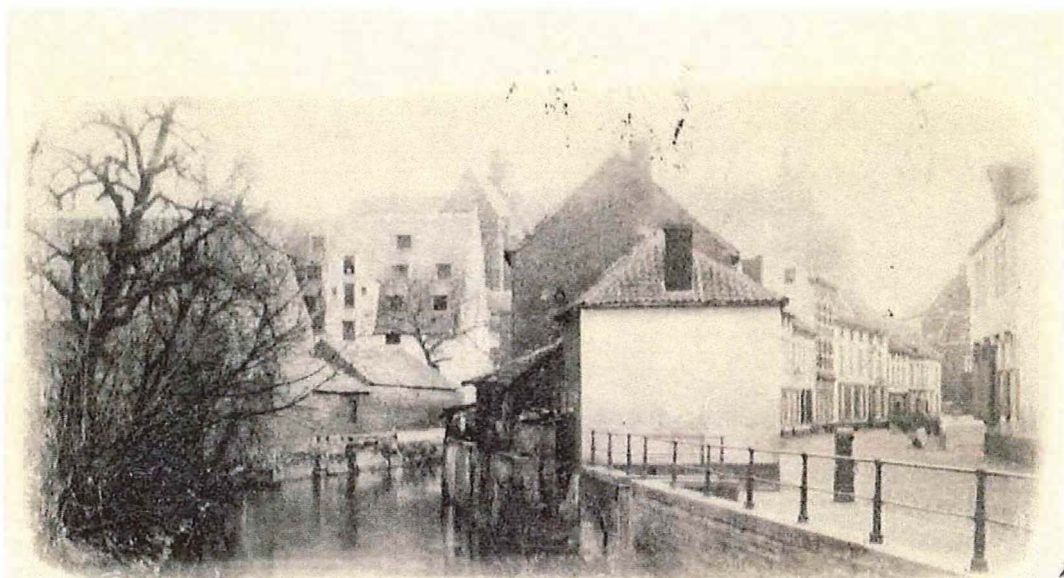
De pentekening dateert uit het midden van de 19^e eeuw, niettemin is gebouw van de “brouwerij” reeds opgetrokken in “1631” of “1651” (*afbeelding 16; rode ovaal*).



Afbeelding 16: Zicht op de Demerstraat wellicht vanop de Kathelijnebrug; met links Het Spijker en rechts de Kaai. Litho van J. Hoolans (?), 1852-1854.



Afbeelding 17: Sneeuwlandschap op de Demerstraat wellicht vanop de Kathelijnebrug; links Het Spijker en rechts de Kaai. Zonder datum.



5 Juni 1900 voorn 8.30. - Diest — Démer et rue du Démer. 60 klt.
 Visteren na hechele over Fuks, Keyd op de Berg, westerbo heerken (6.
 rang) en ter slechten weg hierheen. Diest is eene vrede seeling londe
 (varede. is logerde in het kotel restaurant du Progrès, heel so vreedig

Afbeelding 18: Postkaart zonder datum. Zicht op de Demerstraat wellicht vanop de Kathelijnebrug; links Het Spijker en rechts de Kaai.

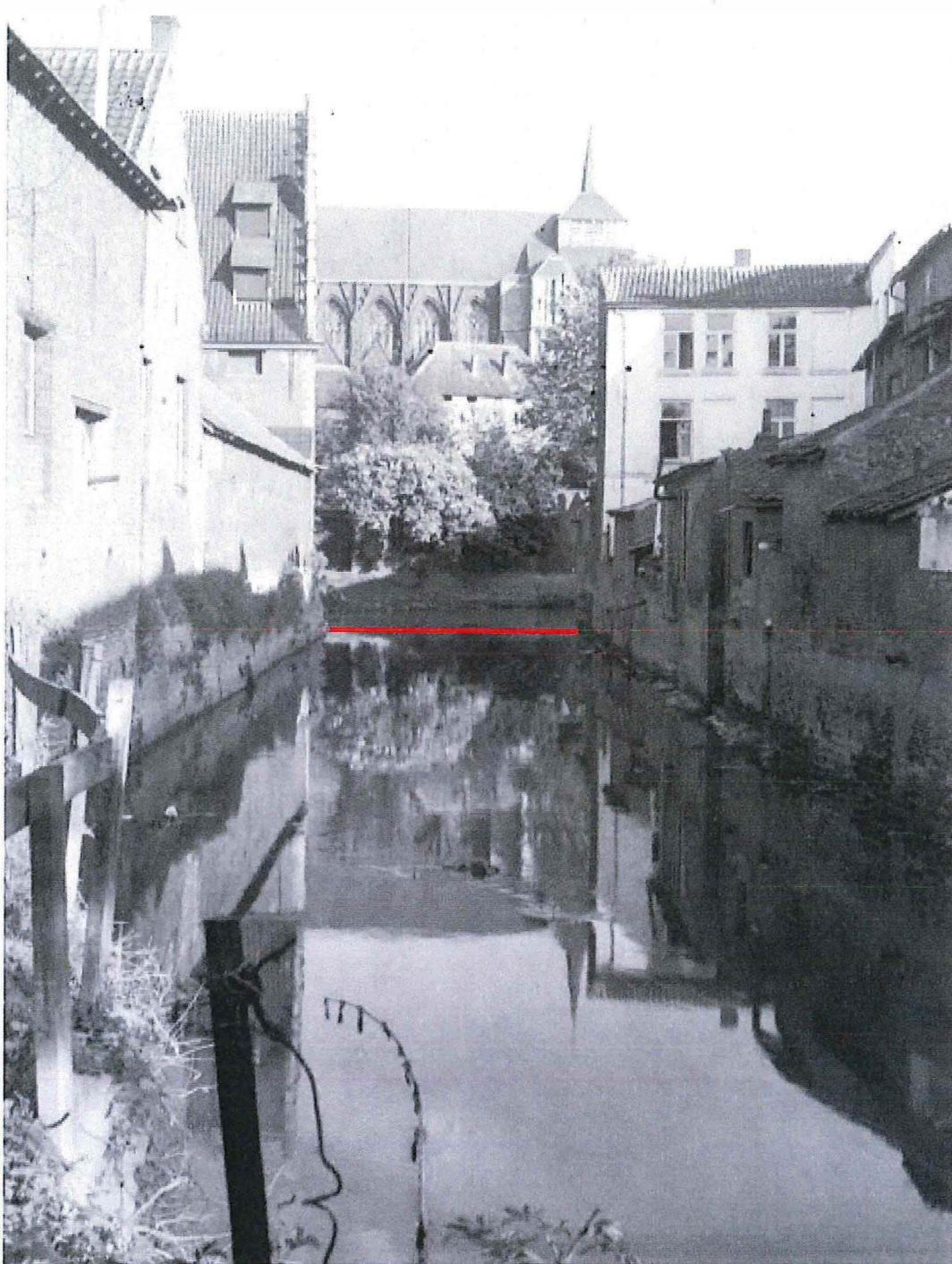


Afbeelding 19: Postkaart zonder datum. Zicht op de Demerstraat wellicht vanop de Kathelijnebrug; links Het Spijker en rechts de Kaai.

Uit alle bovenstaande foto's, tekeningen en postkaarten komt duidelijk naar voren dat de rechteroever over gans het tracé muurwerk vertoont. Wellicht heeft dit een functionele oorzaak, namelijk de Demerloop min of meer beheersen. Want een "natuurlijke" loop zou ongetwijfeld de langs lopende bestrating -en één van de hoofdwegen- aantasten en ondermijnen alsook de aanpalende woningen vanaf de huidige Demerstraat 31.

De linkeroever vertoont met uitzondering richting en nabij Het Spijker wellicht (?) geen muurwerk. Er zijn flauwe "natuurlijke" oevertjes -al dan niet met opgeworpen walletjes- zichtbaar. Deze vertonen beplanting en/of aanplanting. Dit struikgewas zal de oever tegen de erosie wat beschermen. Het kan echter niet uitgesloten worden dat zich onder het struikgewas toch een muur situeert. Maar mogelijk was dit niet nodig op de linkeroever, gezien geen aanpalende woningen zich situeren (zie historische kaartmateriaal). Er was dus geen direct gevaar voor ondermijning en afkalving voor constructies. Het waren voornamelijk tuinen en boomgaarden.

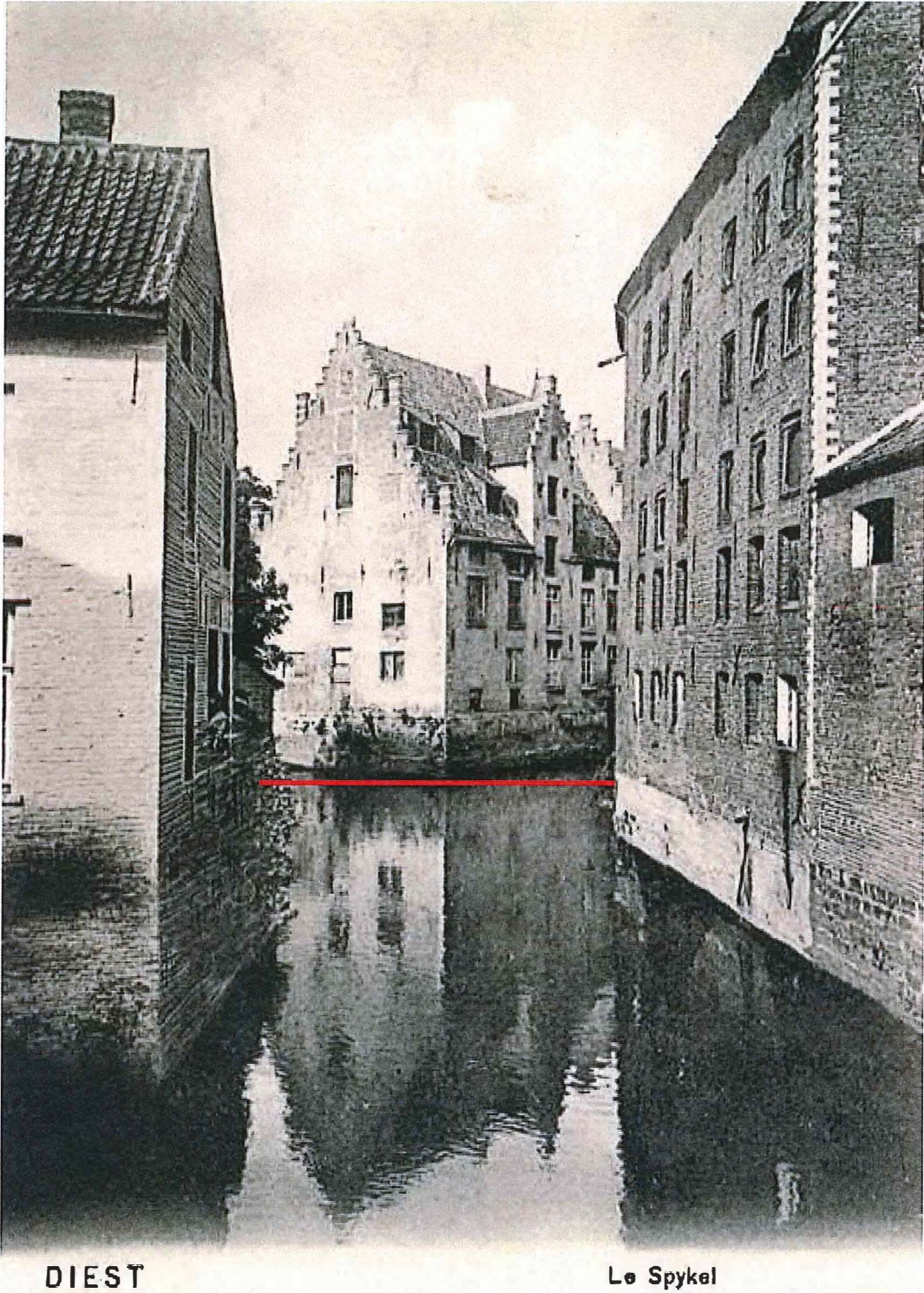
Men bemerkt opnieuw muurwerk nabij Het Spijker. Dit zal uit noodzaak geweest zijn, zowel om dit bolwerk niet verloren te gaan aan de natuur alsook omdat hier talrijke schepen hier kwamen laden en lossen.



Afbeelding 20: Archiefphoto zonder datum. Met zicht op Het Spijker.

De archieffoto op *afbeelding 20* geeft een indruk van het eindpunt van fase 3. Het is overduidelijk dat “Vlaamse koterij” aanpaalde aan de oude Demerloop. Wellicht zijn

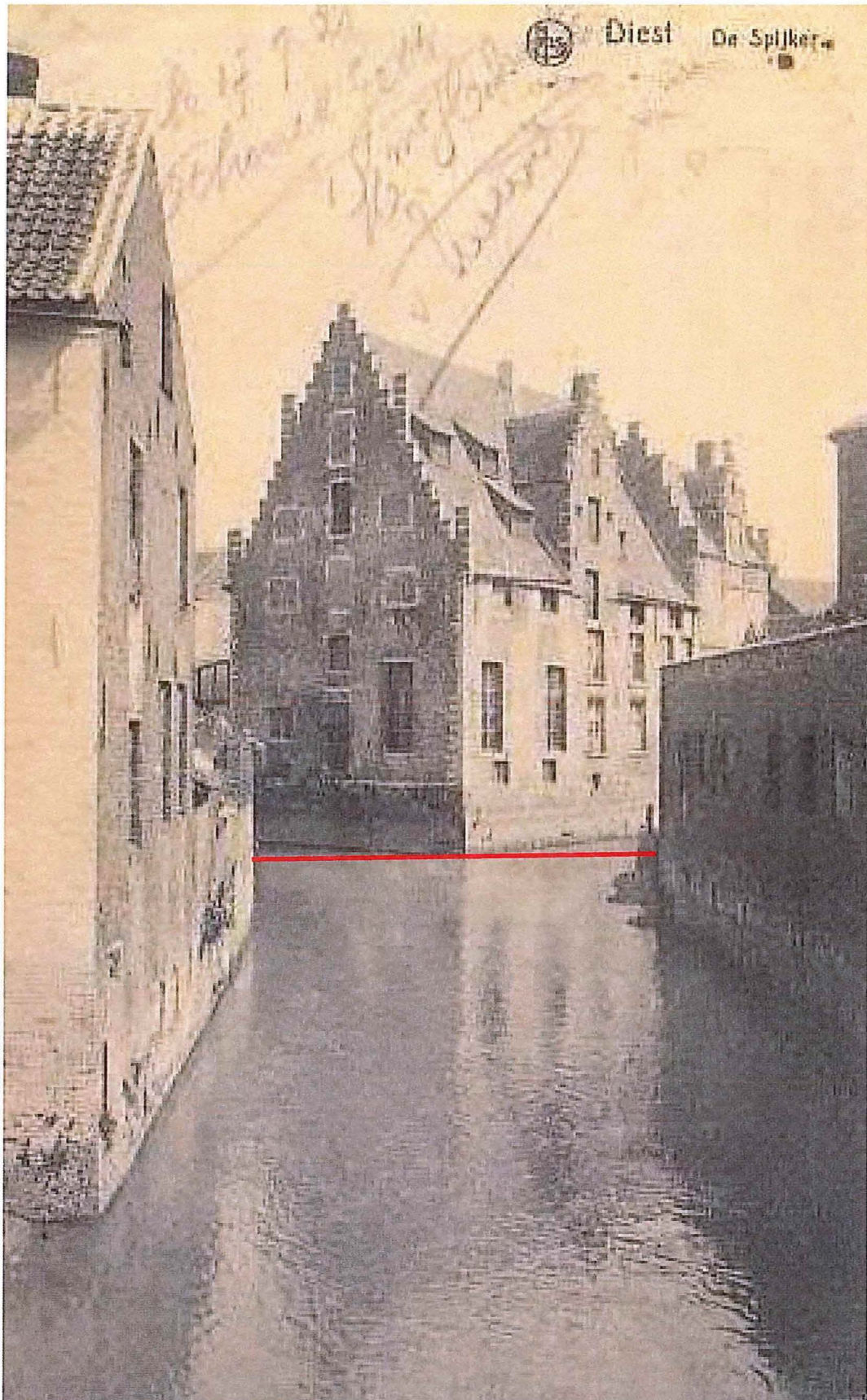
deze gebouwd op een oevermuur. Enkele ramen komen er op uit maar geen enkele toegangstrap is zichtbaar.



Afbeelding 21: Postkaart verzonden in 1908 met uitzicht op Het Spijker en rechts brouwerij Maris.



Afbeelding 22: Postkaart zonder datum met uitzicht op Het Spijker.



Afbeelding 23: Postkaart zonder datum met uitzicht op Het Spijker.



Afbeelding 24: Postkaart zonder datum met uitzicht op Het Spijker.

Toponymie

De toponymie of plaatsnaamkunde concentreert zich op nederzettings-, omgevings- en perceelsnamen in hun historische context en betekenisverklaringen. Het is een weerslag van de perceptie of belevenis van de mens van toen. Niettemin blijft het een momentopname in de historie.

Reeds een aantal toponiemen zijn de revue gepasseerd en wiens betekenis en/of afkomst reeds is verklaard: Sint-Catherinabrug/Kathelijnebrug, Nieuwland, Nuland, Lazaruskamer, vetterbroek,...

Zoals reeds hoger vermeld, vertoont het kadasterplan 1858 (*afbeelding 10*) de term “blekery”.

De bleek/blek/blekers/blekke was de plaats waar het linnen te bleken werd gelegd. Deze gronden waren eertijds gemeenschappelijk bezit. Dergelijke zones werd nog tot aan de Tweede Wereldoorlog gebruikt door de Diestenaren om de was te bleek te leggen. Archiefphoto's verder stroomafwaarts nabij fase 4-2 maken dit zeer duidelijk (*afbeelding 25 en 26 roze pijl*).

Een andere verklaring is de op- of aanwas, onbegroeid, meestal hoge schrale zandgrond. “Blicken” staat dan gelijk aan glinsteren. Het glinsteren van blekken of blikken komt doordat ze het grootste deel van het jaar onder water stonden. Blikken ontstonden ten gevolge van het uitmoeren. De meeste blikken zijn dankzij een verbeterde afvoer daarna omgezet in cultuurgrond.

Tenslotte kan ook nog worden aan “blik” als zijnde zilverkruid of zilverschoon (*Potentilla anserina* L.), een algemene plant voor grazige plaatsen, wegranden en duinvalleien.⁷¹

Het toponiem komt *intra muros* ook nog voor nabij fase 4-2.



Afbeelding 25: De in zon gelegde was om te bleken. Archiefphoto zonder datum.

⁷¹ Beijers & van Bussel, 1996.



Afbeelding 26: Sfeerbeeld in het eerste decennium van de 20^e eeuw nabij fase 4-2.

Van het toponiem “Sculenbroek” uit de historische bronnen alludeert “sculen” op “schuilen”. Vaak wordt een verklaring gezocht voor de door hoge houtkanten besloten percelen, afgeleid van het middelnederlandse “schulinge”. Dit laatste betekent schuilhoek of schuilplaats, namelijk verborgen zijn of niet van buitenaf zichtbaar.⁷² Dit staat wellicht dus in verband met het feit dat de linkeroever vooral tuin- en boomgaardpercelen zijn.

5.4. Archeologische waarden

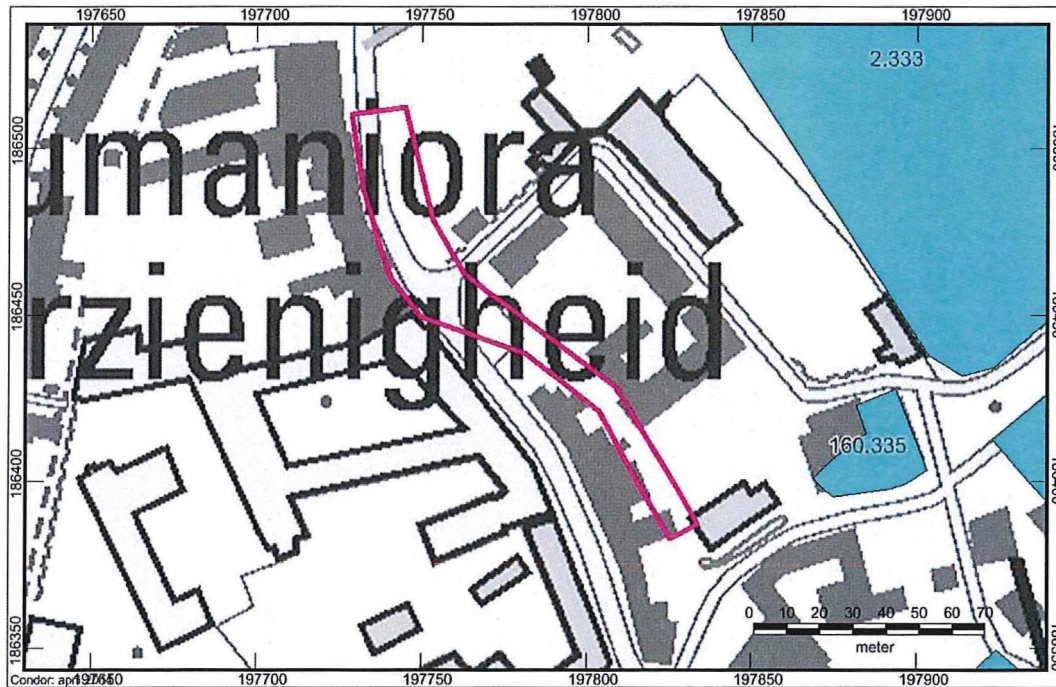
In de Centrale Archeologische Inventaris, de Vlaamse archeologische database, staan in de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied (straal = 350 m) een zestal vindplaatsen geregistreerd.

Binnen de grenzen van het onderzoeksgebied staat zelf geen vindplaats geboekstaafd (peildatum: april 2014). Deze verschillende elementen zijn bondig weergegeven in tabel 1.

⁷² Beijers & van Bussel: 300.

Inventarisnummer	Periode	Economie	Beschrijving	Verzameling
2.333	Late-Middeleeuwen	LB	Overbreesden/kooster/visserandsteen en halve maen/slootje/dakreeds/finieten/aanderrek/marten/plu/metaal/kalf	opgraving/kaartnude/wo-bepaald
3.139	Late-Middeleeuwen/Nieuwe Tijd	LB	stoeer/koper/fragmenten/metaal/klakken/ase. en hout/koelkasten/putten/klakken/voerbakken/aanderrek/quadragen/me	opgraving
3.843	Romeinse tijd/Late-Middeleeuwen	LB	Sint-Sulpitiuskerk/hippocraantegel/skietten	toezalvondit/wo-bepaald/bourarcheologie/kaartnude
3.843	Late-Middeleeuwen	LB	Sint-Elisabethparhuus/slaggraven	wo-bepaald/kaartnude
3.868	Late-Middeleeuwen	LB	Lakkerhulzen/Maillards wo/bakkers/ Nederlands Zuid-Limbourg Roodberchelder	toezalvondit/kaartnude
3.919	Late-Middeleeuwen	LB	stadhuus/stenen kanoerbil	toezalvondit
160.335	Late-Middeleeuwen	LB	Bruenenroeten/Grachmolen	historisch onderzoek

Tabel 1: Overzicht van de CAI-inventarisnummers, periode, jager-verzamelaars en/of landbouwers en nadere beschrijving.



Afbeelding 27: Uitsnede uit de Centraal Archeologische inventaris met aanduiding van het plangebied (roze kader).

Alle vindplaatsen situeren zich min of meer op de “linkeroever” van de historische Demer. De CAI-inventarisnummers 3139 en 160335 zijn de dichtstbijzijnde gekende archeologische vindplaatsen, respectievelijk op een gegeven moment circa 20 en 110 m.

CAI-inventarisnr. 3139 (afbeelding 27) staat bekend onder het toponiem “De Bleek”. In 1999 vond een kleinschalig archeologisch onderzoek plaats door de Geschied- en Heemkundige Kring Arnoldus IV. Dit vooral op de linkeroever op het Schuttershof, op 5 m grenzend aan de gedempte oude Demerbedding. Het behelsde de driehoek tussen de Schuttershofstraat - de Keelstraat - de Allerheiligenberg⁷³. De uitvoering

⁷³ Vanbrabant, 1999.

gebeurde in samenwerking met de provincie, het stadsbestuur en het toenmalige IAP⁷⁴.

Echter bij graafwerkzaamheden op/nabij de Kaai kreeg men toen twee dagen om archeologische bevindingen te doen. In de grootschalige bouwputten op het terrein achter de Gulden Valk, de huidige gebouwen van en rondom de BNP Paribas Fortis, zijn waterputten aangetroffen. Toen zijn ook de kademuren gedeeltelijk zichtbaar komen te liggen. Volgens de auteur dateren deze uit de periode van de Citadelaanleg en de vestingen, namelijk tussen 1830 en 1854.⁷⁵ Meer gegevens zijn er voorlopig niet gekend van het voormalig archeologisch onderzoek op/nabij de Kaai. Het kade-onderzoek komt eerder als een voetnoot aan bod binnen het Schuttershof speurwerk.

Tijdens de collectorwerken in de Demer langsheen de Visserstraat richting de Kaai in 1991-1992 werd een randfragment van een Romeinse amfoor aangetroffen. Op basis van de rand en het baksel dateert het in het tweede of begin van de 3^e eeuw. Er zijn geen verdere gegevens van bekend. Zoals op elke diepte en in welke bodemkundige lagen. Het valt niet uit te sluiten dat het een primaire Romeinse vondst betreft maar ook niet dat het verspoeling van elders weerspiegelt?

Eveneens op de linkeroever, ligt ook het oud stadhuis. Bij keldergraafwerkzaamheden, gedurende de jaren '50 van vorige eeuw, is daar een stenen kanonprojectiel als losse vondst opgedoken (CAI-inventarisnr 3910).⁷⁶

De site van het Minderbroedersklooster (CAI-inventarisnr. 2333) is gelegen in het zogenaamde "Park Cerckel" tussen de Michel Theysstraat en de oude Demerbedding. De eerste vermelding van Diestse Franciscanen (*Ordo Fratrum Minorum*) dateert rond 1228-1230. De oudste archeologische sporen dateren voorlopig pas uit de late 14^e eeuw.⁷⁷ Sinds 1997 is het pand beschermd als monument.

⁷⁴ Instituut voor Archeologisch Patrimonium. In maart 2004 werd het IAP samengesmolten met het kenniscentrum van de toenmalige Afdeling Monumenten en Landschappen tot het huidige Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) dat geen beheerstaken meer vervult maar zich toespitst op wetenschappelijk onderzoek en erfgoedontsluiting.

⁷⁵ Vanbrabant, 1999.

⁷⁶ Boschmans, 1955: 31. en Genicot, Van Aerschot, De Crombrughe, Sansen & Vanhove, 1971: 75.

⁷⁷ Wouters, 2003: 3-4; Wouters, 2004; Wouters, 2004: 111-112; Genicot, Van Aerschot, De Crombrughe, Sansen & Vanhove, 1971: 73; Deneef, 2007: 128-129 en Dengis, 2010.

Bij de ordegebouwen behoorde ooit de reeds verdwenen Binnenmolen/Grachtmolen (CAI-inventarisnr 160.335). Deze watermolen verkreeg zijn eerste historische vermelding in 1334 maar wellicht ook al in 1306. De zogenaamde Kleine Molen in de bronnen is een andere benaming. De “Grachtmolen” ontleende zijn naam aan de “Verversgracht”. Om het nog wat ingewikkelder te maken zijn, waren ook de namen “Marktmolen” gezien zijn nabij gelegen ligging, de “molen ter minderbroederen” alsook de “Kerkhofmolen” gezien de ligging nabij het kerkhof rondom de Sint-Sulpitius in gebruik. Op het einde van de 18^e eeuw verdwenen de Minderbroeders en raakte de “Binnenmolen” als term in gebruik, verwijzende naar zijn centrale ligging in de stad.⁷⁸

Nog wat verder afgelegen, in het centrum situeert zich het bouwwerk van de Sint-Sulpitius-Dionysius kerk (CAI-inventarisnr. 3143). Deze gotische constructie opgetrokken uit ijzerzandsteen (behalve de toren), is op verscheidene plaatsen onafgewerkt gebleven. Het koor werd in 1321 aangevat. Het zuidelijke gedeelte werd eind 14^e eeuw gebouwd; het noordelijke gedeelte onder Sulpitius Van Vorst/Diest⁷⁹ († 1439) pas in de loop van de eerste helft van de 15^e eeuw.

Hier is mogelijk één van de oudste sporen *intra muros* aangetroffen. Bij de aanleg van vloerverwarming trof men Romeinse vloerverwarmingstegel aan Volgens persoonlijk inzien kan het ook om hergebruik gaan van Romeins materiaal. Er is weinig tot niks Romeins bekend in de directe omgeving van Diest. Een tiental jaren geleden is bij de heraanleg van de Veemarkt en het aansluitend H. Verstappenplein wel Romeinse munten uit de 4^e eeuw, wat zilverwerk en een 3^e eeuwse *terra nigra* beker met daarin munten, oorringen en een vingerring boven water gekomen.

Verder werden ook in de gotische kerk in 1963/1964 menselijke skeletten aangetroffen, afkomstig van oude begravingen in de kerk.⁸⁰

⁷⁸ Van der Eycken, 1975.

⁷⁹ was een Brabants architect en bouwmeester. Hij ontwierp en bouwde vooral in de Brabants gotische stijl. Zijn andere voorname projecten waren het Leuvense Stadhuis en de Sint-Pieterskerk en de Onze-Lieve-Vrouw-ten-Poel Kerk in Tienen

⁸⁰ Van de Ven, 1970: 111-114; van der Linden, 1964; Genicot, Van Aerschot, De Crombrughe, Sansen & Vanhove, 1971: 57-60 en Doperé, 1995: 13-14.

Vermeldenswaardig zijn tevens onderstaande openbare gebouwen, zoals de oude Lakenhalle oftewel de Oude Halle (CAI-inventarisnr. 3868) waar ook aardewerk tevoorschijn kwam tussen de 10^e en eerste helft 14^e eeuw.⁸¹

Een ander behouden spiritueel gebouw betreft het Sint-Elisabethgasthuis oftewel het voormalig Sint-Eligius⁸²gasthuis (CAI-inventarisnr. 3843). Dit oudste vermelde gasthuis van de stad werd in 1203 gesticht door Arnold I (circa 1236-1296), heer van Diest, op het toen nog zijnde grondgebied van Webbekom. Het verzorgingshuis bleef in gebruik tot de 15^e eeuw. Circa 1526 werd gedeeltelijk een nieuw “ziekenhuis” herbouwd/gebouwd. Het huidige complex omvat de klooster- en hoevegebouwen uit de 17^e eeuw, een 18^e eeuwse kapel naast het herbouwde ziekenhuiscomplex gedurende het tweede en derde kwart van de 19de eeuw.

In het verleden zijn begravingen aangetroffen, wellicht het hieraan verbonden kerkhof.⁸³

5.5. Geïnventariseerd landschappelijk erfgoed

Onderhavig plangebied behoort niet tot landschappelijk erfgoed, zoals aangeduide en/of landschaps ankerplaatsen hetzij tuinen & parken.

5.6. Geïnventariseerd bouwkundig erfgoed

In het onderzoekstracé situeert zich eveneens geen bouwkundig erfgoed (gehelen, relictten of orgels).

In de buurt heeft men wel enkele bouwkundige relictten vastgesteld. Het betreffen:

Op de rechteroever

Een ruim herenhuis, gelegen op de Demerstraat 30, van twee bouwlagen en acht traveeën onder een pannen zadeldak. Dit gebouw klimt minstens tot de 18^e eeuw terug. Het vormde oorspronkelijk één geheel met een schuur, die in 1895 werd gesloopt. Het pand onderging in het laatste kwart van de 19^e eeuw en het eerste kwart

⁸¹ Borremans, 1963: 400-403 en Genicot, Van Aerschot, De Crombrugghe, Sansen & Vanhove, 1971: 75-76.

⁸² In de volksmond Sint-Elooi.

⁸³ Genicot, Van Aerschot, De Crombrugghe, Sansen & Vanhove, 1971: 73-74 en Gazet van Antwerpen, 10/12/1995.

van de 20^e eeuw enkele ingrepen. Historische kaarten tonen aan dat de panden op de nummers 28 en 30 tot het einde van de 19^e eeuw één geheel vormden met ertussen een koetsdoorgang. In 1879 werd het grootste deel van nr. 30 echter afgebroken. De schuur bleef onveranderd. In 1895 wordt de schuur vervangen door het huidige nr. 28. Een lang en smal bijgebouw verbond het woonhuis nr. 28 met een achterliggend dienstgebouw, dat op zijn beurt in verbinding stond met het koetshuis van het grote herenhuis nr. 30. De poorttravee maakt tegenwoordig deel uit van het grote herenhuis. Het pand op de Demerstraat 26 (*afbeelding 28*) deed dienst als personeelswoning bij het herenhuis. Het betreft een bakstenen tweeverdiepingshuis uit het laatste kwart van de 18^e eeuw met steekboogramen en -deur alsook een bepleisterde en beschilderde voorgevel.⁸⁴

Een drieverdiepingshuis met gebogen zadeldak, vermoedelijk uit begin 18^e eeuw situeert zich op de Demerstraat 32. Het is opgetrokken uit bak- en zandstenen. Ernaast situeert zich eveneens uit gelijkaardig opgetrokken bouw materiaal een traditioneel burgerhuis gedateerd in 1708 op basis van de muurankers.⁸⁵

⁸⁴ Van der Eycken, 1980: 105.

⁸⁵ Van der Eycken, 1980: 105.



Afbeelding 28: Demerstraat nr. 28; foto Vandevorst Kris, 01-01-2006, ©Vlaamse Gemeenschap.

Op de linkeroever

Scherend op het einde van onderhavige werkzone, op de linkeroever, ligt het Refugium van de abdij van Tongerlo, het zogenaamde en reeds vernoemde “Het Spijker” in de volksmond, gelegen aan de Refugiestraat 25. Ze deed namelijk dienst als graanopslagplaats (*spicarium* => spijker). De vele vensters en luiken, vooral in de westgevel verwijzen nog naar deze opslagfunctie. Dit 16^e eeuwse gebouw is gunstig

opgetrokken aan de Demersplitsing doorheen de stad. Het omliggende water is een restant van de oude Demer die hier niet in de jaren '60 werd gedempt.

Een uitbreiding aan de oostzijde is bekend uit de 17^e eeuw en het Wagenhuis dateert uit 1642.⁸⁶

Oorspronkelijk was het een verblijfplaats/toevluchtsoord in tijden van oorlog binnen de veiligere stadswallen. In vele gevallen waren refugie-huizen ook een soort permanente zetel van een bepaalde abdij binnen de stad waar een vertegenwoordiger van het klooster verbleef. De Abdij van Tongerlo verwierf in 1163 bepaalde goederen binnen Diest. Hieruit ontstond het zogenaamde "Hof van Tongerlo" dat zeker al in 1230 bestond.⁸⁷

Het andere en ook reeds aangehaalde refugehuis van Averbode (*afbeelding 29*) is gelegen op de Refugiestraat 6 en 8. De abdij zou een *refugium* in deze stad bezeten hebben sinds het begin van de 15^e eeuw. In de eerste jaren van de 16^e eeuw werden er grote werken uitgevoerd. Namelijk het oprichten van een kleine kapel -ingewijd in 1506-, het opbouwen van een nieuwe vleugel dat voltooid was in 1519 alsook het aanpassen en verfraaien der oudere gedeelten. Het domein verkreeg uitbreiding tijdens de 17^e eeuw. In 1797 werd het *refugium* verkocht en van toen af betrokken door particulieren.

Het complex is vervaardigd uit bak-, zandsteen- en ijzerzandsteen.⁸⁸

⁸⁶ Genicot, Van Aerschot, De Crombrughe, Sansen & Vanhove, 1971.

⁸⁷ Van der Eycken, 1980: 105.

⁸⁸ Van der Eycken, 1980: 105.



Afbeelding 29: Refugiestraat 6 en 8; foto Vandevorst Kris, 01-01-2006, ©Vlaamse Gemeenschap.

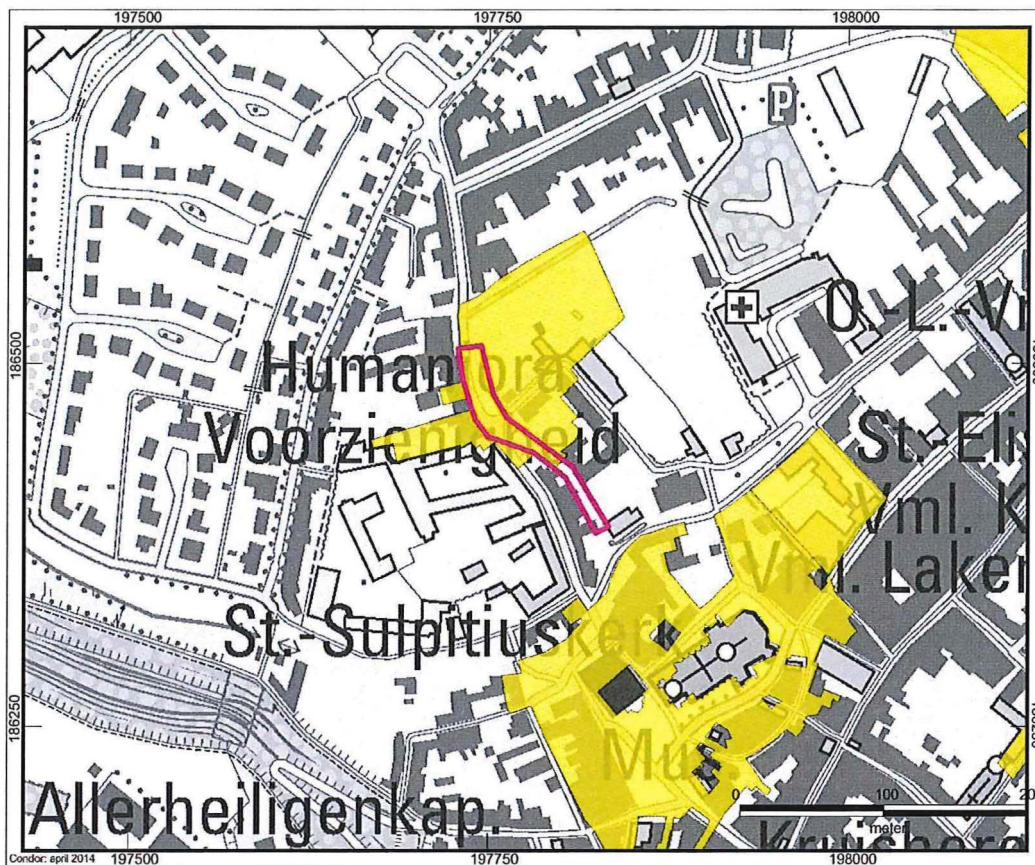
5.7. Wereldoorlog relictten

Sporen uit de Wereldoorlogen zijn tot op heden niet vastgesteld in de wijdere omgeving van Diest.

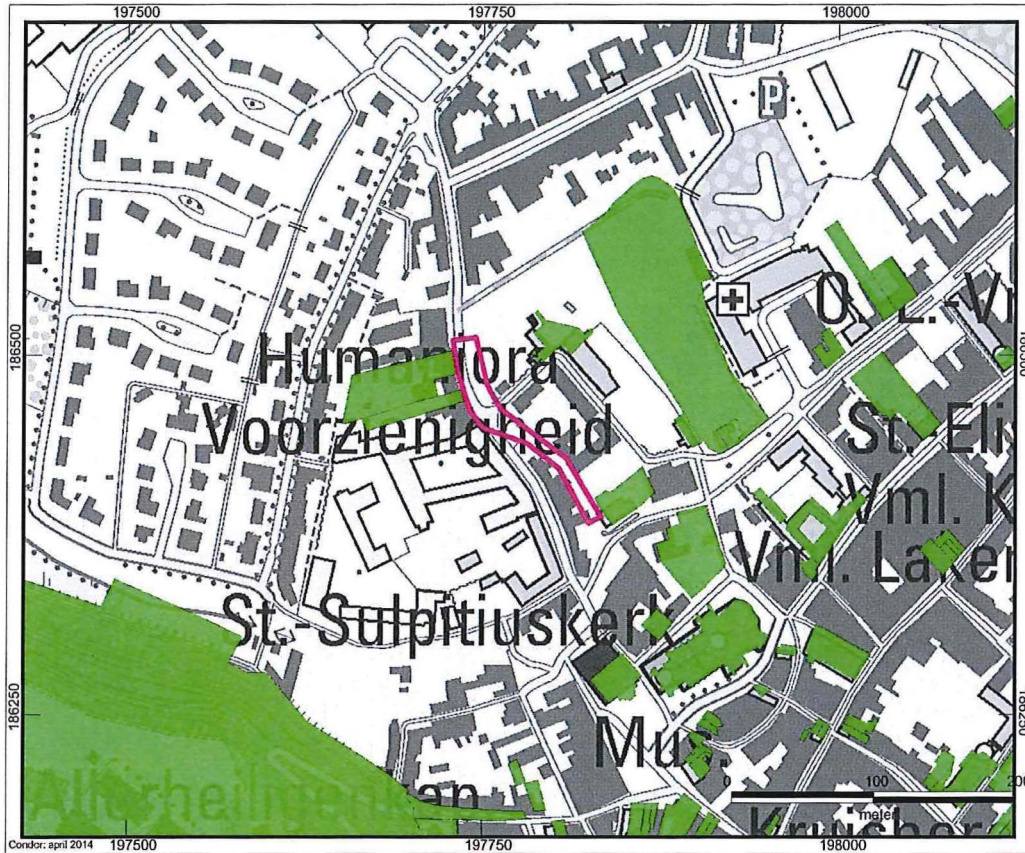
5.8. Beschermd onroerend erfgoed

Het onderzoeksgebied behoort tot een beschermd stads- en dorpsgezicht. (*afbeelding 30*). Dit staat geboekstaafd als zijnde “Demerstraat 16-24+28 + Refugiestraat 1-2: 7 woonhuizen en tuin vml Refugiehuis Van Averbode”.

Nabij situeren zich eveneens de beschermde monumenten (*afbeelding 31*) “Demerstraat 30: woonhuis met bijgebouwen en tuin” (OB001571), “het Refugiehuis van de Abdij van Averbode (Refugiestraat 6 en 8)” (OB000208) en de “Refugiestraat 17 (vroeger 26): huis genaamd Het Spijker” (OB000207).



Afbeelding 30: Uitsnede uit de Beschermden Stadszichten inventaris met aanduiding van het plangebied (roze kader).



Afbeelding 31: Uitsnede uit de Beschermd Monumenten inventaris met aanduiding van het plangebied (roze kader).

Evenzeer in het plangebied situeren zich geen beschermde archeologisch zones of landschappen.

6. Gespecificeerde archeologische verwachting

Op basis van de verzamelde gegevens kan men een archeologische verwachting vooropstellen. Hierbij dient een onderscheid te worden gemaakt tussen twee typen samenlevingen, die het landschap ook op een verschillende manier benutten. Het betreft enerzijds jager-verzamelaars (en vissers) (paleolithicum-mesolithicum/neolithicum) en anderzijds landbouwers (neolithicum - nieuwste tijd).

In het algemeen mag men stellen dat de steentijden (paleolithicum, mesolithicum/neolithicum) zich kenmerken door het voorkomen van nomadische jager-verzamelaars en vissers en dat de sedentaire landbouw geleidelijk aan wordt geïntroduceerd tot ver in het neolithicum of zelfs tegen de overgang naar de metaaltijden toe. Soms argumenteert men dat, in de contreien van het onderzoeksgebied, namelijk de zandige tot zandlemige streken, hier sprake is van een samenlevingsvorm die grotendeels is gebaseerd op jacht en/of op nomadische veeteelt.⁸⁹

Voor dit rapport betekent dit dat de locatiekeuze voor jager-verzamelaars behalve tijdens het paleolithicum en het mesolithicum ook in hoge mate van toepassing waren tijdens het neolithicum.

Jager-verzamelaars

Jager-verzamelaars leefden voornamelijk van de jacht, de visvangst en het verzamelen van eetbare planten en vruchten. Omdat alle gewenste voedingsbronnen niet op één plaats aanwezig waren én om de natuurlijke omgeving niet uit te putten, trokken ze van de ene kampplaats naar de andere. Hierdoor ontstond na verloop van tijd een landschap waarin tal van tijdelijke, zowel grote als kleine kampementen voorkwamen.

Uit diverse ruimtelijke analyses van bekende kampementen blijken dat deze vaak op de overgang van droog (hoog) naar nat (laag) liggen, de zogenaamde gradiëntzone. Vaak zelfs in een strook die zich vanaf de gradiënt tot respectievelijk circa gemiddeld 200-250m in het droge deel uitstrekt. Dit verband is zelfs sterker naarmate de gradiënt

⁸⁹ Crombé, 1999.

markanter is. De vindplaatsen komen dus vooral voor op plateau- en terrasranden in de omgeving van open water, zoals vennen, meren, beken, rivieren, afgesneden meanders of nabij diep ingesneden droogdalen. Maar ook in en nabij beek- en rivierdalen op de oeverzones situeren zich kampementen die later eventueel zijn weggeërodeerd of afgedekt met sedimenten.⁹⁰

Hier was namelijk water in de onmiddellijke omgeving aanwezig naast een grote biodiversiteit aan te verzamelen planten en dieren waarop kon worden gejaagd. Rivier- en beekdalen vormden tevens markante en goed herkenbare elementen (in het soms door bossen gedomineerde) in het landschap en waren waarschijnlijk de belangrijkste transportroutes, zowel voor mens als dier.

Langs eroderende oevers konden vuursteenhoudende terrasafzettingen aan het daglicht treden wat in een begroeid dekzandlandschap een belangrijke bron van vuursteenontsluiting was.

Een kamp sloeg men best ook niet té dicht bij het water op, want door de grotere luchtvochtigheid voelde het er killer aan. Vlakbij het water had men ook meer last van vervelende insecten. Eveneens mag de visserij zeker niet worden onderschat.

Met andere woorden op een relatief korte afstand was dus een grote verscheidenheid aan voedsel- en grondstofbronnen voorhanden. Het waren locaties die vaak centraal toegang verschaften tot de verscheidenheid aan eco-zones in het omliggende landschap.⁹¹

In een pleistoceen landschap komt het paleo-reliëf in grote lijnen overeen met het huidige reliëf. Bij een holoceen landschap is dit wat complexer. Echter het laat-pleistocene maar vooral holocene landschap van onderhavig plangebied komt min of meer overeen met dat van vroeger.

Belangrijke wijzigingen in het paleo-reliëf kunnen zijn opgetreden onder andere door de vorming van stuifduinen, afgravingen, egalisaties en ander grondverzet. Omdat het huidige kaartmateriaal eerder de “recente” situatie weergeeft, is deze echter niet in alle gevallen indicatief voor het oorspronkelijke reliëf en/of hydrologie. In die gevallen vormen historische kaarten een belangrijke aanvulling. Op historische kaarten zijn soms vennen en overige natte depressies weergegeven, die tegenwoordig niet of

⁹⁰ Deeben & Rensink, 2005.

⁹¹ De Nutte, 2008.

nauwelijks meer herkenbaar zijn. De begrenzingen van vennen en andere natte laagtes kunnen op het zeer nauwkeurige DHM worden afgelijnd.

Uit onderhavig onderzoek blijkt dat de toekomstige werkzone zich niet situeert in de gradiëntzone. Het tracé bevindt zich op basis van bijvoorbeeld de geomorfologische kaart (*afbeelding 2*) namelijk in het lager en natter gelegen landschapsgedeelte. De bodemkaart (*afbeelding 3*) bevestigt dit door de drainageklasse “c”, “d” en “f”, namelijk slechts matig droge, matig natte en/of slecht gedraineerde met permanente grondwatertafel en reductiehorizont bodemtypes. De rechteroever ten opzichte van de Verversgracht was ook het zogenaamde Nieuwland, dat in vroegere tijden vaak overstroomde omwille van haar lage ligging.

Op grond hiervan geldt een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen van jager-verzamelaars.

Landbouwers (LB)

In de loop van het neolithicum (ca. 5 300 - 2 000 v.Chr.) ging de mens geleidelijk over van jagen-verzamelen op de landbouw. Hierdoor werd de mate waarin gronden geschikt waren om te beakkeren een steeds belangrijkere factor rol spelen in de locatiekeuze van de mens.

De eerste boeren hadden nagenoeg geen technische middelen om de natuurlijke bodemstructuur en vruchtbaarheid te verbeteren. Oogstrisico's en -successen hingen, behalve van de verbouwde gewassen, voor een belangrijk deel af van de fysische eigenschappen van de bodem en het landschap. Hierbij speelden met name het grondwaterregime, de (natuurlijke) vruchtbaarheid, de interne drainage (tijdens natte perioden), de vochtlevering (tijdens droge perioden) en de bewerkbaarheid een belangrijke en doorslaggevende rol bij de standplaats voor -permanente-nederzettingen en akkerarealen.

De eerste landbouwers kozen daarom eerder goed ontwaterde en mineralogisch rijkere gronden om hun woningen en akkers aan te leggen. Bij voortdurend gebruik als akkergrond raken uiteindelijk ook deze bodems op den duur uitgeput, waardoor boeren moesten uitwijken naar nieuwe vruchtbare gronden.

Ook de begraafplaatsen, zowel solitaire begraving als de grote grafvelden, worden op de hoger gelegen landschapsdelen aangelegd, maar wel op enige afstand van de nederzetting(en).

Dergelijke gebruik name van het landschap blijft grotendeels duren tot en met de vroege middeleeuwen.

Vanaf de late-middeleeuwen, onder invloed van een sterke bevolkingsdruk, ontstaat er een keerpunt aangaande de locatiekeuze voor een nederzetting.

Handelsbelangen beginnen een steeds belangrijkere rol te spelen. Nieuwe bewoningskernen ontstaan langsheen gewichtige doorgaande wegen, kruispunten of rivierovergangen.

De overleden worden tevens niet langer buiten de nederzetting begraven maar in het centrum rond de kerk.

Hierdoor worden naast de vruchtbare ook de minder gunstige gronden ontgonnen evenals de kleinere en meer geïsoleerde vruchtbare gronden, de zogenaamde kamptongningen. Deze laatste liggen op grotere afstand van de oudste akkerarealen. Gedurende deze periode werd op de landbouwarealen intensiever geakkerd waardoor de vruchtbaarheid van de bodem dreigde af te nemen. Door middel van doorgedreven bemesting werd geprobeerd om de vruchtbaarheid van de bestaande akkers op peil te houden. Op de zandgronden gebeurde deze bevordering met onder andere plaggen gestoken op de heide, in de beekdalen en in de bossen; de zogenaamde woeste gronden. Naast humeus materiaal bevatten plaggen ook veel zand. Hierdoor ontstonden door eeuwenlange bemesting, vaak eerst op de hogere delen van het landschap zoals de dekzandruggen, akkers met een dik humeus dek, de zogenaamde plaggenbodems.

Deze “nieuwe” akkers breidden zich in de loop van de tijd tot aan de rand en soms tot in het beekdal uit. Oude venbodems werden zelfs gedempt om te kunnen gebruiken als akkercomplex.

Door de gronden systematisch op te hogen door middel van bezanden, wordt daarnaast ook de grondwaterhuishouding verbeterd. De jongere enkeerdgronden worden hierdoor vaak gekenmerkt door een bodemprofiel waarin aan de basis van het esdek delen van het podzolprofiel (al dan niet gebroken) nog herkenbaar zijn.

Aan de plaggenbemesting kwam een einde na de invoering van het kunstmest aan het einde van de 19^e eeuw.

Volgens de geëxtrapoleerde bodemkaart (*afbeelding 3*) situeren zich in het plangebied matig droge tot matig natte leembodems zonder profiel en/of zeer sterk gleyige gronden op klei met reductiehorizont evenzeer zonder profielontwikkeling. Deze zijn weinig tot zelfs totaal niet geschikt voor akkerbouwdoeleinden. Namelijk met matige tot zelfs slecht gedraineerde hydrologische omstandigheden -al dan niet met een permanente grondwatertafel- naast een lage mineralogisch vruchtbaarheid omwille van de (zware) klei en kleiigge zandleem. In praktijk zijn ze ook zelfs weinig geschikt voor grasland en enkel geschikt voor hooiweides. Hooiweiden geven bij enige verzorging goede productie echter met mindere kwaliteit door de aanwezigheid van waterminnende onkruiden (zegge, biesen, riet).

Het plangebied was de Demerloop zelf op de oude cartografische bronnen (*afbeeldingen 6-11*).

De randen van het plangebied, zoals bijvoorbeeld de linkeroever kenden praktisch “nooit” of slechts summiere bewoning. De cartografische gekende structuren zijn ook van een ietwat andere aard (zie *infra*: natte contexten).

Op basis van het lage potentieel voor akkerbouw en daaraan gerelateerde bewoning geldt voor het plangebied een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen (bewoningssporen) van landbouwende gemeenschappen (nederzettingen). Dit geldt echter voor de periode neolithicum tot en met de 13^e eeuw. Gezien de stad Diest zich voornamelijk concentreerde op de linkeroever van de zogenaamde Verversgracht. Pas geleidelijk kwam er ook bewoning tot stand op de rechteroever oftewel het “Nuland” of “Nieuwland”. De late ingebruikname van dit deel wijst op het natte karakter van de gronden die nog (te) vaak overstromden, omwille van hun lage ligging. Eén van de eerste waren de Minderbroeders/Franciscanen tussen 1228-1230.⁹²

Het valt echter niet geheel uit te sluiten dat de werkzone niet de toenmalige oevers zal scheren. Indien dit het geval is, zal dit kleinschalig zijn. Dan blijft de vraag of er dan ook al onmiddellijk historische gebouwrestanten zullen worden aangetroffen. Deze kunnen zich mogelijk pas situeren op een relatieve afstand. De bewoningssporen die hierbij zullen aangetroffen worden zullen niet ouder zijn dan de 13^e eeuw. Op de

⁹² Van der Eycken, 1980: 101.

linkeroever is geen enkele bebouwing, met uitzondering van Het Spijker gekend tussen 1580(?)/1669 en 1858. Met andere woorden de gebouwen die er wel aanwezig zijn dateren dus allemaal minstens na de tweede helft van de 19^e eeuw en wellicht zelfs veel later. Het zogenaamde *spicarium* dateert uit de 16^e eeuw.

Op de rechteroever is bebouwing met zekerheid bekend vanaf 1580(?)/1669, maar dit slechts vanaf de huidige Demerstraat 31.

Natte contexten

Met natte en dus laaggelegen landschappen worden beken, rivieren, beekdalen, rivierdalen, vennen en moerassen bedoeld.

Zoals hierboven beschreven, leenden de drogere landschappen zich goed voor (pre)historische bewoning, begraving en akkerbouw. Tot voor kort (en spijtig genoeg nu nog) werd er door veel archeologen niet zo veel belang aan laaggelegen en natte gebieden gehecht. Het ontbreken van bovenstaande “sporen” van jager-verzamelaars en/of landbouwers vormt geen geldige reden om natte gebiedsdelen als archeologisch minder interessant of waardevol te beschouwen. Er zijn genoeg vondsten bekend, die aantonen dat ondermeer beek- en rivierdalen vele eeuwen op een intensieve manier geëxploiteerd zijn en heel veel waardevolle archeologische informatie bevatten.⁹³

De aanwezige *datasets* wijken in sterke mate af van de “klassieke” vondsten en structuren. Hierbij kan gedacht worden aan:

- (veen)bruggen, voordes, (knuppel)paden en overgangen;
- jacht- en visattributen: gevlochten fuiken, strikken, netten, visweren, visstekers, aalkorven, loden kogels, klemmen, pijlen en harpoenen;
- getuigen van transport via water: pramen/boten/kano's en aanlegsteigers;
- constructies en structuren die verband houden met het controleren van de waterhuishouding: houten stuwes, dijken, duikers en oeverbeschoeiing;
- afvaldumps gerelateerd aan hogerop gelegen nederzettingen;
- watermolens;
- verdedigingswerken: waterkastelen, schansen en omgrachte hoeves;

⁹³ Rensink, 2008 en Roymans, 2005.

- delfstoffenwinning: vuursteen, zand, veen, moerasijzererts, leem, zout en water;
- houtwinning;
- organische resten: hout, bot, textiel, leder, schelpen, pollen, zaden en overige plantenresten.

Daarnaast hebben beken, rivieren en moerassen in het verleden ook een onmiskenbare aantrekkingskracht gehad op het rituele vlak. De meeste rituele deposities en offers, uit zowel alle archeologische periodes, kunnen in verband gebracht worden met een watervoerende omgeving. Vondstspectra van rituele deposities wijken in sterke mate af van wat archeologen doorgaans in graven of op nederzettingsterreinen aantreffen. De vondsten bestaan meestal uit complete stenen of bronzen bijlen, zwaarden, speerpunten, sieraden, ketels, schalen, agrarische werktuigen, molenstenen, munten en soms ook menselijk en dierlijk bot.⁹⁴

Hoewel er dus eeuwenlang menselijke activiteiten in natte landschappen plaatsvonden, worden de resultaten van archeologisch onderzoek in dergelijke gebieden voornamelijk gekenmerkt door een geringe omvang en/of een relatief lage vondstdichtheid. Hierdoor is hun locatie moeilijk exact te voorspellen is, het zijn zogenaamde “puntlocaties”.

Beekdalen en andere natte gebiedsdelen mogen dan archeologisch interessant zijn, de methoden die doorgaan toegepast worden om vindplaatsen op te sporen op de hogere pleistocene gronden kunnen in natte contexten niet zomaar worden toegepast. Tot nu toe hebben de standaard archeologische methodes (booronderzoek, oppervlaktekartering, proefsleuven) in natte gebieden slechts weinig vindplaatsen opgeleverd.

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek en “*expert knowledge*” kunnen in natte gebieden wel zones gedefinieerd worden met een hogere trefkans. Daarbij is niet alleen gelet op de natte contexten zelf, maar ook op de droge gebiedsdelen grenzend aan natte zones, met name aan het voorkomen van archeologische en andere cultuurhistorische resten daarop. De natte contexten mogen namelijk niet gezien worden als autonome gebieden met een eigen specifieke ontwikkeling. Zo kunnen beekdalen worden beschouwd als de levensaders van landschappen.

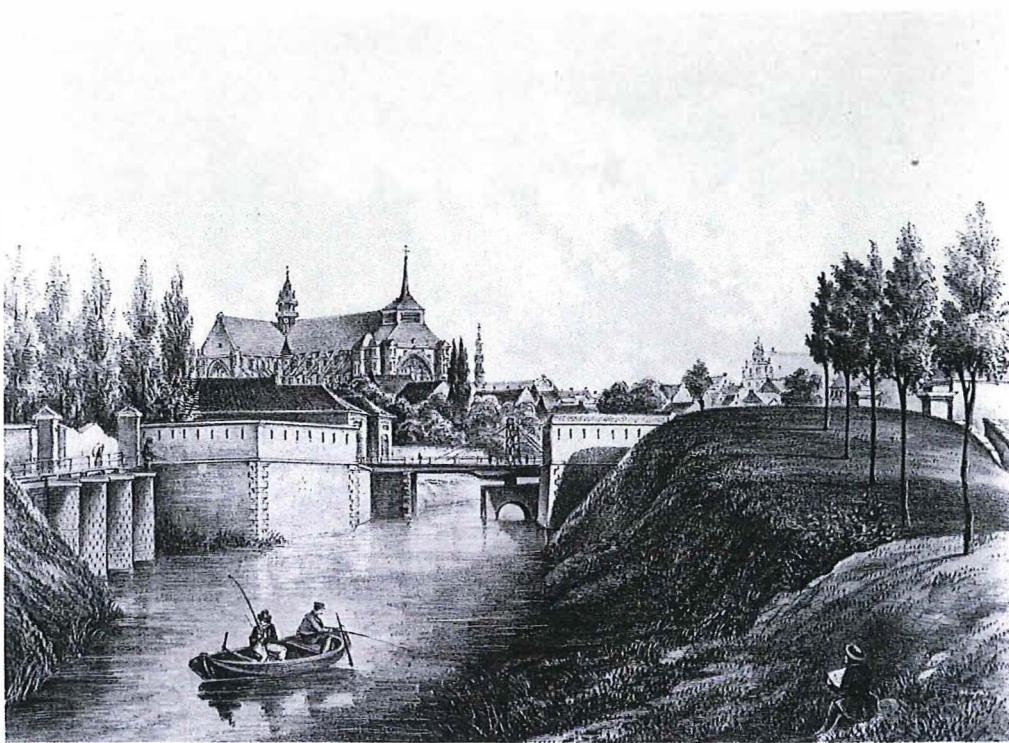
⁹⁴ Fontijn, 2002.

Om dergelijke sites het doeltreffendst (lees het optimaal inzetten van voorgaande zijnde middelen zoals tijd en geld) is een uitgebreid bureau-onderzoek van primair belang. De vooropgestelde verwachtingzones (hoog en laag) kunnen dan enerzijds intensief en anderzijds extensief begeleid worden.

De archeologische verwachtingen met betrekking tot de natte gebieden voor het plangebied hebben betrekking op de onderstaande beschreven complextypen.

Voedselvoorziening

De kans op het voorkomen van vis- en jachtattributen is zeer reëel. Ze kunnen echter over de gehele lengte van het plangebied voorkomen.



Afbeelding 32: Litho van de plaats waar de Demer de stad verliet, getekend door J. Hoolans in 1865 en gedrukt bij Simoneau & Toovey.

Op afbeelding 32, nabij de oude Visserstraat Poort -verder stroomafwaarts en buiten het plangebied- is duidelijk rustieke bevissing te bemerken.

In de bronnen wordt echter in het laatste kwart van de 13^e eeuw melding gemaakt van Diestenaren die werden aangehouden omdat vissen niet toegelaten was.⁹⁵

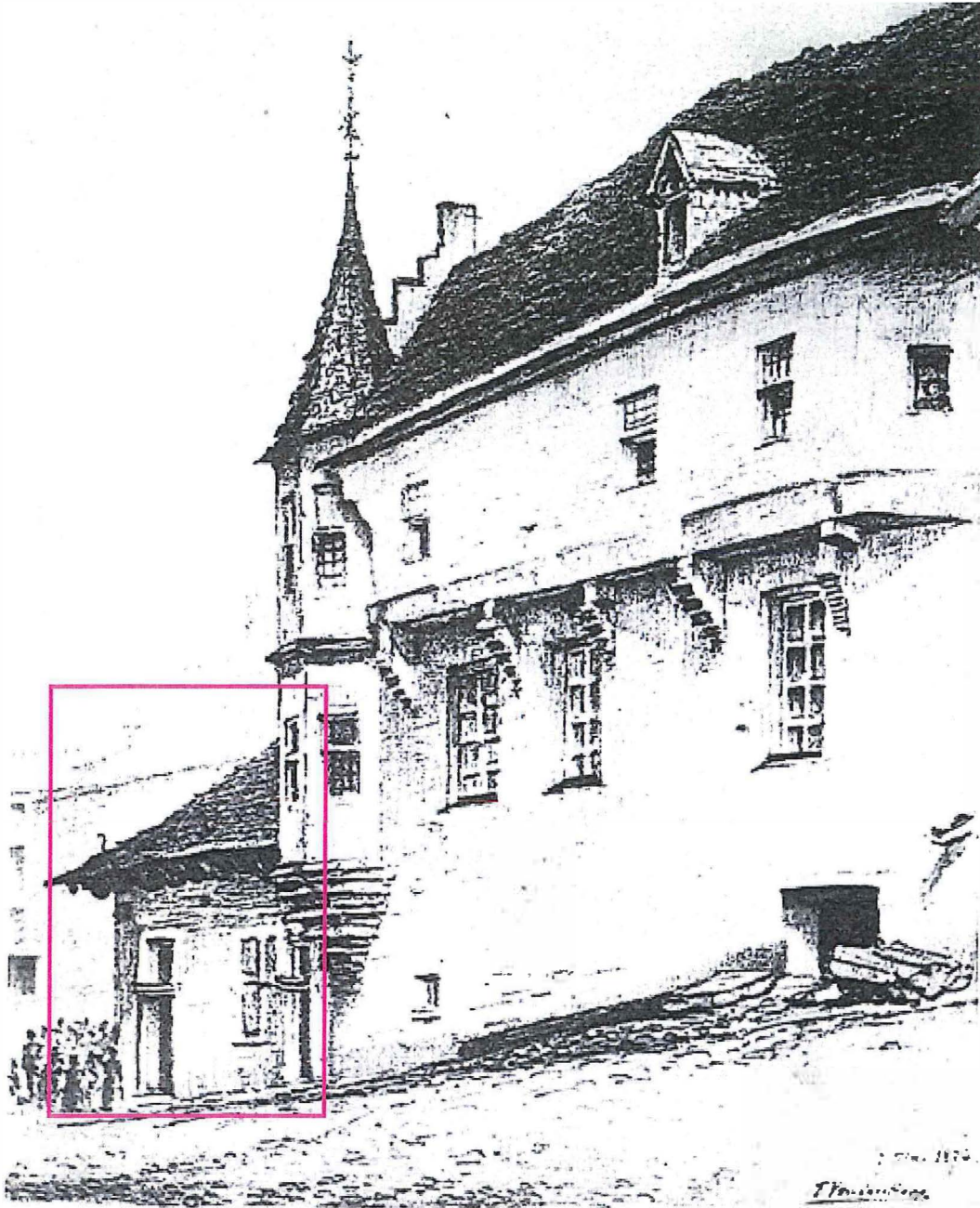
De huidige Demerstraat kreeg zelfs vroeger de benaming “Vissersstraat” betreffende het gedeelte tussen de Sint-Kathelijnebrug en de stroomafwaartse gelegen Kaaibrug⁹⁶ en is wellicht een stille getuige van de vroegere riviervisvangst.

Ook de Vismarkt, die aanvankelijk vóór het stadhuis plaatsvond, werd al in 1442 naar De Kaai verplaatst. Hier stonden tegen de achterkant van het stadhuis de verschillende vis- en haringhuizen: kleine verkoopstanden voor de vishandelaars. In 1606 liet de stad nog zes nieuwe vishuisjes bouwen. Een aantal van deze viswinkeltjes verdwenen in de loop der jaren of werden bij de verbouwing van het stadhuis in 1728 afgebroken. Vanaf dan vond de verkoop zelfs volledig plaats in open lucht op de kaai. In 1741 liet de magistraat trouwens een nieuwe vismijn (*afbeelding 33*; roze kader) tegen de oude Hofstad optrekken. Aansluitend op de “Haringhuizen” stonden in de Zoutstraat de “Zouthuizen”, waar zout, één van de belangrijkste bewaringsmiddelen in het *Ancien Régime* verkocht werd.⁹⁷

⁹⁵ Van der Eycken, 1980: 32.

⁹⁶ Van der Eycken, 1980: 43.

⁹⁷ Van der Eycken & Janssens, 1994: 16-19.



Afbeelding 33: Zicht op de vismijn nabij de Hofstad. Tekening door F. Van den Hove in 1874.

De middeleeuwse brouwerijen waren te Diest gevestigd langs de Demer en diens zij- en aftakkingen. Deze oude brouwerijen waren meestal gelegen op de gekende plaatsen uit de 17^e en 18^e eeuw.⁹⁸ In de Demerstraat waren een aantal grote brouwerijen gekend zoals “De Anker” en het “Huis van Galiciën”.⁹⁹

⁹⁸ Van der Eycken, 1980: 59.

⁹⁹ Van der Eyden, 2010: 56.

In de stadsrekeningen, van de eerste helft van de 19^e eeuw worden een aantal openbare straatpompen opgesomd. In 1858 is er sprake van de oprichting van een pomp op de hoek van de Demer- en Statiestraat. Hierdoor beschikten de bewoners uit de directe omgeving over drinkbaar water.¹⁰⁰

Afvaldumps

Waar de mens woonde, op de hogere en drogere gronden, werd doorheen de tijd enorm veel afval geproduceerd. Afval bleef in de regel niet op de woonvloer rondslingeren, maar werd verzameld en vervolgens gedumpt op een plaats waar niemand er last van had. Dit kon in de directe omgeving van de woonplaats zijn of iets verder weg, bijvoorbeeld in het rivier- en beekdal, een oude meander of bij een beekovergang.¹⁰¹

In ieder geval kan men verwachten dat bij een nederzettingsterrein op de flanken van het Demerdal een grote kans bestaat op het voorkomen van afvaldumps in het rivierdal. Dit geldt ook voor andere locaties, waar de Demer dicht langs of door middeleeuwse bewoningskernen stroomt. Dit is in onderhavige zone zeker het geval.

In 1483 wordt melding gemaakt dat de verplegers van pestlijders geen kleren mochten wassen op de rivierloop *intra muros*. Barbiers moesten afgetapt bloed van het adderlaten in de Demer gieten buiten de stad aan de Visserstraatpoort, zodat het van de stad wegstroomde.¹⁰²

Men kan ook denken aan rioleringen en/of latrines die uitkomen om de Demer.

In onderhavig onderzoeksgebied kunnen deze uiteraard over gans het tracé voorkomen. Grotere trefkansen doen zich voor nabij de Sint-Catherina/Kathelijnebrug en de zone tussen Het Spijker en de huizen vanaf de huidige Demerstraat 31. Niettemin kan deze laatste zone vaak geruimd/gebaggerd zijn in functie om een vlot scheepsverkeerd te garanderen richting Het Spijker.

¹⁰⁰ Van der Eycken, 1980: 323.

¹⁰¹ Roymans, 2005.

¹⁰² Van de Ven, 1997.

Bruggen en overgangen

Ongeacht het seizoen, vroeg of laat kruist het pad van een reiziger water. Vooral voor het landverkeer was dit een verkeersonvriendelijk obstakel. Hoe en waar onze voorouders deze belemmeringen hetzij te voet, hetzij te paard of al varend wilden oversteeken, hing tot ver in de 19^e eeuw nauw samen met de natuurlijke omstandigheden van de oversteekplaats.¹⁰³

Veel bruggen zijn aangelegd op plaatsen waar voorheen een doorwaadbare plaats lag. Daarnaast diende de locatiekeuze van een brug aan te sluiten op het bestaande wegenpatroon.

Het is nog onduidelijk van wanneer de eerste bruggen dateren en hoe ze eruit hebben gezien. Een plank over een beekje, mogelijk een paar planken naast elkaar, meer zijn de eerste bruggen waarschijnlijk niet geweest. Net groot genoeg voor één persoon, om het vee er over te drijven of het overbrengen van een smalle handkar of kruiwagen. Dergelijke brugtypes waren niet altijd voorzien van leuning. Zowel de op- en afrit als de brug zelf waren bedekt met gras- of heidezoden en takkenbossen om te voorkomen dat de poten van schapen of runderen en wagenwielen in de slappe ondergrond of tussen de balken zouden wegzakken. Sommige brugjes dienden hoog genoeg gebouwd worden om nog scheepvaart op het water mogelijk te maken.

Er zijn zowel bruggen van lokale betekenis als aan belangrijke doorgangsroutes die van regionaal en bovenregionaal belang waren.

Zoals ondermeer te zien op de gravure uit 1669 en de Ferrariskaart (*respectievelijk afbeeldingen 6 en 7 alsook afbeeldingen 8-11 en 14*) zouden nog restanten van een (bak?)stenen brug met één constructiegewelf aangetroffen kunnen worden, met name de Kathelijne/Sint-Catherinabrug. Het kan niet uitgesloten worden dat deze oeververbinding in vroegere tijden in hout was of zelfs grotendeels een houten “fundament” heeft. Op de kaart van Ferraris zou dit een houten brug zijn geweest. Terwijl de kaart uit 1669 eerder alludeert naar een (bak)stenen brug. In latere tijden, namelijk uit een archieffoto uit wellicht begin 20^e eeuw is een bakstenen brug waarneembaar. Wellicht hebben we te maken met verschillende fases. Niettemin kan het niet uitgesloten zijn dat het altijd om een (bak)stenen brug ging, maar met een

¹⁰³ Roymans, 2005.

loopvlak van hout. Dit kan dan mogelijk het verschil verklaren tussen de brug uit 1669 en 1771-1777? De brug verbindt de Demerstraat met de Refugiestraat. Als men weet dat dit vluchthuis van Averbode reeds vermeld wordt in 1400 als het ““huis van Everboden””¹⁰⁴, kan men mogelijk al te maken hebben met een late 14^e of vroege 15^e eeuwse brug? Niettemin kan ze ook al eerder in de tijd teruggaan. Namelijk de Franciscanen bewoonden het Nuland reeds al vanaf 1228-1230¹⁰⁵, eveneens in de Refugiestraat maar wat verderop gelegen. Het kan dus niet uitgesloten worden dat de overgang teruggaat tot de 13^e eeuw.

Onder het bewind van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) kregen verschillende straten en bruggen een nieuwe beurt.¹⁰⁶

Uit archiefbronnen is gekend dat blauwe hardsteen (Soignies, Ecaussines, Feluy en Arquennes) werd aangewend tot constructieve onderdelen zoals dorpels, dekplaten, plinten, hoekkettingen, poortomlijstingen, sluitstenen en hoekblokken rond vensters, deuren, brugdekken en brugpijlers. Voor het metselwerk werd uitsluitend gebruik gemaakt van harde, slijtvaste Boomse handvormsteen (195 x 95 x 40/45) verwerkt met kalkmortel in een afwisseling van koppen en strekken met dunne en platte voeg.¹⁰⁷ Wellicht werden dergelijke bouwmaterialen ook aangewend bij de brug in kwestie, al dan niet bij herstelwerk of uitbreiding.

Naast echte bruggen en overgangen moeten we ook denken aan toegangen tot de Demer, zoals trappenconstructies, loskades, ...

Men denkt hierbij zeker aan de toegangstrap net vóór de huidige Demerstraat 31 (*afbeeldingen 15-19; blauwe pijl en blauwe ovaal*).

Verdedigingswerken

Versterkingen en verdedigingswerken hebben een zeer nauwe relatie met het omringende landschap, omdat zij specifieke eisen stellen aan hun omgeving. In het verleden zijn veel verdedigingswerken om deze reden in beekdalen of moerassen

¹⁰⁴ Van der Eycken, 1980: 105.

¹⁰⁵ Van der Eycken, 1980: 101.

¹⁰⁶ Van der Eycken, 1980: 266.

¹⁰⁷ Paesmans, 1995: 16.

gebouwd. Vaak koos men er een strategische plek uit, die vervolgens nog markanter werd verbeterd. Bestaande heuvels binnen het waterzieke gebied werden verder opgehoogd, nieuwe heuvels en aarden wallen aangelegd, het uitgraven van grachten, ...

De Demer werd ingezet als een natuurlijk verdedigingsgordel en vormde volgens de militaire plannen één van de drie overstromingsgebieden.¹⁰⁸

Driekwart van het Diestse grondgebied werd omgeven door waterpartijen, die op sommige plaatsen zelfs in een dubbele gordel de wallen beschermden. Toen Diest een vestigingsstad werd (vanaf 1794?) kon door een vernuftig sluisencomplex binnen de 48 uur de beemden rondom de stad onder water gezet. Het werd dan zo drassig dat het voor een mogelijke aanvaller de opmars naar de stad bemoeilijkte.¹⁰⁹

Gezien de militaire geschiedenis van offensieve en defensieve bezettingen en belegeringen tussen 1496-1831 (zie *supra*) kunnen heel wat militaria gedempt zijn in de oude Demerloop. Men denke aan handwapens, kledij, kanonkogels, munitie, slachtoffers,...

Houtwinning

Overeenkomstig het reglement van 18 mei 1852 werden de Diestse verdedigingswerken beplant met hoogstammen, hakhout, hagen, ... en dit met een drievoudig doel. Ten eerste een verhoging van de domeinopbrengst in vreedstijd, de noodzakelijke houtlevering in oorlogstijd en obstakelvorming voor de eventuele belegeraars. Voor dit laatste bleek meidoorn uitermate geschikt.

In de drie opeenvolgende winters van 1855 tot 1857 werden 1 371 eiken, 704 olmen, 1 584 beuken, 32 essen, 3 900 stuks eike- en 4 100 elzenhakhout en tenslotte 6 800 teenwilgen en 19 125 meidoornstruiken aangeplant.¹¹⁰

Scheepvaart

Archeologische resten met betrekking tot scheepvaart kunnen bestaan uit bootwrakken, steigers en aanlegplaatsen.

¹⁰⁸ Paesmans, 1995: 4.

¹⁰⁹ Van der Eycken, 1980: 286.

¹¹⁰ Paesmans, 1995: 4.

In het verleden hadden de weersomstandigheden een grote invloed op de bruikbaarheid van de land- en vaarwegen. Inzicht in de hydrologie leert dat rivieren en beken tijdelijk of in het geheel niet bevaarbaar waren. In het najaar en 's winters waren beddingen relatief diep en breed, maar in de zomer waren ze veelal te ondiep en te smal. De delen die tijdelijk bevaarbaar waren, vereisten onderhoud en aanpassingen. De bevaarbaarheid van een rivier of beek was dan ook geen vanzelfsprekende zaak. Talrijk zijn archiefstukken waar in bepalingen waren vastgesteld omtrent de breedte en diepte van de waterwegen.¹¹¹

Wateropstuwung had ook een negatief effect op de beken en kleinere rivieren voor wat betreft het scheepverkeer. De molenstuwen vormden namelijk (tijdelijke) barrières. Door de stuwplaatsingen nam de stroomsnelheid af, waardoor vóór de molensluis sedimentatie optrad. In relatief korte tijd konden hierdoor zandbanken in de bedding ontstaan die de beek of rivier vrijwel ontoegankelijk maakten voor scheepvaartverkeer. Van overheidswege werden de molenaars dan ook openingsuren opgelegd. Zo waren de Diestse stuwen tweemaal per week zeker geopend. Namelijk op maandag en op vrijdag, telkens van 8 tot 14u. Ondanks een verbod gebeurde het regelmatig dat tegen betaling een schip op ander tijdstippen doorgelaten werd.

Bruggen en oversteekplaatsen hinderden eveneens de scheepvaart. Alhoewel de meeste bruggen ophaalbaar waren, betekenden zij toch een versmalling van de vaargeul.

De scheepvaart op de Demer was dan evenzeer vrij duur en tijdrovend. Het feit dat de schippers op hun tocht beroep moesten doen op scheepstreckers om hun boten te trekken, joeg de kostprijs van het transport sterk de hoogte in. De schippers waren ook niet vrij het aantal scheepstreckers zelf te bepalen. Ze waren volledig afhankelijk van de ambachtsvoorschriften van de verschillende trekkersambachten, die het stroomgebied minutieus onder elkaar verdeeld hadden.¹¹²

Met andere woorden omgevallen bomen en zandplaten -die de vaarweg blokkeerden- dienden verwijderd te worden, men diende uit te diepen, overgangen werden aangepast, natuurlijke lopen werden rechtgetrokken of gekanaliseerd, ... Transport over water duldt namelijk geen ondiepten.

¹¹¹ Roymans, 2005.

¹¹² Van Der Eycken & Janssens: 1995: 58.

Strengere straffen werden gesteld op het storten van zand en ander vuilnis in de rivieren dat het waterwegennet belemmerde. Dit werd al bij wet vastgelegd in de 15^e eeuw.¹¹³ In 1533 werd verkondigd dat men geen dode beesten in de Demer mocht werpen.¹¹⁴ De toestand van de rivier verslechterde dagelijks en het was absoluut niks nieuws wanneer een schip in de modder vastraakte. Vooral bij de bouw van de citadel en de Zichemsepoort werd nogal wat aarde verzet die bij zware regenval de helling afstroomde en de Demer stremde. Daarom werd in 1855 de Demer gedeeltelijk rechtgetrokken tegenover het Grasbos, zodanig dat het water sneller weg kon. Uitdiepingswerken tussen de Waterpoort/Visserstraatpoort en de Katelijnebrug nabij de Refugiestraat maakten het weer mogelijk dat boten opnieuw tot aan de Kaai konden varen.¹¹⁵

Cijfers over de 16^e eeuwse omvang van de Demerscheepvaart bestaat niet voor Diest maar wel voor het stroomafwaartse gelegen Zichem. Daar werd een speciale tol geheven bij de doorvaart van de sluis. Zo bedroeg het aantal schepen dat aldaar passeerde in de periode 1540-1550 gemiddeld 250 per jaar.¹¹⁶

De Demer was vanaf Diest betrekkelijk breed (8-12m) en genoot een constant debiet. Hierdoor was ze bevaarbaar voor vrij grote schuiten volgens de normen van toen. Aan de hand van de gekende historische graantransporten zouden schepen van dertig ton geen zeldzaamheid geweest zijn.¹¹⁷

In een publicatie las men dat tot circa 1880 de Demer bevaarbaar was.¹¹⁸

Het aantal schepen dat tot Diest voer, bleef tijdens het laatste kwart van de 17^e en de eerste helft van de 18^e eeuw rond een 50- tot 80-tal per jaar schommelen. Samen vervoerden zowat 80 000 ton.¹¹⁹ Na een daling van de trafiek in het midden van 18^e eeuw kwam er vanaf circa 1760 een zeker herstel. Zo meerden 37 boten in 1777 aan de “Amer”, een losplaats voor hout, kolen en bouwmaterialen even buiten de Visserstraatpoort. Terwijl 23 schepen aan de Kaai aanlegden. Pas in het midden van de 19^e eeuw zijn opnieuw cijfers over de Demerscheepvaart gekend. Deze had vanaf 1837

¹¹³ Van der Eycken, 1980: 73.

¹¹⁴ Van de Ven, 1997.

¹¹⁵ Van der Eycken, 1980: 311.

¹¹⁶ Van der Eycken, 1980: 156.

¹¹⁷ Van der Eycken, 1980: 73.

¹¹⁸ Paesmans, 1995: 1.

¹¹⁹ Van der Eycken, 1980: 266.

tot 1854 een enorme opbloei gekend door de massale aanvoer van bouw materiaal voor de nieuwe Diestse vestingen. Tientallen schepen, geladen met bakstenen uit de Rupelstreek en/of met arduin, hout en ijzer, voeren naar de Demerstad. Alleen al in 1850 legden 165 schepen aan, afkomstig vanuit Mechelen. Dit met een totale lading van 8 850 ton aan bouwmaterialen.

In 1865 werd de spoorweg Antwerpen-Hasselt en Leuven-Hasselt in gebruik genomen. Hierdoor kon het transport van massagoederen veel sneller gebeuren. De crisis zette zich in en op 3 maart 1879 voer het laatste schip van Mechelen naar Diest.¹²⁰

Men moet zekers denken aan locaties om aan te meren. Men denkt hierbij zeker aan net vóór de huidige Demerstraat 31 (*afbeelding 16; blauwe pijl en blauwe ovaal*) langs de oevermuur ooit aanwezige uitstekende palen. Het houtwerk zorgt ervoor dat een boot niet stoot tegen de oevermuur. Dergelijke infrastructuren kunnen ook voorkomen elders binnen het onderzoekstracé. Gelijkaardige constructies moeten ooit aanwezig zijn bij de graanschuur Het Spijker?

De kans is dus ook zeer reëel dat oude bootwrakken, steigers en aanlegplaatsen worden aangetroffen nabij het tracé.

Diepteligging

Het onderzoeksgebied bestaat vooral uit holocene afzettingen, dit betekent dat eventuele archeologische resten, voornamelijk zich onder een jong humeus dek en/of in diverse humeuze lagen bevinden. Dit humeuze dek en/of diverse afzettingen kan plaatselijk behoorlijk dik zijn.

De werken gebeuren onder meer in de gedempte Demertracé uit de jaren '60. Dit betekent dat de eventuele resten pas zichtbaar zullen zijn aan de basis van dit opgehoogd pakket. Uit de ervaringen van fase 4-1 en 4-2 kan dit zeer diepgaand reiken.

¹²⁰ Van der Eycken & Janssens, 1994: 61-62.

Gaafheid en conservering

In de voorgaande paragrafen is de archeologische, aardkundige en cultuurhistorische verwachting voor het gebied beschreven. Om echter te kunnen bepalen in hoeverre de geplande ontwikkelingen bedreigend zijn voor de verwachte archeologische resten en/of een verantwoorde omgang hiermee, is het van belang om inzicht te hebben in de kwetsbaarheid hiervan. In hoeverre zijn bijvoorbeeld de bestaande en verwachte waarden nog intact en in hoeverre worden ze bedreigd door toekomstige ingrepen?

In de volgende paragrafen worden deze aspecten afzonderlijk toegelicht.

Kampementen van jager-verzamelaars zijn zeer erosiegevoelig. Dergelijke vindplaatsen kenmerken zich door een vondststrooiing van overwegend vuursteen, zogenaamde mobilia. Ingegraven grondsporen komen bij dit type vindplaatsen spaarzaam tot zelfs nooit voor. Deze omvatten dan vooral geïsoleerde (haard)kuilen, veronderstelde paalgaten, vlekken oker en depressies met houtskool of concentraties daarvan. Door (agrarische) groundbewerking en andere post-depositionele processen raken vondsten snel uit hun oorspronkelijke context en verdwijnt voorgoed de informatie over de interne structuur van zulke vindplaatsen.

Van een goede conservering van zulke terreinen kan daarom pas gesproken worden wanneer blijkt dat het natuurlijk bodemprofiel (vrijwel) intact is. Zoals bijvoorbeeld in de E-horizont van podzolgronden. Tijdens recent proefsleuvenonderzoek van mesolithische vindplaatsen langs de A2 bij Weert in Limburg¹²¹ is gebleken dat er zich in de B-horizont ook nog aanzienlijke hoeveelheden artefacten kunnen bevinden, waarschijnlijk met name als gevolg van verticale verplaatsing. De BC- en C-horizonten bevatten alleen bij vindplaatsen met “goed gevulde” E- en B-horizonten eventueel artefacten en/of grondsporen.

Op de laat-pleistocene afzettingen in ons land ligt het laat-paleolithische en mesolithische loopvlak dus meestal dicht nabij het oppervlak, meestal de bovenste 30 cm van het natuurlijk bodemprofiel. Indien het bodemprofiel verstoord en opgenomen is in de bouwvoor is er sprake van een lage gaafheid. Wanneer vindplaatsen echter aangeploegd zijn, betekent dit niet automatisch dat ze archeologisch niet meer interessant zijn, want deze kunnen bijvoorbeeld behoren tot

¹²¹ Van Dijk, 2010.

een weinig gekende archeologische steentijdcultuur of traditie die zelden wordt aangetroffen. Intrinsieke kwaliteit primeert dan boven fysieke kwaliteit.¹²²

De archeologische informatie over vindplaatsen van landbouwers wordt onder andere “gedragen” door grondsporen naast het vondstenmateriaal. Dit zijn sporen van menselijke werkzaamheden in het verleden zoals kuilen, greppels, paalgaten en dergelijke. Deze zijn in het algemeen dieper ingegraven dan de bouwvoor. Ze zijn herkenbaar als verkleuringen en verstoringen van de bodemstructuur. De mate van intactheid van grondsporen is afhankelijk van de diepte van toegepaste groundbewerkingen.

Behalve anorganische archeologische resten (aardewerk, vuursteen en dergelijk) bestaan er ook organische archeologische resten (bijvoorbeeld hout, bot, textiel, leder, schelpen, pollen, zaden, plantenresten) die vooral door verwerking worden bedreigd. Door grondwaterstandsverlagingen, komen organische archeologische resten (zoals bv. houten brug- en kaaiconstructies) in contact met de buitenlucht, waardoor ze verrotten en geleidelijk verdwijnen.

In zones waar veen of kleiige rivierafzettingen voorkomen, zijn de conserveringsvoorwaarden (anaerobe omstandigheden) echter gunstig en kunnen eventuele organische resten bewaard zijn gebleven.

In het verleden is het rivierdal van de Demer, zeker ter hoogte van de kern van Diest, herhaaldelijk opnieuw ingericht. Sommige herinrichtingen zullen zijn gepaard gegaan met grootschalige graafwerkzaamheden. Hierbij kan men denken aan normalisatie (rechttrekken) van de Demer, het afstemmen van het rivierdal op watermolens, de aanleg van beemden, de bouw van kades en spoelplaatsen, het optrekken van bruggen, ...

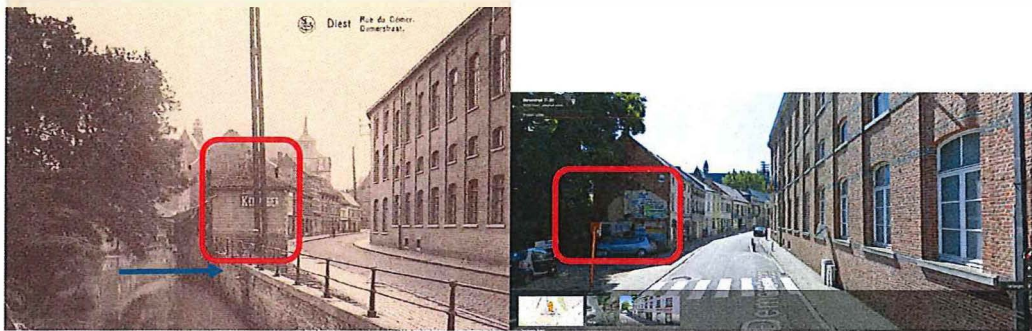
Als gevolg van deze werkzaamheden zijn waarschijnlijk oudere archeologische waarden voorgoed verloren gegaan en zijn nieuwe cultuurhistorische waarden toegevoegd.

De exacte begrenzing van de in het verleden uitgevoerde graafwerkzaamheden en daardoor de mate van verstoring van de bodem, zijn niet bekend.

¹²² Smit, 2010: 22.

Uitdiepings- en ruimingswerken hebben zeker plaatsgevonden nabij de Kathelijnebrug. Dit met het oog om het weer mogelijk te maken dat boten opnieuw tot aan de Kaai konden varen.¹²³ Dergelijke werken hebben wellicht ook diverse malen plaatsgevonden nabij Het Spijker en wellicht zelfs over het ganze tracé?

Alsook is bij het dempen van de Demer eind jaren '60 vorige eeuw de toenmalige brug wellicht deels gesloopt en vernietigd?

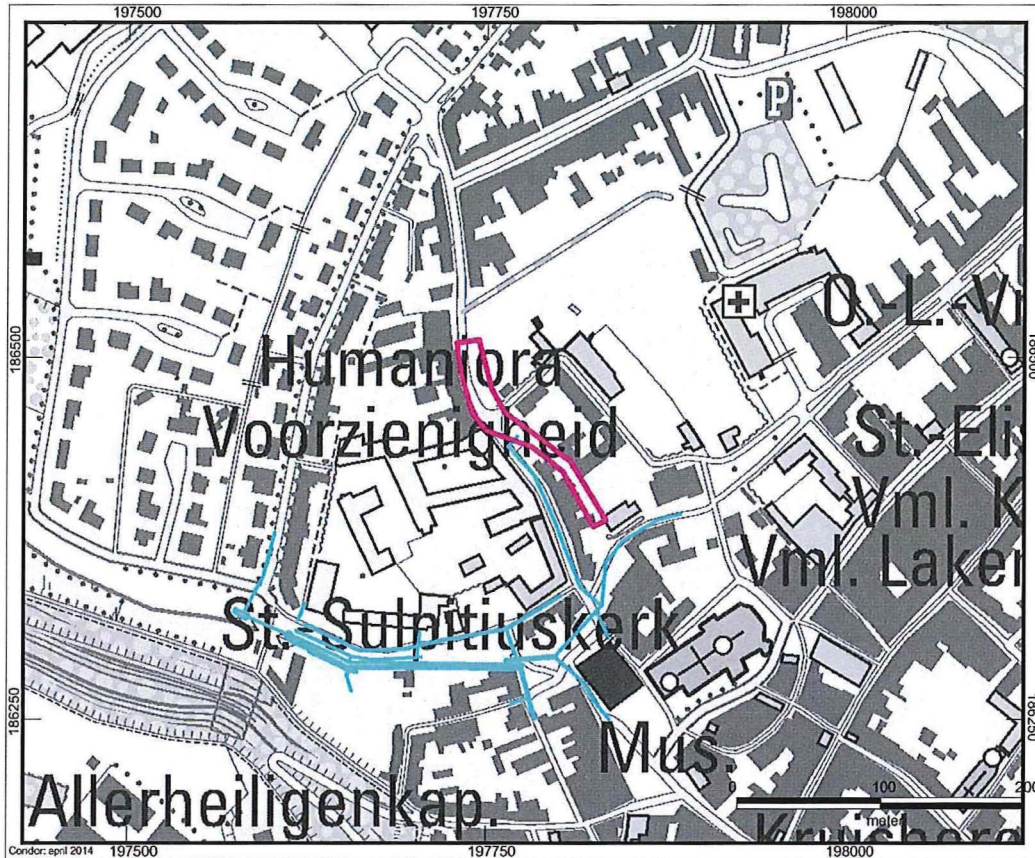


Afbeelding 34: Zicht op de Demerstraat nrs. 31 en 33; vroeger en nu.

Men spreekt altijd van de huidige Demerstraat 31 maar oorspronkelijk moet er nog een huis naast gestaan hebben, namelijk nummer 33. Door oude foto's te vergelijken met Google Maps (*afbeelding 34*) is dit duidelijk waarneembaar als “negatief”. De historische toegangstrap situeerde zich enkele meters vóór dit pand 33. Op basis van het aantal vensters van het overliggende huidige schoolgebouw kan men ongeveer nagaan waar de toegangstrap zich situeerde. Het lijkt er op dat men deze zone niet zal aansnijden bij de te uitvoeren graafwerkzaamheden van de effectieve Demerloop.

Tevens is er weet van een grote riolering nabij het onderzoeksgebied (*afbeelding 35*) maar deze situeert zich quasi niet binnen de contour. Niet afgebeeld zijn een aantal kleinere leidingen. Deze situeren zich vooral bij het beginpunt van fase 3 en dit tot en met circa 20 m voorbij de gewezen Kathelijnebrug. Het betreft riolerings met een diameter van 60 en/of 70 cm en wellicht tot dieptes tussen de 18,70 en 17,80 m + TAW. Alsook een waterleiding uit gietijzer met een diameter van 125 cm.

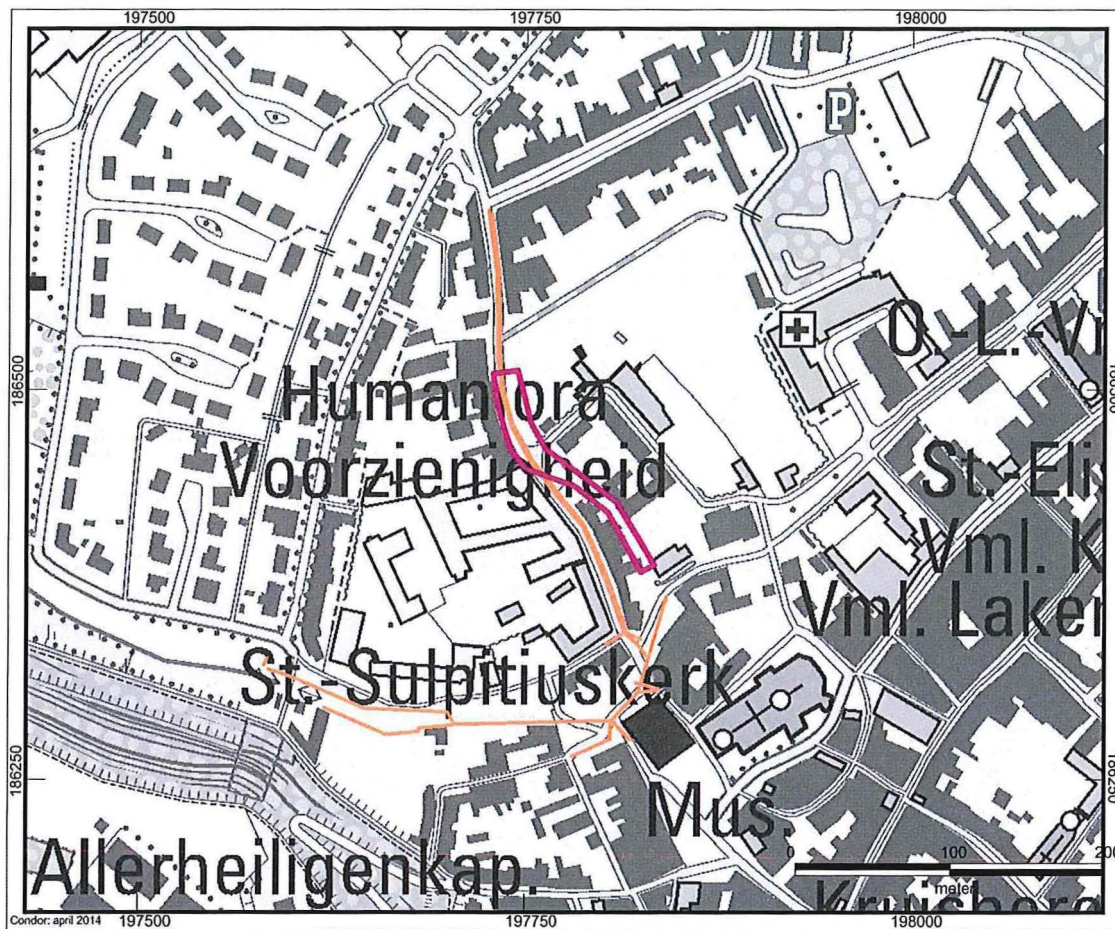
¹²³ Van der Eycken, 1980: 311.



Afbeelding 35: Overzicht van de gekende nutsleidingen in blauw met aanduiding van het plangebied (roze kader).

Bij de uitgraving van de effectieve Demerloop zal de “kaaimuur” op de rechteroever waarschijnlijk niet geraakt worden. Gezien de toekomstige Demer minder breed is dan in het verleden. Echter deze muur zal zich vermoedelijk wel situeren nabij de sleuf betreffende de nieuw aan te leggen riolering?

Bij de herinrichting van de nieuwe Demerloop zal men tot op circa 17,50 m +TAW moeten graven. In het kader van nutsleidingen (*afbeelding 36*) zal een riolering met een diameter van 90 cm deels in het onderzoeksgebied komen te liggen en dit tot circa 17,86 m +TAW. Tot op deze dieptes zullen alle eventuele aanwezige (natte) archeologische resten verstoord tot zelfs volledig vernietigd worden. De graafwerkzaamheden ondieper dan en in het dempingspakket uit de jaren '60 zullen hierbij geen bedreiging zijn.



Afbeelding 36: Overzicht van de toekomstige situatie qua nutsleidingen. Plan op basis van de verstrekte gegevens op 23/04/2014.

7. Conclusie

7.1. Inleiding

In het kader van de heraanleg van de historische Demerloop door het stadscentrum van Diest fase 3 is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Onderhavig rapport was gekoppeld aan opgravingsvergunning 2013/550. Het behandelt stroomafwaarts het tracé tussen de Demerstraat, de Refugiestraat en de Brouwerijstraat, namelijk vanaf de kruising Demerstraat met de “achterkant Statiestraattussen tot en me Het Spijker.

Het bureauonderzoek wees uit dat het plangebied in de Demervallei ligt. Geomorfologisch komen nabij het maaiveld holoceen Demeralluvium voor. Dit zijn grofzandige tot lemig kleiige rivierafzettingen. In deze afzettingen hebben zich matig droge tot matig natte leembodems of zelfs zeer sterk gleyige kleibodems met reductiehorizont zonder profielontwikkeling “gevormd”. Op basis van het historisch kaartmateriaal is de locatie tot pakweg 50 jaar geleden in gebruik geweest als oude Demerloop.

In het plangebied situeert zich eveneens tot pakweg 50 jaar geleden een brug. De Sint-Catherina/Kathelijnebrug is wellicht bij het dempen van de voormalige Demerloop deels gesloopt? Deze (bak)stenen en/of houten overspanning kende slechts één brugboog. Een voorloper gaat wellicht terug de late 14^e of vroege 15^e eeuw. Niettemin kan de overgang mogelijk zelfs teruggaan tot de 13^e eeuw.

Binnen -maar wellicht net buiten- het tracé situeert zich een Demertoegangstrap met aanmeerconstructie. Kleinere boten konden hier gelaten en gelost worden. In de Demerstraat is verder historisch weet van huidevettersnijverheid en brouwerijen.

In de wat wijdere omgeving zijn een aantal archeologische vindplaatsen gekend. Dit is niet verwonderlijk aangezien de ligging binnen de stadsmuren van Diest. De gebouwen gaan terug tot de 13^e/14^e eeuw. Sommige hiervan zijn bouwkundig erfgoed en staan geboekstaafd als monument.

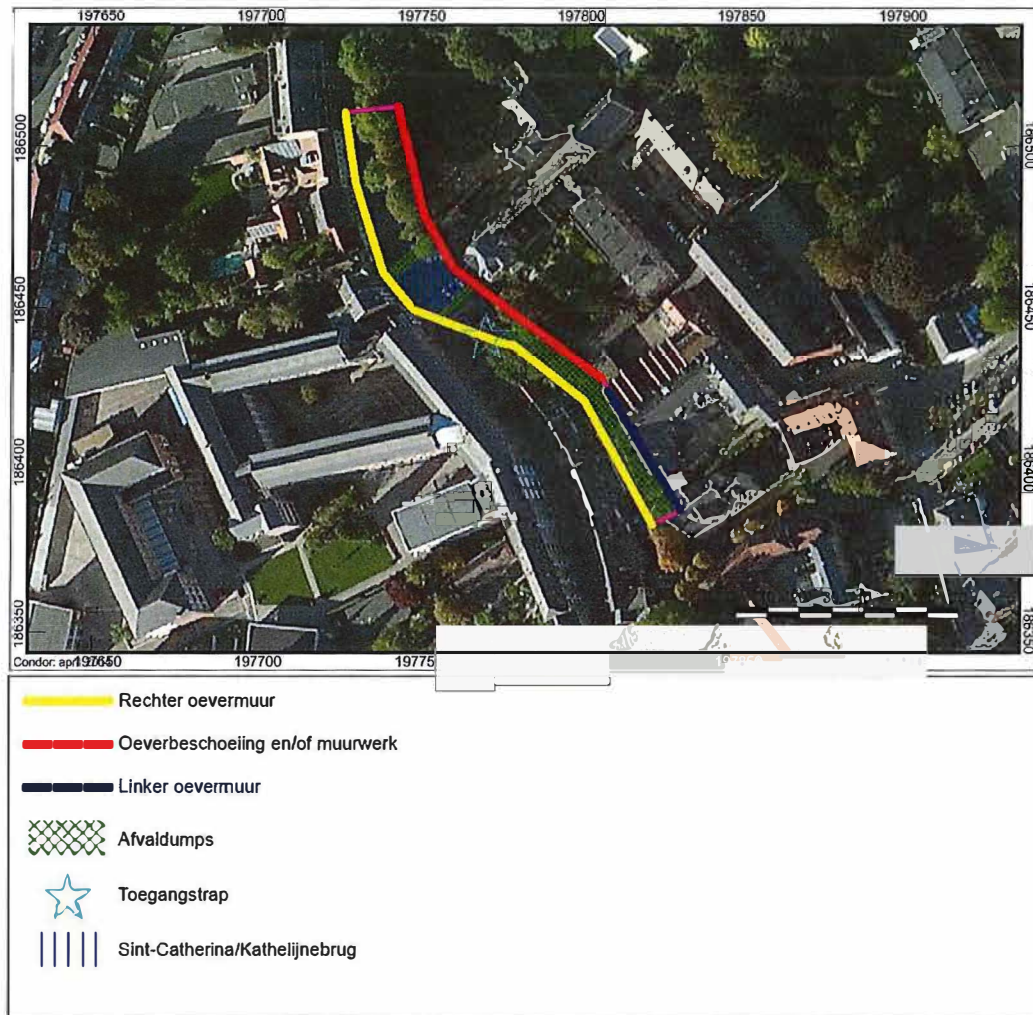
Niettemin zijn *intra muros* wat sporadische Romeinse vondsten bekend.

Het plangebied behoort echter wel tot een beschermd stadszicht, namelijk de “Demerstraat 16-24+28 + Refugiestraat 1-2: 7 woonhuizen en tuin vml Refugiehuis Van Averbode”.

Er geldt zowel een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen van jager-verzamelaars als landbouwers. In dit laatste geval geldt dit echter voor de periode neolithicum tot en met de 13^e eeuw. Het valt echter niet geheel uit te sluiten dat de werkzone niet de toenmalige oevers zal scheren. Indien dit het geval is, zal dit kleinschalig zijn. Dan blijft de vraag of er dan ook al onmiddellijk historische gebouwrestanten zullen worden aangetroffen. Deze kunnen zich mogelijk pas situeren op een relatieve afstand. De bewoningssporen die hierbij zullen aangetroffen worden zullen niet ouder zijn dan de 13^e eeuw. Op de linkeroever is echter geen enkele bebouwing, met uitzondering van Het Spijker gekend tussen 1580(?)/1669 en 1858. Met andere woorden de gebouwen die er wel aanwezig zijn dateren dus allemaal minstens nà de tweede helft van de 19^e eeuw en wellicht zelfs veel later. Het zogenaamde *spicarium* dateert uit de 16^e eeuw.

Op de rechteroever is bebouwing met zekerheid bekend vanaf 1580(?)/1669, maar dit slechts vanaf de huidige Demerstraat 31.

Er geldt echter wel een hoge verwachting voor natte landschappen (*afbeelding 37*). Men denke aan: voedselvoorziening, afvaldumps, bruggen/overgangen, verdedigingswerken, scheepvaart, kaaimuren, aanlegsteigers, overbeschoeiingen, sluisen, rioleringen, militaria, toegangstrappen, In het bijzonder betreft het een brug met wortels tot in de late 14^e of begin 15^e eeuw (of zelfs ouder), een (rechter)oevermuur al dan niet met oeverbeschoeiing, een toegangstrap (al dan niet binnen de werkzone) en scheepvaartinfrastructuur namelijk om aan te meren. Tevens kan ook gedacht worden aan eventuele afvaldumps nabij de Kathelijnebrug en de zone tussen Het Spijker en de huizen te beginnen vanaf de Demerstraat 31.



Afbeelding 37: Archeologische verwachtingskaart van het plangebied.

Eventuele archeologische resten, situeren zich onder het jaren '60 dempingspakket onder en/of in humeuze rivierafzettingen.

In het verleden is het rivierdal van de Demer, zeker ter hoogte van de kern van Diest, herhaaldelijk opnieuw ingericht. Sommige herinrichtingen zullen zijn gepaard gegaan met grootschalige graafwerkzaamheden. Hierbij kan men denken aan normalisatie (rechttrekken) van de Demer, het afstemmen van het rivierdal op watermolens, de aanleg van beemden, de bouw van kades en spoelplaatsen, het optrekken van bruggen, ... Als gevolg van deze werkzaamheden zijn waarschijnlijk oudere archeologische waarden voorgoed verloren gegaan en zijn nieuwe cultuurhistorische waarden toegevoegd. De exacte begrenzing van de in het (sub)recente uitgevoerde graafwerkzaamheden en daardoor de mate van versterking van de bodem, zijn niet bekend.

Alsook is er historische notitie van het ruimen van de Demer ter hoogte van de Kathelijnebrug. Wellicht is dit ook het geval nabij Het Spijker of zelfs over gans het tracé.

De toekomstige graafwerkzaamheden ondieper dan en in het dempingspakket uit de jaren '60 zullen hierbij geen bedreiging zijn. Echter bij de herinrichting zal uitgegraven worden tot op circa 17,50 m +TAW. Alle eventuele aanwezige (natte) archeologische resten zullen tot op deze diepte verstoord tot zelfs volledig vernietigd worden. Bij de uitvoering zal men ook tijdelijk de grondwatertafel dienen te verlagen. De organische archeologische resten (hout, bot, textiel, leder, schelpen, pollen, zaden, plantenresten) zullen hierbij uit hun beschermde anaerobe omstandigheden geraken.

Gezien de kaaimuur op de rechteroever (pas) tevoorschijn zal komen bij de aanleg van de nieuwe riolering, wordt dit zowel archeologisch als civieltechnisch een huzarenstuk? Niettemin kan men deze ook totaal niet "raken" bij de aanleg. Het lijkt echter raadzaam om dit inzicht op voorhand te verkrijgen. Men kan deze riolering uitzetten en hierop enkel proefsleuven/putten uitgraven. Hierdoor kan de kaaimuur in kaart gebracht worden alsook de werken hierop gerefereerd worden.

Indien eveneens de mogelijkheid bestaat om ook elders -waar mogelijk- proefputten en/of boringen te plaatsen, zou dit eveneens zeer raadzaam zijn het eveneens. Op basis hiervan kunnen mogelijk al inzichten verkregen worden in de bodemopbouw in (delen van) het plangebied. Waardoor al de diepteligging kan bepaald worden van eventuele aanwezige archeologische resten. Indien zou blijken dat bepaalde zones geen intacte bodemopbouw meer vertonen, kan het archeologisch onderzoek eventueel bijgesteld worden.

Uit de resultaten van bovenstaande studies, namelijk de synthetiserende kaart (*afbeelding 37*) met de archeologische verwachting laat toe een gemotiveerd inplantingsadvies te formuleren over de inplanting van de dwarsprofielen (*afbeelding 38*).

Zowel een profiel (Pr 2) en hierop een dwarsprofiel (Pr 3) nabij de Sint-Catherina/Kathelijnebrug kunnen gedocumenteerd worden. Verder is het aangeraden om een dwarsprofiel bij aanvang fase 3, nabij de Demerbocht te registreren (Pr 1).

Eveneens zou het heel nuttig zijn om een profiel te documenteren nabij Het Spijker (Pr 4).

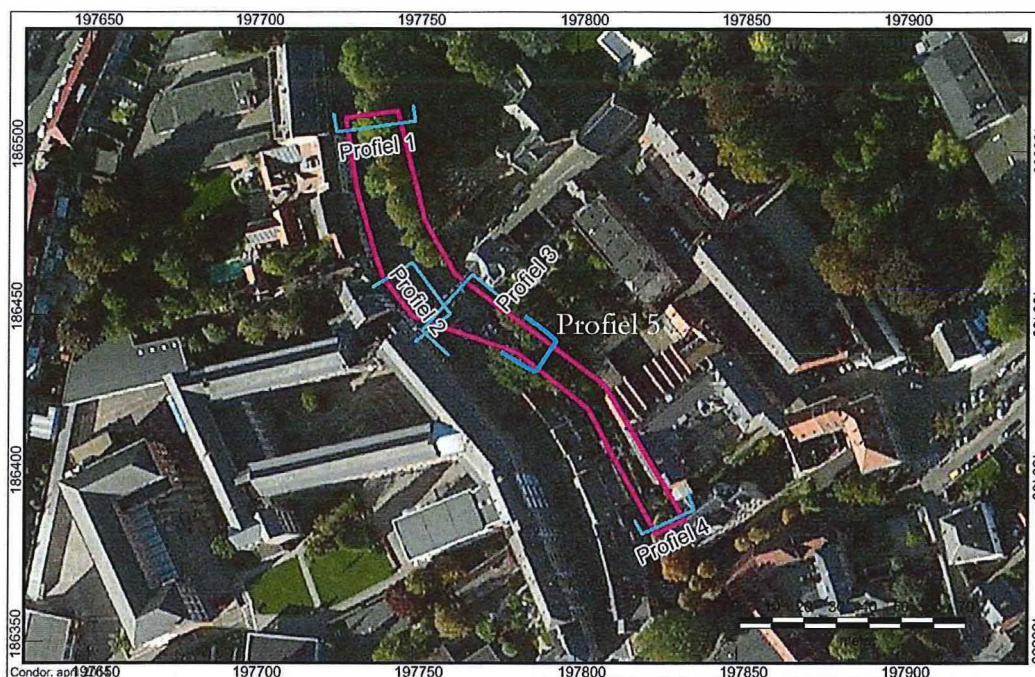
Gezien het metersdikke dempingspakket lijkt het raadzamer en interessanter om deze profielen pas te documenteren te beginnen vanaf de onderste 50 cm van dit dempingspakket. Dit tot aan de maximale verstoringsdiepte van 17,50 m + TAW. Als het technisch mogelijk dien getracht worden dit dieper door te zetten, tot men grondwater tegenkomt.

Tenslotte kan nog een dwarsprofiel nabij de zone van de toegangstrap worden geplaatst (Pr 5).

Op basis van de archeologische potentie-zones kan het niet uitgesloten worden dat her en der in het kader van specifieke archeologische vraagstellingen op basis van het dan aangetroffen bodemarchief dat er ook nog op andere plaatsen al dan niet lokaal nog andere profielen te dienen gedocumenteerd te worden.

Er wordt dus een grote flexibiliteit gevraagd betreffende de inplanting aan alle partijen aan tafel. Zowel betreffende de vier voorgestelde dwarsprofielen als eventueel bijkomstige.

Dit voorstel is in overeenstemming met de “Bijzondere Voorwaarden” behorende bij een overkoepelende dossier “De vergunning voor het uitvoeren van een archeologische opgraving te DIEST, Kaai, Zoutstraat, Brouwerijstraat, Oude Demer, Demerstraat, Refugiestraat 2013/550”. Er is namelijk sprake van “minimum 4 dwarscoupes aangevuld met profielen in functie van specifieke archeologische vraagstellingen”.



Afbeelding 28. Voorstel dwarsprofielen.

Bovenstaand inplantingsadvies is slechts een voorstel en dient louter ter advisering van het bevoegd gezag: het agentschap Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant. Daarom wordt geadviseerd om inzake de “goedkeuring” hiervan contact op te nemen met het agentschap Onroerend Erfgoed (contactpersoon: Dhr. M. Brion; marc.brion@rwo.vlaanderen.be).

8. Bibliografie

- Beijers, H. & G. Van Bussel. 1991. *Veldnamen als historische bron. Een handleiding voor methodisch onderzoek*. 's-Hertogenbosch.
- Berendsen, H. 2008. *De vorming van het land: inleiding in de geologie en de geomorfologie. Fysische geografie van Nederland*. Assen.
- Bonroy, F., C. Bruffaerts, G. De Block, R. Hoeybergs, L. Laruelle, H. Marsoul, C. Nijs, D. Vandewijngaerden & M. Van der Eycken. 2005. *Santiago de Compostella. Stap voor stap. Dag per dag. Catherinakring Begijnhof Diest – van 4 tot 16 juli*. Diest.
- Borremans, R. 1963. Oude Brabantse gebruiksvoorwerpen II. Enkele Middeleeuwse aardewerkscherven uit Diest. In: *De Brabantse Folklore* 160: 400-403.
- Boschmans, A. 1955. Diest. In: *Meer Schoonheid* 1: 31.
- Bourgeois J. & M. Lodewijckx. 2002. *Havik-project 1997-2002. Archeologisch Gis-gebaseerde inventaris*. Leuven.
- Claes, F. 1979. De namen Diest en Demer. In: *Oost-Brabant XVI*: 27-28.
- Crombé, Ph. 1999. *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente*. Gent: 165-214.
- Deeben, J. & E. Rensink. 2005. Het Laat-Paleolithicum in Zuid-Nederland, In: Deeben *et al.*(eds.), *De steentijd van Nederland* (Archeologie 11/12): 171-199.
- Deneef, R. 2007. *Historische tuinen en parken van Vlaanderen. Provincie Vlaams-Brabant. Hageland-Noordoosten van Vlaams-Brabant: Aarschot, Begijnendijk, Bekekevoort, Boortmeerbeek, Diest, Haacht, Keerbergen, Rotselaar, Scherpenheuvel-Zichem*. Tremelo: 128-129.
- Dengis J.-L. 2010. Trouvailles et trésors monétaires en Belgique V. Province de Brabant et les trouvailles belges non localisées du moyen âge à 1794. In: *Collection Moneta* 11.
- De Nutte, G. 2008. *Het Magdaleniaan gedurende het Laat-Glaciaal in Noordwest-Europa: een lithische, fauna, prospectie en topografische analyse in functie van (berkolonisatie) nederzettingenpatronen. Onuitgegeven Licentiaatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven. Leuven*.

- Doperé, F. 1995. De steenhouwchronologie. Een nieuwe methode voor de studie van de chronologie en evolutie van de 15^{de} Brabantse bouwwerven. In: *Archaeologia Mediaevalis* 18: 13-14.
- Frederickx, E & S. Gouwy. 1996. *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 25 Hasselt*. Leuven.
- Gazet van Antwerpen. 10/12/1995. *Oude begraafplaats blootgelegd*. Antwerpen.
- Genicot L., S. Van Aerschot, A. De Crombrugghe, H. Sansen & J. Vanhove J. 1971. *Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Architectuur, Provincie Brabant, Arrondissement Leuven, Bouwen door de eeuwen heen 1*. Luik.
- Gils, R. 1988. Vesting Diest. In: *Vestingbouwkundige overblijfselen in mededelingenblad Simon Stevinstituut*: 11-21.
- Kaldenhoven, H. 2007. *Wat betekent deze plaatsnaam? Lijst van Limburgse toponiemen*. Heerlen.
- Lagrou, E, E. Van De Broek, E, M. Devos & D. 1978. *Facetten van het bouwkundig erfgoed 1. Stadsgezichten Diest, Halle, Kortrijk, Veurne*. Brussel/Gent.
- Paesmans, G. 1995. *De 19^{de} eeuwse verdedigingsgordel van Diest. Stagerapport (1 mei 1994 - 31 maart 1995)*. Departement LIN. Afdeling Ruimtelijke Ordening, Huisvesting en Monumenten. Vlaams-Brabant Cel Monumenten en Landschappen.
- Renes, H. 1999. *Landschappen van Maas en Peel. Een toegepast historisch-geografisch onderzoek in het streekplangebied Noord- en Midden-Limburg. Eisma/St.Maaslandse Monografieën*. Leeuwarden/Maastricht.
- Smit, B. 2010. *Valuable flints. Research studies for the study of early prehistoric remains from the pleistocene soils of the Northern Netherlands. Groningen Archaeological Studies (GAS) 11*. Groningen.
- Uitgeverij Lannoo n.v. 2009. *De Grote Atlas van Ferraris. De eerste atlas van België. 1777. Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik*. Tielt.
- Vanbrabant, K. 1999. *Archeologisch noodonderzoek op het Schuttershof in Diest. 16 augustus - 15 oktober 1999. Voorlopig verslag*. Diest.
- Vanbrabant, K. & Hommelen, G. 2001. Noodonderzoek in de stadskern van Diest (VI.-Brabt.). In: *Archaeologia Mediaevalis* 24: 115-120.

Van Dijk, X. 2009. *Plangebied Weerterbergen, gemeente Weert en Nederweert. Archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek proefsleuven. RAAP Archeologisch Adviesbureau-rapport 1993.* Weesp.

Van Der Eycken, M. 1975. *Zeven eeuwen Ezeldijkmolen te Diest.* Averbode.

Van Der Eycken, M. 1980. *Geschiedenis van Diest.* Diest.

Van der Eycken, M. & L Janssens. 1994. *Steden in beeld. Diest.* Diest/Brussel.

Van Der Eycken, M. 2010. *Een wandeling door Diest in 1669.* Diest.

Van der Linden, G. 1964. Oudheidkundige vondsten in de Sint-Sulpiciuskerk te Diest. In: *Brabant Toerisme, april 1964, nr. 4.*

Van de Ven, R. 1970. Op speurtocht in de Diestse bodem. In: *Meer Schoonheid 17-4:* 111-114.

Wouters M. 2003. Het Minderbroedersklooster te Diest. In: *Archeologie 2003. Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant:* 3-4.

Wouters, M. 2004. *Begraven (te) minderbruers. Het minderbroedersklooster van Diest archeologisch onderzocht.* Diest.

Wouters M. 2004. Het Minderbroedersklooster te Diest (Vl.-Brab.). In: *Archaeologia Mediaevalis 27:* 111-112.

Websites (geraadpleegd december 2013)

Centraal archeologische Inventaris

<http://cai.erfgoed.net>

Nationaal Geografisch Instituut

<http://www.ngi.be>

Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

<http://www.agiv.be/gis/diensten/geo-vlaanderen/>

9. Lijst met gebruikte dateringen

Ruwe datering	Verfijning 1	Verfijning 2	Verfijning 3	Precieze datering
STEENTIJD	Paleolithicum	Vroeg-paleolithicum	Vroeg-paleolithicum	1.000.000/500,000 - 250,000 jaar geleden
		Midden-paleolithicum	Midden-paleolithicum	250.000 - 38.000 jaar geleden
		Laat-paleolithicum	Laat-paleolithicum	38.000 - 12.000 jaar geleden
	Mesolithicum	Vroeg-mesolithicum	Vroeg-mesolithicum	ca. 9.500 - 7.700 v. Chr.
		Midden-mesolithicum	Midden-mesolithicum	7.700 - 7.000/6.500 v. Chr.
		Laat-mesolithicum	Laat-mesolithicum	ca. 7.000 - ca. 5.000 v. Chr.
		Finaal-mesolithicum	Finaal-mesolithicum	ca. 5.000 - ca. 4.000 v. Chr.
	Neolithicum	Vroeg-neolithicum	Vroeg-neolithicum	5.300 - 4.800 v. Chr.
		Midden-neolithicum	Midden-neolithicum	4.500 - 3.500 v. Chr.
		Laat-neolithicum	Laat-neolithicum	3.500 - 3.000 v. Chr.
		Finaal-neolithicum	Finaal-neolithicum	3.000 - 2.000 v. Chr.
	METAALTIJDEN	Bronstijd	Vroege bronstijd	Vroege bronstijd
Midden bronstijd			Midden bronstijd	1.800/1.750 - 1.100 v. Chr.
Late bronstijd			Late bronstijd	1.100 - 800 v. Chr.
Ijzertijd		Vroege ijzertijd	Vroege ijzertijd	800 - 475/450 v. Chr.
		Midden ijzertijd (oosten)	Midden ijzertijd (oosten)	475/450 - 250 v. Chr.
		Late ijzertijd (oosten)	Late ijzertijd (oosten)	250 - 57 v. Chr.
		Late ijzertijd (westen)	Late ijzertijd (westen)	475/450 - 57 v. Chr.
ROMEINSE TIJD		Romeinse tijd	Vroeg-Romeinse tijd	Vroeg-Romeinse tijd
	Midden-Romeinse tijd		Midden-Romeinse tijd	69 – 284
	Laat-Romeinse tijd		Laat-Romeinse tijd	284 – 402
MIDDELEEUWEN	Middeleeuwen	Vroege middeleeuwen	Frankische periode	5de eeuw - 6de eeuw
			Merovingische periode	6de eeuw - 8ste eeuw
			Karolingische periode	8ste eeuw - 9de eeuw
		Volle middeleeuwen	Volle middeleeuwen	10de eeuw - 12de eeuw
		Late middeleeuwen	Late middeleeuwen	13de eeuw - 15de eeuw
NIEUWE TIJD	Nieuwe tijd	16de eeuw		
		17de eeuw		
		18de eeuw		
NIEUWSTE TIJD	Nieuwste tijd	19de eeuw		
		20ste eeuw		